

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

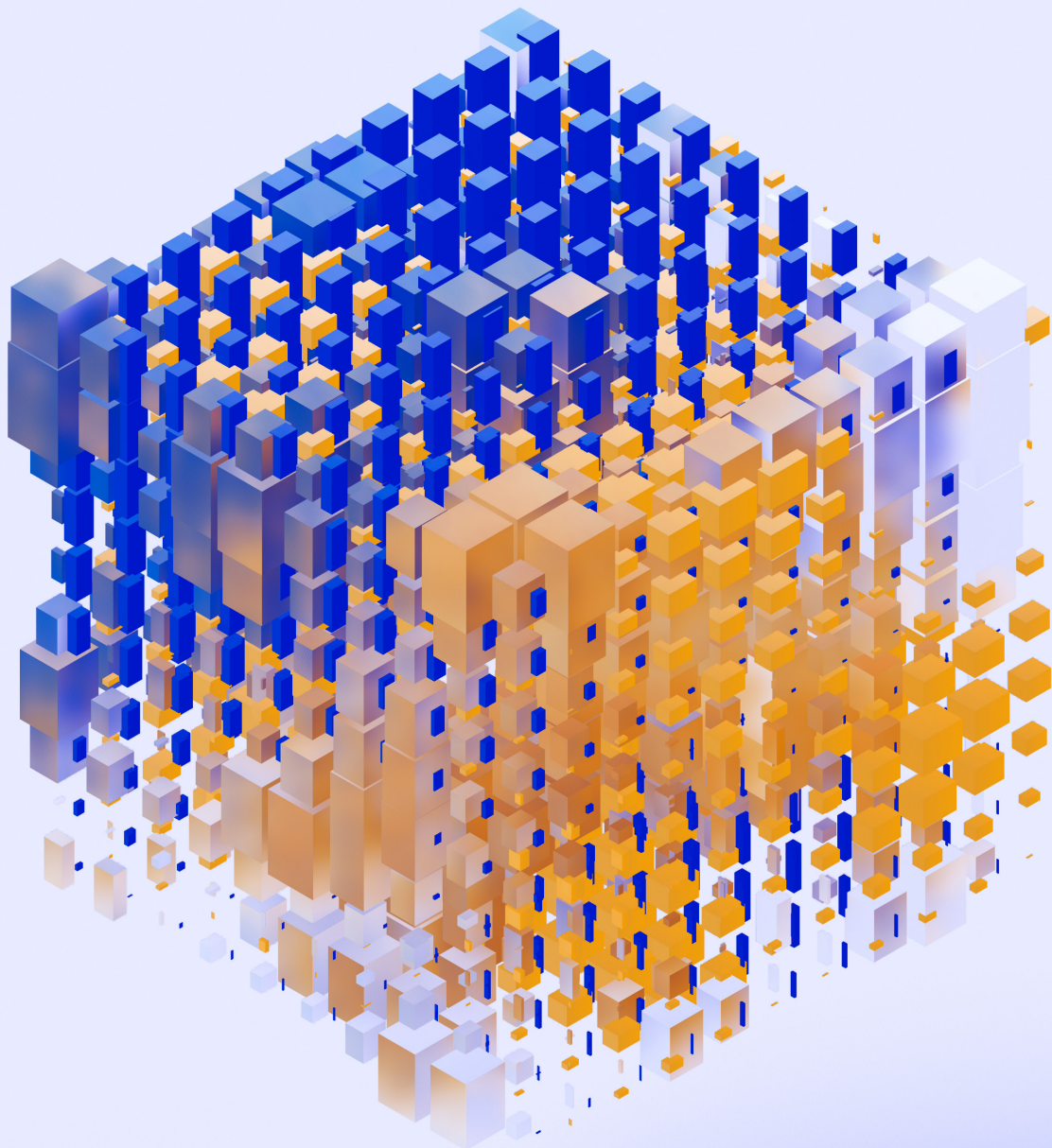

گزارش عملکرد

اقتصاد ایران

۱۴۰۲

در سال

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد

اقتصاد ایران

در سال ۱۴۰۲

یادآوری:

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش بر مبنای داده‌هایی است که در زمان انتشار آن (۲۲ مرداد ۱۴۰۳) از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند، قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه شده در این گزارش صرفاً جنبه اطلاع‌رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و یا سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌کند.

گزارش عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۲
تهیه شده در مرکز تحقیقات اقتصادی بانک خاورمیانه

کارشناسان: حسین سلطان‌آبادی، آرین آقابیک، یاسر پاکدامن، باقر قاندي
طراح گرافیک: حنا نیه نیازمند

خلاصه مدیریتی

از سال ۱۳۹۹ به این سو، همواره رشد اقتصادی مثبت در حساب‌های ملی ایران ثبت شده است تا کاهش تولید رخ داده در طول دهه ۹۰ جبران شود. در این راستا، تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ در سال ۱۴۰۲ حدود ۱۸/۲ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۰ بود. به عبارت دیگر، با لحاظ داده‌های تولید ناخالص داخلی سال‌های ابتدایی و انتهایی این دوره دوازده ساله، رشد مرکب سالانه در این دوره حدود ۱/۴ درصد به دست خواهد آمد. البته باید توجه داشت که بر جمعیت ایران در این بازه ۱۲ ساله بیش از ۱۰ میلیون نفر افزوده شده و به این ترتیب درآمد سرانه واقعی ایرانیان (به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵) در طول این دوره ۱۲ ساله تنها حدود ۴ درصد افزایش یافته است.

در این کشور، تولید نفت ایران نیز روندی صعودی در پیش گرفت، به نحوی که در ماه مارس ۲۰۲۴ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۴۰۲) به سطح قابل توجه ۳/۲ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. قیمت نفت خام سنگین ایران نیز که به دنبال شیوع گسترده ویروس کرونا در سطح جهان، در فروردین ۱۳۹۹ به حدود بشکه‌ای ۱۷ دلار تنزل یافته بود، به تدریج و به ویژه پس از حمله نظامی روسیه به اوکراین در اواخر سال ۱۴۰۰ رو به افزایش گذاشت تا در سال ۲۰۲۲ به طور متوسط به ۹۹/۹ دلار به ازای هر بشکه بالغ شود. با این حال در سال ۲۰۲۳ با کاهش قیمت جهانی نفت، متوسط قیمت نفت سنگین ایران با کاهش ۱۷/۵ درصدی نسبت به سال قبل از آن مواجه شد و به ۸۲/۴ دلار به ازای هر بشکه تنزل یافت. در اسفندماه سال ۱۴۰۲ قیمت هر بشکه نفت خام سنگین ایران معادل معادل ۸۳/۵ دلار بود.

نرخ بیکاری در سال ۱۴۰۲ به نسبت سال ۱۴۰۱ با کاهش ۰/۹ واحد درصدی مواجه شد و به ۸/۱ درصد رسید. همچنین برآوردهای مرکز آمار از شاخص‌های بازار کار کشور از رشد ۰/۴ واحد درصدی نرخ مشارکت در این سال نسبت به سال ۱۴۰۱ و رسیدن به ۴۱/۳ درصد حکایت دارد. سایر شاخص‌های بازار کار همچون نسبت اشتغال (نسبت تعداد افراد شاغل به کل جمعیت در سن کار) و نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی نیز در این دوره بهبود نشان می‌دهند.

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ معادل ۲۲,۶۳۴ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۴۸/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ حکایت داشت. همچنین، بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت با رشد ۲۹/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ معادل ۲۸,۸۳۹ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. عملکرد منابع و مصارف عمومی دولت در این سال نیز معادل ۲۱,۰۴۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده که بسیار نزدیک به رقم مصوب قانون بودجه سال ۱۴۰۲ است. در این مدت، درآمدهای عمومی (درآمدهای مالیاتی و گمرکی و سایر درآمدهای دولت) حدود ۱۰,۸۷۷/۸ هزار میلیارد ریال بوده که نشان‌دهنده تحقق ۱۰۳/۲ درصدی نسبت به مصوب قانون بودجه این سال است. با توجه به هزینه‌های جاری ۱۶,۱۵۰/۰ هزار میلیارد ریالی دولت در همین مدت (تحقق ۱۰۷/۰ درصدی نسبت به مصوب قانون بودجه ۱۴۰۲)، کسری تراز عملیاتی در این دوره به ۵,۲۷۲/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شده است.

برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۲، کل ارزش افزوده ایجادشده در اقتصاد کشور حدود ۱۳۹,۲۴۳ هزار میلیارد ریال بوده که به قیمت‌های ثابت از رشد اقتصادی مثبت ۴/۵ درصدی حکایت دارد. گروه‌های خدمات، نفت و گاز و نهایتاً صنایع و معادن به ترتیب سهم‌های ۲/۲ واحد درصدی، ۱/۲ واحد درصدی و ۱/۱ واحد درصدی از این رشد اقتصادی داشتند و گروه کشاورزی هیچ مشارکتی در ایجاد این رشد اقتصادی نداشت. در بین گروه‌های عمده اقتصادی، بخش نفت و گاز بیشترین رشد مثبت را در این سال تجربه کرد و با افزایش ۱۴/۷ درصدی ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت مواجه شد. این بخش در سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۱ نیز رشدهای سالانه مثبت قابل توجه حدوداً ۱۰ درصدی را تجربه کرده بود. اطلاعات رسمی از تسهیل تحریم‌های آمریکا علیه ایران وجود ندارد، اما اطلاعات غیررسمی نشان می‌دهد که از نیمه دوم سال ۱۳۹۹ و به موازات تغییر دولت در آمریکا، صادرات نفتی ایران افزایش قابل توجهی را تجربه کرده است. در مقابل، گروه کشاورزی رشد ناچیز ۰/۲ درصدی در سال ۱۴۰۲ داشت.

در سمت تقاضای اقتصاد، روند نزولی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت) از سال ۱۴۰۰ به این سو متوقف شد و در سال ۱۴۰۲ نیز رشد مثبت ۴/۱ درصدی را به ثبت رساند. در مقابل، هزینه‌های مصرفی بخش دولتی به قیمت‌های ثابت با کاهش ۱/۷ درصدی در سال ۱۴۰۲ مواجه شد. پس از تجربه کاهش سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در سال‌های نیمه دوم دهه ۱۳۹۰، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نیز به موازات رشد مثبت بخش نفت روندی افزایشی به خود گرفت تا رشد مثبت ۷/۲ درصدی را در سال ۱۴۰۲ به ثبت رساند، اگرچه همچنان میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۲ به قیمت‌های ثابت بسیار کمتر از سطح اوایل دهه ۱۳۹۰ بوده است.

بر اساس گزارش‌های اوپک از منابع ثانویه، تولید نفت خام کشور که در نیمه نخست سال ۲۰۱۸ در محدوده ۳/۸ میلیون بشکه در روز در نوسان بود، از نیمه دوم این سال و در پی اعمال تحریم‌های آمریکا به سرعت روندی نزولی به خود گرفت، به نحوی که در نیمه دوم سال ۲۰۲۰ به حدود ۱/۹ میلیون بشکه در روز فروافتاد. به این ترتیب میزان کل تولید نفت ایران پس از اعمال تحریم‌های جدید آمریکا حتی از میزان صادرات نفتی کشور در دوره برقرار بودن برجام کمتر شد. با این حال به مرور و به ویژه پس از انتخابات آمریکا و روی کار آمدن دولت جدید

نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال ایران از ۵۱۵ هزار ریال در اولین روز معاملاتی سال ۱۴۰۲ به ۵۵۱ هزار ریال در یازدهم اردیبهشت آن سال رسید. این افزایش قیمت دیری نپایید و در اواخر فصل بهار قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد به حدود ۴۷۰ هزار ریال کاهش یافت. از آن مقطع تا پایان پاییز ۱۴۰۲ این نرخ با دامنه کمی در نوسان بود تا نهایتاً به ۴۹۹/۸ هزار ریال برسد. در زمستان سال ۱۴۰۲، همچون زمستان سال ۱۴۰۱، بازار ارز با شوک افزایشی قیمت مواجه شد و دلار آمریکا در مقابل ریال ایران در آخرین روز کاری سال ۱۴۰۲ حدود ۲۸ درصد نسبت به مقطع مشابه سال ۱۴۰۱ تقویت شد. البته به طور کلی قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در طول سال ۱۴۰۲ شاهد نوسان کمتری نسبت به سال قبل از آن بود. شایان ذکر است در خصوص وقایع بین‌المللی تأثیرگذار بر بازار ارز ایران در نیمه دوم سال ۱۴۰۲ باید به زبانه کشیدن آتش جنگ در نوار غزه نیز اشاره کرد.

در پایان اسفند ۱۴۰۲ نقدینگی به ۷۸,۷۷۴/۵ هزار میلیارد ریال رسید که حاکی از نرخ رشد ۲۴/۳ درصدی این متغیر پولی نسبت به پایان اسفند سال ۱۴۰۱ است. روند تغییرات نقدینگی نشان می‌دهد نرخ رشد سالانه نقدینگی که در پایان سال ۱۴۰۰ به ۳۹/۰ درصد رسیده بود، طی یک روند کاهشی در پایان سال ۱۴۰۱ به ۳۱/۱ درصد رسید و در سال ۱۴۰۲ نیز با کاهش ۶/۸ واحد درصدی مواجه شد. این کاهش نرخ رشد را می‌توان به سیاست کنترل مقداری ترانزنامه بانک‌ها که از سال ۱۴۰۰ اجرایی شد، نسبت داد. آمار تحولات ماهانه نقدینگی نشان می‌دهد این متغیر عمده پولی در سال ۱۴۰۲ به طور متوسط نرخ رشد ماهانه ۱/۸ درصدی را تجربه کرده که از سقف تعیین شده برای رشد ماهانه دارایی‌های بانک‌ها کمتر است. بررسی عملکرد بانک‌ها در پرداخت تسهیلات نیز در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد در طول این سال در مجموع ۵۶,۴۶۰/۳ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شده که نسبت به سال ۱۴۰۱ معادل ۱۱,۱۹۳/۱ هزار میلیارد ریال افزایش داشته و حاکی از نرخ رشد ۲۴/۷ درصدی این متغیر متناسب با رشد مقداری ترانزنامه بانک‌ها است. بررسی اجزای نقدینگی نشان می‌دهد سپرده‌های کوتاه‌مدت، قرض‌الحسنه پس‌انداز و دیداری در پایان اسفندماه ۱۴۰۲ حدود ۵۳/۴ درصد از نقدینگی سهم داشتند که اگرچه حدود ۴ واحد درصد کمتر از مقطع مشابه سال ۱۴۰۱ است، اما در عمل، بلا بودن این نسبت بیانگر این واقعیت است که افراد انگیزه چندانی برای نگهداشت وجوه خود در قالب سپرده‌های بلندمدت نداشته و وفق تصمیم‌گیری آنها به شدت کوتاه‌مدت بوده است.

در سال ۱۴۰۲ رشد پایه پولی اما بیشتر از رشد نقدینگی رقم خورد که به معنای کاهش ضریب فزاینده نقدینگی است. پایه پولی در پایان سال ۱۴۰۲ به ۱۰,۹۰۶/۳ هزار میلیارد رسید که حاکی از نرخ رشد سالانه ۲۷/۶ درصدی این متغیر مهم پولی است و در مقایسه با نرخ رشد سالانه ۴۲/۹ درصدی در پایان سال ۱۴۰۱، کاهش قابل توجهی را نشان می‌دهد. اخبار منتشرشده از سوی بانک مرکزی حاکی از بازبینی اجزای پایه پولی است که با هدف بهبود دقت و کیفیت آماری این متغیر عمده پولی اعمال شده است.

بررسی روند تغییرات تاریخی نرخ تورم در نیم قرن اخیر نشانگر وجود تورم مزمن در اقتصاد ایران است. آمار نرخ تورم مصرف‌کننده پیش‌تر توسط

در عین حال، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای با رشد ۲۵/۱ درصدی، از ۴,۱۹۳/۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۱ به ۵,۲۴۶/۲ هزار میلیارد ریال رسیده و عملکرد ۷۱/۶ درصدی نسبت به رقم مصوب قانون بودجه در سال ۱۴۰۲ داشته است. این در حالی است که تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی) با عملکرد ۲,۹۷۰/۰ هزار میلیارد ریالی، تحقق ۷۹/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۲ داشته است. به این ترتیب، تراز سرمایه‌ای (خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای) در سال ۱۴۰۲ مازاد ۲,۲۷۶/۲ هزار میلیارد ریالی را تجربه کرده است. عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۲ معادل ۴,۹۱۶/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده که تحقق ۱۶۶/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه این سال نشان می‌دهد. سهم انتشار اوراق بدهی دولتی از کل واگذاری دارایی‌های مالی در این سال حدود ۵۸/۳ درصد محاسبه شده است. در مقابل، کل تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۲ حدود ۱,۹۲۰/۰ هزار میلیارد ریال ثبت شده است که حدود ۸۸/۰ درصد از آن مربوط به بازپرداخت اصل اوراق بدهی دولتی سررسیدشده است. بدین ترتیب، خالص واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۲ به ۲,۹۹۶/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شده که معادل ۱۴/۲ درصد از عملکرد منابع و مصارف عمومی است. بانک مرکزی در راستای انتشار اوراق نقدی بدهی دولت برای تأمین مالی بودجه عمومی، در سال ۱۴۰۲ با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی ۳۳ مرحله حراج برگزار کرد. در این فرآیند به طور جمعی حدود ۵,۶۸۳/۱ هزار میلیارد ریال اوراق مرابحه بدهی دولتی با نماد «اراد» عرضه شد که با تقاضای ۴۱۲/۸ هزار میلیارد ریالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی مواجه شد و نهایتاً وزارت امور اقتصادی و دارایی به عنوان عامل اصلی تصمیم‌گیرنده، با ۳۴۱/۴ هزار میلیارد ریال آن موافقت کرد. همچنین ۱,۲۰۹/۸ هزار میلیارد ریال از اوراق بدهی دولتی موضوع حراج، نهایتاً در بازار سرمایه (سامانه مظنه‌گیری سازمان بورس و اوراق بهادار و فرآیند پذیره‌نویسی بدون متعهد) به فروش رسید. بر این اساس در سال ۱۴۰۲، کل اوراق بدهی دولتی معامله‌شده در فرآیند حراج معادل ۱,۵۵۱/۱ هزار میلیارد ریال بود که ۵۰/۵ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱ محسوب می‌شود. از طرف دیگر، بر اساس گزارش مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت، میزان خرید اوراق بدهی دولتی توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در سال ۱۴۰۲ برابر با ۹۰/۱۰ هزار میلیارد ریال عنوان شده است که کاملاً متفاوت با ارقام درج شده در گزارش‌های بانک مرکزی است. مقایسه این ارقام گویای آن است که بانک‌ها حدود ۵۵۹/۶ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی دولتی را به جای خرید مستقیم از کارگزاری بانک مرکزی در بازار پول، به صورت غیرمستقیم از بازار سرمایه خریداری کرده‌اند تا سهم بانک‌ها از خرید اوراق بدهی دولتی منتشرشده در سال ۱۴۰۲ به حدود ۵۸/۱ درصد برسد.

آمارهای مربوط به بخش خارجی و موازنه پرداخت‌های کشور نشان می‌دهد از یک سو مازاد حساب جاری از ۱۴/۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ با ۲۷/۵ درصد کاهش به مازاد ۱۰/۳ میلیارد دلاری در سال ۱۴۰۲ رسیده و از سوی دیگر کسری خالص حساب سرمایه با افزایش ۵۴/۲ درصدی به ۲۳/۲ میلیارد دلار بالغ شده است. اما با وجود افزایش چشمگیر کسری حساب سرمایه در سال ۱۴۰۲، به لطف رشد حدوداً سه برابری اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها، ذخایر خارجی کشور در این مدت افزایش ۱/۹ میلیارد دلاری را تجربه کرده است.

ریال رسید که حدود ۶۵/۰ درصد از این مقدار به پذیره نویسی (شامل اوراق مرابحه عام دولت) و ۱۹/۵ درصد به اسناد خزانه اسلامی تعلق داشت. برخلاف شرکت‌های بورسی، افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی) با سهم ۱۲/۸ درصدی پس از عرضه اولیه (با سهم ۲/۶ درصدی از کل)، کمترین سهم را از تأمین مالی شرکت‌های فرابورسی در سال ۱۴۰۲ داشت. در سال ۱۴۰۲، چهار نماد در بورس و ۱۶ نماد در فرابورس عرضه اولیه شدند. همچنین سهم تأمین مالی بازار سرمایه در کل اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۲ برابر با ۱۲/۶ درصد برآورد شده است که این مهم از نقش قابل توجه ۸۷/۴ درصدی سیستم بانکی در تأمین مالی اقتصاد ایران حکایت دارد.

چند مؤسسه بین‌المللی به صورت سالانه به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورها می‌پردازند که مؤسسه فریزر و مؤسسه هریتج از مهمترین آنها به شمار می‌روند. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۲۳ منتشر شده، حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۵ کشور جهان در سال ۲۰۲۱ است و در آن ایران با کسب رتبه ۱۶۰، نسبت به سال قبل از آن یک پله تنزل داشته است. در واقع تنها کشورهای یمن، سودان، سوریه، زیمبابوه و ونزوئلا به ترتیب وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. گزارش مؤسسه هریتج نیز درباره وضعیت آزادی اقتصادی نشان می‌دهد که جایگاه ایران در سال ۲۰۲۴ در بین ۱۷۶ کشور مورد مطالعه نسبت به سال قبل تغییر نکرده و همچنان در رتبه ۱۶۹ قرار دارد. تنها کشورهای اریتره، برونئی، زیمبابوه، سودان، ونزوئلا، کوبا و کره شمالی وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. علاوه بر سازمان‌های بین‌المللی، پایش محیط کسب‌وکار ایران از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران نیز به انجام می‌رسد. بر اساس نتایج این گزارش در زمستان ۱۴۰۲، شاخص ملی محیط کسب‌وکار در این مقطع به عدد ۶/۰۴ رسیده است که در مقایسه با شاخص ۶/۱۱ واحدی در زمستان سال ۱۴۰۱، از بهتر شدن نسبی محیط کسب‌وکار در طول سال ۱۴۰۲ حکایت دارد. لازم به ذکر است که این شاخص عددی بین ۰ و ۱۰ است که عدد ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد.

دو نهاد بانک مرکزی ایران و مرکز آمار ایران منتشر می‌شود، اما از سال ۱۴۰۱ به بعد تنها مرکز آمار ایران به انتشار رسمی آمار این متغیر کلان اقتصادی می‌پردازد و آمار محاسبه شده از سوی بانک مرکزی صرفاً به طور غیررسمی و پراکنده انتشار می‌یابد. بر اساس آمار منتشر شده از سوی مرکز آمار ایران بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰، نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده از اوایل سال ۱۴۰۲ روند متفاوتی نسبت به سال پیش از آن طی کرد تا با سیری نزولی به ۴۰/۷ درصد در انتهای این سال برسد. با وجود عدم انتشار رسمی آمار نرخ تورم مصرف‌کننده از سوی بانک مرکزی در سال ۱۴۰۲، بر اساس برخی منابع غیررسمی و به استناد جدول محاسبه تأدیه بدهی و مهریه که شاخص‌های قیمت مصرف‌کننده محاسبه شده بانک مرکزی را در بر می‌گیرد، نرخ تورم سالانه در انتهای سال ۱۴۰۲ معادل ۵۲/۳ درصد بوده که اختلافی معنی‌دار با نرخ تورم اعلام شده از سوی مرکز آمار ایران دارد.

شاخص‌های کل و هم‌وزن بورس اوراق بهادار تهران در طول سال ۱۴۰۲ به ترتیب ۱۲/۰ درصد و ۲۶/۹ درصد افزایش یافتند. ارزش کل بازار بورس اوراق بهادار تهران در انتهای سال ۱۴۰۲ با ۵/۶ درصد افزایش نسبت به انتهای سال ۱۴۰۱ به ۷۹,۴۰۸ هزار میلیارد ریال رسید که حدود ۹۵/۹ درصد از آن متعلق به بازار سهام بود. همچنین ارزش کل معاملات بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۴۰۱، حدود ۴۲/۴ درصد افزایش یافت که تقریباً متناسب با نرخ تورم است. ارزش معاملات سهام، ارزش صندوق‌های قابل معامله، ارزش معاملات بازار اوراق بدهی و ارزش معاملات بازار مشتقه به ترتیب رشدهای ۳۲/۵ درصدی، ۶۶/۸ درصدی، ۱۴/۳ درصدی و ۲۴۸/۲ درصدی را در این سال تجربه کردند. تأمین مالی شرکت‌های بورسی در سال ۱۴۰۲ معادل ۲,۸۶۹/۳ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به سال ۱۴۰۱ از رشد ۵/۱ درصدی حکایت دارد. معادل ۸۷/۰ درصد از این تأمین مالی به افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی) مربوط می‌شود و عرضه اولیه با ۰/۵ درصد کمترین سهم را در این زمینه دارد. تأمین مالی در فرابورس نیز در سال ۱۴۰۲ با رشد ۵۲/۰ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۱ به ۳,۷۵۸/۶ هزار میلیارد

فهرست مطالب

۷	۱. بخش واقعی
۸	۱-۱. گروه کشاورزی
۹	۱-۲. گروه صنایع و معادن
۱۲	۱-۳. گروه خدمات
۱۴	۲. بازار نیروی کار
۱۶	۳. وضعیت مالی و بودجه دولت
۱۶	۳-۱. کلیات لایحه و قانون بودجه ۱۴۰۲
۲۱	۳-۲. عملکرد مالی دولت
۲۴	۳-۳. خصوصی سازی
۲۶	۳-۴. صندوق توسعه ملی
۲۷	۳-۵. طرح هدفمندی یارانه ها
۳۰	۴. تراز پرداخت های خارجی
۳۱	۴-۱. صادرات و واردات کالا
۳۴	۵. بازار ارز
۳۶	۶. بخش پولی و اعتباری
۳۶	۶-۱. کل های پولی
۳۸	۶-۲. منابع و مصارف بانکی
۴۰	۷. تورم
۴۳	۸. بازار سرمایه
۴۳	۸-۱. بورس اوراق بهادار تهران
۴۶	۸-۲. فرابورس ایران
۴۸	۹. محیط کسب و کار
۴۸	۹-۱. بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر آزادی اقتصادی و فساد
۵۰	۹-۲. نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران
۵۳	۱۰. نکات کلیدی

۱. بخش واقعی

در سال ۱۴۰۲، اگرچه مشکلات ساختاری اقتصاد ایران از قبیل تحریم‌های آمریکا، کسری بودجه فزاینده، نوسان‌های بازار ارز، فضای نااطمینانی در حوزه‌های مختلف، معضلات نظام بانکی، قوانین غیرشفاف و کم‌ثبات پیش روی فعالان اقتصادی و دخالت‌های بیش از حد دولت در امور مختلف بنگاه‌ها از جمله قیمت‌گذاری دستوری، همچنان ادامه داشتند، اما رشد اقتصادی مثبت قابل توجهی در این سال رقم خورد. در واقع از سال ۱۳۹۹ به این سو، همواره رشد اقتصادی مثبت در حساب‌های ملی ایران ثبت شده است. به این ترتیب، کاهش تولید رخ داده در طول دهه ۹۰ جبران شده و تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ در سال ۱۴۰۲ حدود ۱۸/۲ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۰ بود. به عبارت دیگر، با لحاظ داده‌های تولید ناخالص داخلی سال‌های ابتدایی و انتهایی این دوره دوازده ساله، رشد مرکب سالانه در این دوره حدود ۱/۴ درصد به دست خواهد آمد. البته باید توجه داشت که بر جمعیت ایران در این بازه ۱۲ ساله بیش از ۱۰ میلیون نفر افزوده شده و به این ترتیب درآمد سرانه واقعی ایرانیان (به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵) در طول این دوره ۱۲ ساله تنها حدود ۴ درصد افزایش یافته است.

یافته است تا بیش از یک چهارم رشد اقتصادی این سال مرهون رشد قابل توجه ۱۴/۷ درصدی بخش نفت باشد. اطلاعات رسمی از تسهیل تحریم‌های آمریکا علیه ایران وجود ندارد، اما اطلاعات غیررسمی نشان می‌دهد که از نیمه دوم سال ۱۳۹۹ به این سو و به موازات تغییر دولت در آمریکا، صادرات نفتی ایران افزایش قابل توجهی را تجربه کرده است. جدول ۱ جزئیات نرخ رشد اقتصادی سال‌های اخیر را برای گروه‌های اصلی اقتصاد کشور نشان می‌دهد.

برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۲، کل ارزش افزوده ایجادشده در اقتصاد کشور حدود ۱۳۹،۲۴۳ هزار میلیارد ریال بوده که به قیمت‌های ثابت از رشد اقتصادی مثبت ۴/۵ درصدی حکایت دارد. البته باید توجه داشت که بدون در نظر گرفتن بخش نفت، رشد اقتصادی به ۳/۶ درصد در سال ۱۴۰۲ تنزل می‌یابد. به عبارت دیگر سهم بخش نفت از رشد اقتصادی که در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ معادل ۰/۸ واحد درصد بود، در سال ۱۴۰۲ به ۱/۲ واحد درصد افزایش

جدول ۱. نرخ رشد اجزای تولید ناخالص داخلی و سهم از رشد آنها به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ و سهم آنها از کل تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

گروه‌های فعالیت	۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	سهم از رشد در سال ۱۴۰۲	سهم از کل در سال ۱۴۰۲
گروه کشاورزی	-۰/۲	۱/۱	-۲/۶	۳/۲	۹/۱	-۲/۳	۰/۰	۱۳/۲
گروه نفت	۱۴/۷	۱۰/۰	۹/۶	۹/۶	-۳۶/۲	-۱۸/۴	۱/۲	۸/۵
گروه صنایع و معادن	۴/۵	۶/۵	۱/۱	۷/۳	۱/۰	-۱/۸	۱/۱	۲۸/۷
گروه خدمات	۳/۸	۲/۷	۶/۵	۲/۲	-۰/۳	۰/۱	۲/۲	۴۹/۶
تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)	۳/۶	۳/۵	۳/۹	۳/۶	۱/۱	-۰/۷	-	۹۱/۵
تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه	۴/۵	۴/۰	۴/۴	۴/۱	-۲/۹	-۳/۰	۴/۵	۱۰۰/۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۲ و سری زمانی حساب‌های ملی

و ۱۴۰۲، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص رشدهای مثبت به ترتیب ۶/۷ درصدی و ۷/۲ درصدی را تجربه کرد، اگرچه رقم تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت‌های ثابت در سال ۱۴۰۲ همچنان بسیار کمتر از سال‌های نیمه نخست دهه ۱۳۹۰ است. رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به شکل ماشین‌آلات در سال ۱۴۰۲ معادل ۷/۹ درصد و به شکل ساختمان معادل ۷/۱ درصد بوده است. جدول ۲ نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی را به تفکیک اجزای آن نشان می‌دهد.

در سمت تقاضای اقتصاد نیز روند نزولی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت) از سال ۱۴۰۰ به این سو متوقف شده و پس از رشد ۸/۷ درصدی در سال ۱۴۰۱، رشد ۴/۱ درصدی را در سال ۱۴۰۲ به ثبت رسانده است. در مقابل، هزینه‌های مصرفی بخش دولتی به قیمت‌های ثابت پس از کاهش ۳/۶ درصدی در سال ۱۴۰۱، در سال ۱۴۰۲ نیز ۱/۷ درصد منقبض شده است. پس از تجربه تقریباً مستمر کاهش سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در دهه ۱۳۹۰، در ۲ سال ۱۴۰۱

جدول ۲. نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی و اجزای آن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ و سهم اجزا از کل هزینه ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

سهم از کل در ۱۴۰۲	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	
۵۰/۳	-۱/۸	-۴/۷	۰/۵	۳/۹	۸/۷	۴/۱	مصرف خصوصی
۱۲/۹	-۲/۰	-۵/۶	-۰/۹	۸/۳	-۳/۶	-۱/۷	مصرف دولتی
۲۶/۸	-۱۵/۸	-۶/۶	۳/۲	۰/۰	۶/۷	۷/۲	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۱۲/۰	-۲/۱/۲	-۱۳/۲	۳/۵	۱۲/۵	۱۵/۴	۷/۹	ماشین‌آلات
۱۴/۴	-۱۱/۴	-۲/۱	۳/۸	-۷/۱	۱/۲	۷/۱	ساختمان
۰/۵	-۲۵/۱	-۱۴/۵	-۹/۶	۵/۴	-۰/۴	-۰/۵	سایر
۲۴/۲	-۰/۴	-۲۰/۶	-۱۲/۸	۵/۲	۸/۲	۱۷/۱	صادرات کالاها و خدمات
۲۸/۰	-۲۷/۲	-۳۱/۶	-۲۹/۷	۲۴/۱	۷/۵	۳/۰	واردات کالاها و خدمات
۱۰۰/۰	-۱/۸	-۳/۱	۳/۳	۴/۷	۳/۸	۵/۰	تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۲ و سری زمانی حساب‌های ملی

۱-۱. گروه کشاورزی

بنابراین انقباض ۲/۱ درصدی زیرگروه کشاورزی، شکار و جنگلداری به قیمت‌های ثابت، عامل اصلی رشد منفی ۲/۲ درصدی کل گروه کشاورزی بوده است. البته در گزارش مرکز آمار، رشد اقتصادی گروه کشاورزی در زمستان سال ۱۴۰۲ مثبت شده، اما انبساط بخش کشاورزی در زمستان نتوانسته است کاهش تولید در سه فصل قبل از آن را جبران کند. این در حالی است که در گزارش بانک مرکزی، رشد بخش کشاورزی در هر چهار فصل سال مثبت، اما ناچیز بوده است. طبق گزارش مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، صادرات محصولات کشاورزی در سال ۱۴۰۲ معادل ۶/۲ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با سال ۱۴۰۱ افزایش ۱۹/۴ درصدی را نشان می‌دهد. از نظر وزنی نیز صادرات محصولات کشاورزی در این سال افزایش ۸/۳ درصدی را تجربه کرده است. پنج محصولی که بیشترین ارزش صادرات کشاورزی ایران را در سال ۱۴۰۲ به خود اختصاص داده‌اند به ترتیب شامل پسته، سیب، خرما، گوجه فرنگی و شیرخشک بوده‌اند. به نظر می‌رسد که سیاست‌های ارزی کشور برای تثبیت قیمت کالاهای اساسی در رشد صادرات محصولات کشاورزی با وجود رشد اقتصادی ناچیز یا حتی منفی این بخش بی‌تأثیر نبوده‌اند.

در آمار حساب‌های ملی ایران، گروه کشاورزی علاوه بر کشاورزی شامل زراعت، باغداری، جنگلداری، شکار، دامداری، مرغداری و ماهیگیری می‌شود. این در حالی است که در گزارش مقدماتی بانک مرکزی از تحولات بخش واقعی در سال ۱۴۰۲، به جزئیات زیرمجموعه‌های گروه کشاورزی اشاره‌ای نشده و صرفاً به طور خلاصه عنوان شده است که تولید محصولات زراعی، باغی و محصولات اصلی دامی در این سال نسبت به سال ۱۴۰۱ به ترتیب معادل ۷/۵ درصد، ۳/۹ درصد و ۴/۵ درصد افزایش یافته است. این میزان افزایش تولید محصولات کشاورزی با رشد اقتصادی ناچیز عنوان شده برای این بخش همخوانی ندارد. همچنین این آمار با گزارش مرکز آمار از حساب‌های ملی نیز تناسب ندارد. در گزارش حساب‌های ملی مرکز آمار ایران گروه کشاورزی صرفاً به دو زیرمجموعه با عناوین «کشاورزی، شکار و جنگلداری» و «ماهیگیری» دسته‌بندی می‌شود. زیرگروه ماهیگیری که سهم بسیار ناچیزی در تولید ناخالص داخلی دارد و ارزش افزوده آن معمولاً با نوسان زیاد همراه بوده و تغییرات آن وابستگی چندانی به تغییرات سایر بخش‌های حساب‌های ملی ندارد، در سال ۱۴۰۲ به قیمت‌های ثابت معادل ۲/۶ درصد منقبض شده است، اما از آنجا که این زیربخش کمتر از ۵ درصد کل گروه کشاورزی را به خود اختصاص داده، تأثیر چندانی روی رشد کل گروه نداشته است.

۱-۲. گروه صنایع و معادن

مشابه دیگر) رشد قابل توجه ۷/۱ درصدی برای سال ۱۴۰۲ توسط بانک مرکزی گزارش شده است که از تحرک نسبی در سمت عرضه این زیربخش پس از یک دوره رکود حکایت دارد. داده‌های منتشرشده از سوی مرکز آمار ایران نیز این مهم را تأیید می‌کنند. طبق گزارش بانک مرکزی، ارزش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان مناطق شهری به قیمت‌های جاری ۴۶/۲ درصد افزایش داشته که رشد ۷/۸ درصدی به قیمت‌های ثابت را در پی داشته است. زیرگروه تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا حداقل در دو دهه گذشته جزو معدود بخش‌های حساب‌های ملی بوده که حتی در دوره‌های رکودی نیز معمولاً به رشد خود ادامه داده است و دلیل این امر را می‌توان در رشد نسبتاً یکنواخت جمعیت و نیازهای مصرفی برق و گاز جست و جو کرد. استدلال مشابهی را می‌توان در مورد رشد نسبتاً یکنواخت زیرگروه آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه به کار برد. رشد این دو زیرگروه در سال ۱۴۰۲ به ترتیب معادل ۲/۴ درصد و ۲/۱ درصد بوده است. در نتیجه این تغییر و تحولات، گروه صنایع و معادن با رشد ۴/۵ درصدی در سال ۱۴۰۲ مواجه شده که اگرچه ۲/۰ واحد درصد کمتر از سال ۱۴۰۱ است، اما سهم قابل قبول ۱/۱ واحد درصدی را از رشد اقتصادی ۴/۵ درصدی این سال در پی داشته است. جدول ۳ جزئیات آمار رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن را نشان می‌دهد.

طبق گزارش بانک مرکزی، گروه صنایع و معادن ۲۸/۷ درصد از تولید ناخالص داخلی را در سال ۱۴۰۲ تشکیل داده است که ۰/۳ واحد درصد کمتر از سال ۱۴۰۱، ۳/۲ واحد درصد کمتر از سال ۱۴۰۰ و ۴/۶ واحد درصد کمتر از سال ۱۳۹۹ محسوب می‌شود. این گروه به پنج زیرمجموعه «صنعت»، «استخراج معدن»، «تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا»، «آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه» و «ساختمان» تقسیم می‌شود که به ترتیب رشد‌های ۴/۴ درصدی، ۴/۴ درصدی، ۲/۴ درصدی، ۲/۱ درصدی و ۷/۱ درصدی را در سال ۱۴۰۲ تجربه کرده‌اند. زیرگروه صنعت از فصل سوم سال ۱۴۰۰ به این سو همواره رشد‌های مثبت را تجربه کرده است، اگرچه رشد این زیربخش در سال ۱۴۰۲ کمتر از سال ۱۴۰۱ بوده است. در گزارش مرکز آمار نیز رشد زیربخش صنعت در سال ۱۴۰۲ معادل ۵/۶ واحد درصد کمتر از سال ۱۴۰۱ رقم خورده است.

در زیرگروه استخراج معدن و طبق گزارش بانک مرکزی، رشد ۴/۴ درصدی تحقق یافته، در حالی که رشد زیربخش «سایر معادن به جز نفت و گاز طبیعی» در گزارش مرکز آمار ۱/۵ درصد عنوان شده است. با این حال هر دو منبع آماری از افزایش رشد مثبت این زیربخش در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال قبل از آن حکایت دارند. در زیرگروه ساختمان (شامل ساختمان‌های مسکونی و غیرمسکونی، جاده‌سازی، سدسازی و موارد

جدول ۳. نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	
-۱/۸	۱/۰	۷/۳	۱/۱	۶/۵	۴/۵	گروه صنایع و معادن
-۵/۶	۸/۱	۱۴/۴	-۰/۴	۲/۸	۴/۴	استخراج معدن
-۳/۲	۰/۴	۷/۲	۳/۳	۹/۵	۴/۴	صنعت
۲/۷	۳/۵	۵/۹	۳/۱	۲/۴	۲/۴	برق، گاز، بخار و تهویه هوا
۰/۴	۳/۹	۲/۶	۵/۲	۳/۳	۲/۱	آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
-۰/۲	-۰/۶	۷/۲	-۶/۹	۱/۲	۷/۱	ساختمان

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۲ و سری زمانی حساب‌های ملی

عمده حدود ۸۴ درصد از ارزش افزوده کارگاه‌های بزرگ صنعتی را به خود اختصاص می‌دهند. داده‌های منتشرشده از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران نشان می‌دهد که متوسط شاخص تعدیل فصلی‌شده مدیران خرید (شامخ) در بخش صنعت در طول سال ۱۴۰۲ معادل ۵۲/۱ واحد بوده است. متوسط این شاخص در طول سال قبل از آن معادل ۵۲/۸ واحد رقم خورده بود. باید توجه داشت که این شاخص در هر ماه، تغییر وضعیت نسبت به ماه قبل را اندازه‌گیری می‌کند و بالاتر از ۵۰ بودن آن نشان‌دهنده بهبود وضعیت نسبت به ماه قبل و پایین‌تر از ۵۰ بودن آن نشان‌دهنده بدتر شدن وضعیت نسبت به ماه قبل است. شاخص تعدیل فصلی‌شده بخش صنعت در سال ۱۴۰۲ صرفاً در دو ماه شهریور و آذر کمتر از ۵۰ بوده است. بنابراین در این بخش و در

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۴۰۲ که از سوی بانک مرکزی منتشر شده، از رشد سالانه ۳/۸ درصدی حکایت دارد. در بین شش صنعت عمده تولید مواد غذایی، تولید مواد و محصولات شیمیایی، تولید داروها و فرآورده‌های دارویی، تولید محصولات کانی غیرفلزی (شامل سیمان، کاشی و موارد مشابه)، تولید فلزات اساسی و تولید وسایل نقلیه موتوری، شاخص صنایع تولید دارو و فرآورده‌های دارویی و تولید مواد و محصولات شیمیایی به ترتیب رشد‌های منفی ۵/۷ درصدی و ۲/۱ درصدی داشته و چهار گروه دیگر رشد‌های مثبت را تجربه کرده‌اند. در این زمینه بیشترین رشد شاخص با ۱۰/۶ درصد مربوط به تولید وسایل نقلیه موتوری بوده که در سال ۱۴۰۱ نیز بیشترین رشد مثبت را تجربه کرده بود. شایان ذکر است که این شش صنعت

طول سال ۱۴۰۲ تقریباً به طور مستمر شاهد بهبود وضعیت بوده‌ایم. مؤلفه‌های اصلی شامخ کل صنعت شامل مقدار تولید محصولات، میزان سفارشات جدید مشتریان، سرعت انجام و تحویل سفارش، موجودی مواد اولیه خریداری‌شده و میزان استخدام و بکارگیری نیروی انسانی می‌شوند.

طبق اعلام شرکت ملی صنایع پتروشیمی، تولید محصولات پتروشیمی به عنوان یکی از بزرگترین صنایع کشور در سال ۱۴۰۲ با رشد حدوداً ۷ درصدی نسبت سال ۱۴۰۱، به ۷۴/۳ میلیون تن رسید. این صنعت همچنین ارزآورترین صنعت کشور- بدون در نظر گرفتن صنعت نفت - در سال ۱۴۰۲ بود و پس از آن صنعت فولاد قرار داشت. مجموع تولید فولاد خام و میانی و انواع محصولات فولادی نیز در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال قبل از آن رشد ۴ درصدی داشت. در این سال اگرچه تولید انواع محصولات فولادی تغییر چندانی را نسبت به سال ۱۴۰۱ تجربه نکرد، اما تولید فولاد میانی رشد ۵/۵ درصدی، تولید آهن اسفنجی رشد ۵/۳ درصدی و تولید گندله سنگ آهن رشد ۴/۱ درصدی داشت.

بخش نفت

صنعت نفت که در نیم قرن اخیر همواره از ارکان اصلی اقتصاد کشور بود، در چند سال اخیر با فراز و فرودهای متعددی روبه‌رو شده است. آخرین شوک شدید به بخش نفت کشور در اوایل سال ۱۳۹۷ و در پی اجرایی شدن دور جدید تحریم‌های ایالات متحده اتفاق افتاد که صادرات نفت ایران را بسیار محدود کرد. این محدودیت‌ها به نحوی اجرا شد که کشورهای مختلف قادر باشند به مرور نیاز خود به نفت ایران را کاهش دهند و به همین علت ایالات متحده در ابتدا برخی کشورها را به طور موقت از این تحریم معاف کرد. در نتیجه صادرات و البته تولید نفت ایران هم به مرور روند کاهشی به خود گرفت و ارزش افزوده آن در اقتصاد افت کرد. پس از روی کار آمدن دولت دموکرات در آمریکا، تولید و صادرات نفت ایران نیز به موازات امیدواری به از سرگیری توافق هسته‌ای، به مرور افزایش یافت.

طبق گزارش بانک مرکزی، ارزش افزوده بخش نفت به قیمت‌های جاری در سال ۱۴۰۲ معادل ۸/۵ درصد از کل ارزش افزوده ایجادشده در اقتصاد کشور بوده که اگرچه ۳/۳ واحد درصد کمتر از سال قبل از آن محسوب می‌شود، اما از سهم‌های ۶/۳ درصدی، ۳/۷ درصدی و ۷/۰ درصدی به ترتیب در سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ بیشتر است. شایان ذکر است که این سهم پیش از تحریم‌های جدید آمریکا و در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ به ترتیب برابر ۱۳/۴ درصد، ۱۴/۵ درصد و ۱۳/۵ درصد بوده است.

در پی شرایط خاص بخش نفت کشور در چند سال اخیر، آمار مربوط به تولید و صادرات این بخش به طور رسمی منتشر نشده است. در ارتباط با تولید نفت، بهترین آمار در دسترس مربوط به گزارش‌های اوپک و از منابع ثانویه است. بر اساس این آمار، تولید نفت خام کشور که در نیمه نخست سال ۲۰۱۸ در محدوده ۳/۸ میلیون بشکه در روز در نوسان بود، از نیمه دوم این سال و در پی اعمال تحریم‌های آمریکا به سرعت روندی نزولی به خود گرفت، به نحوی که در نیمه دوم سال ۲۰۲۰ به حدود ۱/۹ میلیون بشکه در روز فروافتاد. به این ترتیب میزان کل تولید

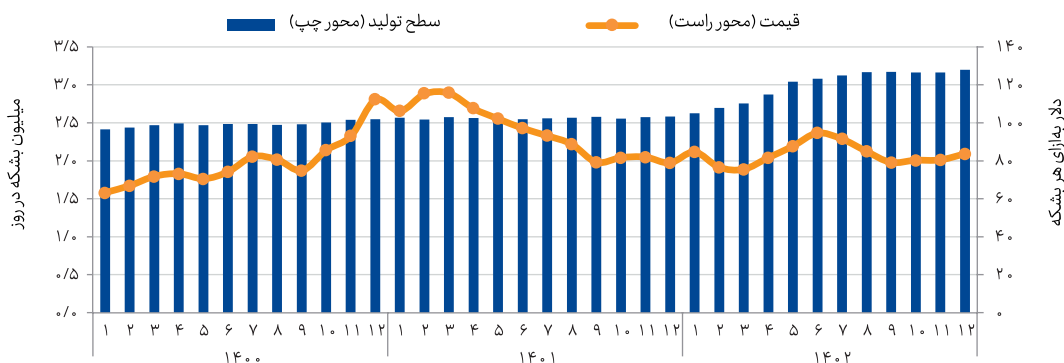
نفت ایران پس از اعمال تحریم‌های آمریکا حتی از میزان صادرات نفتی کشور در دوره برقرار بودن برجام کمتر شد. صادرات نفتی کشور در سال ۱۳۹۶ به طور متوسط معادل ۲/۳ میلیون بشکه در روز بود. شیوع جهانی ویروس کرونا نیز به کاهش تولید نفت ایران دامن زد، اگرچه پس از رفع محدودیت‌های ناشی از این همه‌گیری و البته با توجه به روی کار آمدن دولت دموکرات در آمریکا، تولید نفت ایران نیز روندی صعودی در پیش گرفت تا در نهایت در ماه مارس ۲۰۲۴ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۴۰۲) به سطح قابل توجه ۳/۲ میلیون بشکه در روز برسد. این میزان تولید نفت بسیار نزدیک به سطح تولید قبل از خروج آمریکا از توافق هسته‌ای است. تولید نفت ایران به ترتیب در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ به طور متوسط معادل ۲/۶ و ۲/۹ میلیون بشکه در روز بود.

آمار صادرات نفت ایران به طور کلی در چند سال اخیر محرمانه تلقی شده است. با این حال طبق برآوردهای صندوق بین‌المللی پول، متوسط صادرات نفت خام ایران در سال ۲۰۲۳ معادل ۱/۴ میلیون بشکه در روز بوده که از افزایش حدوداً ۵۵ درصدی نسبت به سال ۲۰۲۲ حکایت دارد، اگرچه همچنان کمتر از متوسط ۱/۷ میلیون بشکه در روز برای دوره ۲۰ ساله ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ محسوب می‌شود.

خبرگزاری رویترز به نقل از داده‌های شرکت اطلاعات انرژی و ردیابی کیپلر (Kpler)، معمولاً تخمینی از صادرات نفتی ایران اعلام می‌کند. بر این اساس، صادرات نفت خام ایران در ماه فوریه ۲۰۲۰ (تقریباً مطابق با بهمن ۱۳۹۸) به حدود ۱۴ هزار بشکه در روز فرو افتاده بود که این سطح نازل حتی در زمان جنگ ایران و عراق هم تجربه نشده بود. این وضعیت تا چند ماه به ویژه به دلیل همه‌گیری جهانی ویروس کرونا و کاهش تقاضای جهانی نفت ادامه داشت، اما پس از آن به مرور صادرات نفت ایران افزایش یافت و در دسامبر ۲۰۲۲ به حدود ۱/۱ میلیون بشکه در روز رسید. پس از آن صادرات نفتی ایران افزایش بیشتری یافت تا در مارس ۲۰۲۴ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۴۰۲) به سطح ۱/۶۱ میلیون بشکه در روز برسد که پس از صادرات روزانه ۱/۶۸ میلیون بشکه‌ای در ماه مه ۲۰۲۳ (تقریباً مطابق با اردیبهشت ۱۴۰۲)، بیشترین رقم از سال ۲۰۱۸ به این سو محسوب می‌شود. مشتری عمده نفت ایران چین است و علاوه بر دریافت تخفیف قیمتی قابل توجه در خرید نفت از ایران، نحوه پرداخت و جوهه مربوطه نیز چندان مشخص نیست.

قیمت نفت خام سنگین ایران که در فروردین ۱۳۹۸ به ۶۸/۵ دلار به ازای هر بشکه رسیده بود و از خرداد تا دی این سال در محدوده ۶۱ تا ۶۴ دلار در نوسان بود، از بهمن‌ماه این سال کاهش شدیدی را تجربه کرد و در فروردین ۱۳۹۹ در پی شیوع گسترده ویروس کرونا در سطح جهان، حتی به حدود بشکه‌ای ۱۷ دلار هم رسید. با این حال در ماه‌های بعدی قیمت نفت به تدریج رو به افزایش گذاشت و سپس با شروع جنگ روسیه و اوکراین، به رکوردهای جدیدی دست یافت. طبق گزارش اوپک، قیمت نفت سنگین ایران در سال ۲۰۲۲ به طور متوسط به ۹۹/۹ دلار به ازای هر بشکه افزایش یافت، اگرچه این رقم در سال ۲۰۲۳ با کاهش ۱۷/۵ درصدی به ۸۲/۴ دلار به ازای هر بشکه بالغ شد. قیمت هر بشکه نفت سنگین ایران در اسفندماه ۱۴۰۲ (تقریباً مطابق با مارس ۲۰۲۴)، به طور متوسط معادل ۸۳/۵ دلار در هر بشکه بود. نمودار ۱ قیمت و تولید نفت خام ایران را در فاصله سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

نمودار ۱. متوسط تولید روزانه نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران

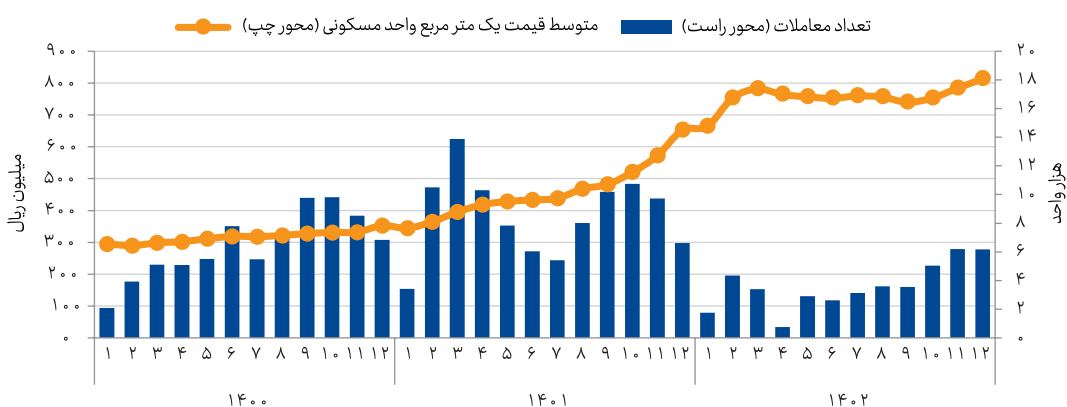
مأخذ: گزارش‌های ماهانه اوپک از بازار نفت، آمار تولید بر اساس منابع ثانویه
یادداشت: داده‌های موجود در گزارش اوپک بر اساس ماه‌های میلادی بوده که در اینجا به طور تقریبی با ماه‌های شمسی جایگزین شده است.

بخش مسکن

دارد. متوسط حجم معاملات ماهانه ملکی شهر تهران از ۸ هزار و ۵۵۲ واحد مسکونی در سال ۱۴۰۱، با ۵۵/۷ درصد کاهش به ۳ هزار و ۷۹۳ واحد مسکونی در سال ۱۴۰۲ رسید. به این ترتیب رکود معاملات در بازار مسکن، سطح قیمت‌ها در مناطق گران‌بها تر شهر تهران را بیشتر تحت تأثیر قرار داده است. کاهش قابل توجه معاملات واحدهای مسکونی شهر تهران در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال‌های اخیر به گونه‌ای بود که کمترین تعداد معاملات از سال ۱۳۹۱ به این سو در این سال رقم خورد. بر اساس داده‌های بانک مرکزی، مجموع تعداد معاملات مسکن شهر تهران در سال ۱۴۰۲ با حدود ۴۵/۵ هزار معامله نسبت به متوسط سالانه معاملات مسکن شهر تهران در بازه سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱ با حدود ۱۳۴/۶ هزار معامله، کاهش محسوسی یافته است. نمودار ۲ روند تغییرات قیمت و تعداد معاملات در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ را نشان می‌دهد.

طبق آمار منتشر شده توسط بانک مرکزی، متوسط قیمت یک متر مربع زیربنای واحد مسکونی معامله شده^۱ از طریق بنگاه‌های معاملات ملکی شهر تهران از ۶۵۲/۴ میلیون ریال در اسفندماه سال ۱۴۰۱ با ۲۴/۸ درصد افزایش به ۸۱۴/۴ میلیون ریال در اسفندماه سال ۱۴۰۲ رسید. این در حالی است که متوسط قیمت یک متر مربع واحد مسکونی در اسفندماه ۱۴۰۱ نسبت به اسفندماه ۱۴۰۰ حدود ۸۵/۸ درصد افزایش یافته بود. در اسفندماه سال ۱۴۰۲، در بین مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران، بیشترین متوسط قیمت یک متر مربع زیربنای مسکونی معامله شده با ۱،۵۰۶/۸ میلیون ریال به منطقه یک و کمترین آن با ۴۳۲/۲ میلیون ریال به منطقه ۱۸ تعلق داشت. بنابراین، اختلاف قیمت بین این دو منطقه در پایان سال ۱۴۰۲ معادل ۲۴۸/۶ درصد بود که نسبت به پایان سال ۱۴۰۱ از کاهش ۴۴/۳ واحد درصدی حکایت

نمودار ۲. تعداد معاملات واحدهای مسکونی و متوسط ماهانه قیمت این واحدها در شهر تهران

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش بازار مسکن شهر تهران، شماره‌های مختلف

۱. متوسط قیمت معاملاتی برآورد شده، صرفاً تصویر کلی از تحولات قیمتی در شهر تهران را ارائه می‌کند که با توجه به ناهمگن بودن واحدهای مسکونی معامله شده (به لحاظ ناحیه، محله، طبقه، وضعیت مشاعات همچون پارکینگ، انباری، آسانسور، کیفیت ساخت و سایر عوامل)، لازم است موارد مذکور در مقایسه قیمت‌های محاسبه شده در ماه‌های مختلف به ویژه در سطح مناطق مد نظر قرار گیرد.

درصدی را تجربه کرده است. در نقطه مقابل، سهم معاملات واحدهای مسکونی با عمر بنای بالا در سال ۱۴۰۲ نسبت به دو سال قبل از آن افزایش یافته، به نحوی که سهم معاملات واحدهای بیش از ۲۰ سال ساخت از ۱۳/۷ درصد کل معاملات مسکن در سال ۱۴۰۰ به ۲۲/۳ درصد کل معاملات مسکن سال ۱۴۰۲ رسیده است. جدول ۴ توزیع تعداد آپارتمان‌های مسکونی معامله شده در شهر تهران را بر حسب عمر بنا در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

بررسی توزیع تعداد واحدهای مسکونی معامله شده در شهر تهران به تفکیک عمر بنا در سال ۱۴۰۲ حاکی از آن است که از مجموع ۴۵ هزار و ۵۱۰ واحد مسکونی معامله شده، واحدهای تا ۵ سال ساخت با ۲۹/۰ درصد، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. البته با توجه به روند ساخت و ساز و فروش واحدهای نوساز، همواره این گروه بیشترین سهم از معاملات مسکن را به خود اختصاص می‌دهد، اگرچه در مقایسه با سال ۱۴۰۰، سهم این گروه از معاملات مسکن کاهش ۴/۵ واحد

جدول ۴. توزیع تعداد آپارتمان‌های مسکونی معامله شده در شهر تهران بر حسب عمر بنا

عمر بنا (سال)	مجموع تعداد معاملات			درصد تغییر ۱۴۰۲ به ۱۴۰۱	سهم از مجموع معاملات (درصد)		
	۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰		۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰
تا ۵ سال	۱۳,۲۱۳	۳۰,۹۸۶	۲۵,۸۴۱	-۵۷/۴	۲۹/۰	۳۰/۲	۳۳/۵
۶ تا ۱۰ سال	۷,۶۴۰	۱۷,۴۱۷	۱۶,۲۷۶	-۵۶/۱	۱۶/۸	۱۷/۰	۲۱/۱
۱۱ تا ۱۵ سال	۸,۰۳۳	۱۶,۲۵۲	۱۰,۹۶۸	-۵۰/۶	۱۷/۷	۱۵/۸	۱۴/۲
۱۶ تا ۲۰ سال	۶,۴۸۰	۱۶,۶۴۳	۱۳,۵۶۴	-۶۱/۱	۱۴/۲	۱۶/۲	۱۷/۶
بیش از ۲۰ سال	۱۰,۱۴۴	۲۱,۳۲۰	۱۰,۵۷۳	-۵۲/۴	۲۲/۳	۲۰/۸	۱۳/۷
جمع	۴۵,۵۱۰	۱۰۲,۶۱۸	۷۷,۲۲۲	-۵۵/۷	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش بازار مسکن شهر تهران، شماره‌های مختلف

۳-۱. گروه خدمات

وفنی)، «فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی»، «اداره عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی»، و «فعالیت‌های مالی و بیمه» رشدهای منفی به ترتیب ۷/۷ درصدی، ۴/۶ درصدی، ۵/۳ درصدی و ۷/۰ درصدی را در سال ۱۴۰۲ تجربه کردند. زیرمجموعه «فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی» در هفت سال اخیر همواره با رشد منفی و انقباض مواجه بوده است. سایر زیرمجموعه‌های گروه خدمات همگی رشدهای مثبت را در سال ۱۴۰۲ تجربه کردند که بیشترین آن با ۲۲/۰ درصد به زیرمجموعه «اطلاعات و ارتباطات» تعلق داشته است. این زیرمجموعه در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ نیز به ترتیب رشدهای قابل توجه ۱۳/۱ درصدی و ۱۰/۱ درصدی را تجربه کرده بود. جدول ۵ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات را نشان می‌دهد.

گروه خدمات به عنوان بزرگترین بخش اقتصاد کشور که حدود نیمی از ارزش افزوده اقتصاد در آن ایجاد می‌شود، در سال ۱۴۰۲ از نظر ارزش افزوده ایجاد شده به قیمت‌های ثابت ۳/۸ درصد نسبت به سال قبل از آن رشد کرد. این رقم اگرچه از رشد ۲/۷ درصدی این بخش در سال ۱۴۰۱ بیشتر بود، اما همچنان با رشد قابل توجه ۶/۵ درصدی آن در سال ۱۴۰۰ فاصله داشت. ارزش افزوده این بخش به قیمت‌های ثابت در سال ۱۴۰۲ حدود ۱۵/۶ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۷ بوده و از رشد متوسط سالانه حدوداً ۲/۹ درصدی در طول این دوره پنج ساله حکایت دارد. باید توجه داشت که در این برهه زمانی بحران شیوع کرونا نیز رخ داده که بیشترین تأثیر را بر بخش خدمات اقتصاد داشته است. در بین زیرمجموعه‌های این گروه، زیربخش‌های «فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی

جدول ۵. نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	گروه خدمات
۰/۱	-۰/۳	۲/۲	۶/۵	۲/۷	۳/۸	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری
-۵/۰	-۳/۲	۴/۳	۳/۷	۷/۳	۲/۸	حمل‌ونقل و انبارداری
-۱/۴	۳/۱	-۱/۷	۶/۹	۹/۹	۷/۲	فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا
-۱/۳	-۱۸/۴	-۴۰/۵	۲۸/۲	۲۲/۸	۱۱/۵	اطلاعات و ارتباطات
۳۵/۲	۱۹/۱	۳۴/۱	۱۳/۱	۱۰/۱	۲۲/۰	فعالیت‌های مالی و بیمه
۲/۲	۷/۸	۸/۳	-۲/۴	۵/۹	-۰/۷	فعالیت‌های املاک و مستغلات
۴/۰	۱/۲	۳/۲	۱/۱	۲/۲	۰/۰	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
-۱/۴	-۱۷/۹	-۱۵/۷	۱۵/۸	۸/۴	-۷/۷	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
-۱۱/۹	-۱۳/۹	-۳/۵	-۲/۰	-۱۰/۷	-۶/۴	اداره عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی
-۱۰/۰	-۴/۰	-۲/۰	۱۰/۷	-۱۱/۱	-۳/۵	آموزش
۱۱/۳	۵/۸	-۶/۳	۱۴/۲	-۱۱/۶	۸/۱	بهداشت و مددکاری اجتماعی
-۱/۲	-۷/۱	-۰/۲	۱۵/۴	۰/۵	۶/۳	هنر، سرگرمی، تفریح، ورزش و سایر فعالیت‌های خدماتی
۱۷/۸	-۱۵/۵	۰/۴	۱۴/۶	-۱/۸	۲/۳	

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۲ و سری زمانی حساب‌های ملی

۲. بازار نیروی کار

از گزارش تابستان ۱۳۹۸ به این سو، جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر مبنای اصلی محاسبات مرکز آمار برای بازار کار قرار گرفت، در حالی که پیش از این مبنای آمارگیری و گزارش شاخص‌های اصلی نیروی کار کشور جمعیت بالای ۱۰ سال بود. آمار منتشر شده از وضعیت بازار کار کشور در سال ۱۴۰۲ از نرخ مشارکت ۴۱/۳ درصدی و نرخ بیکاری ۸/۱ درصدی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در این سال حکایت دارد. بر این اساس، نرخ‌های مشارکت و بیکاری در این سال نسبت به سال ۱۴۰۱ به ترتیب افزایش ۰/۴ واحد درصدی و کاهش ۰/۹ واحد درصدی را تجربه کرده‌اند. نرخ مشارکت که در روندی اکیداً نزولی، با کاهش ۳/۲ واحد درصدی از ۴۴/۱ درصد در سال ۱۳۹۸ به ۴۰/۹ درصد در سال ۱۴۰۱ رسیده بود، سرانجام در سال ۱۴۰۲ روند صعودی به خود گرفته تا به ۴۱/۳ درصد برسد. علاوه بر این، سهم اشتغال ناقص (کار کمتر از ۴۴ ساعت در هفته) رقم ۸/۲ درصد را در این سال ثبت کرده است که نسبت به سال قبل از آن کاهش ۱/۳ واحد درصدی را نشان می‌دهد. همچنین سایر شاخص‌های بازار کار مثل نسبت اشتغال (نسبت تعداد افراد شاغل به کل جمعیت در سن کار) و نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی در طول این دوره بهبود نشان می‌دهند. بر اساس اظهارات مقامات دولت سیزدهم، عواملی همچون تسهیل در فضای کسب‌وکار، تسهیلات اشتغال‌زایی و حمایت از مشاغل خرد، منجر به بهبود شاخص‌های بازار کار در سال ۱۴۰۲ شده‌اند. این در حالی است که بررسی روند شاخص کل محیط کسب‌وکار (پایش محیط کسب‌وکار ایران توسط اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران) از آغاز به کار دولت سیزدهم (تابستان سال ۱۴۰۰) تا انتهای سال ۱۴۰۲ (زمستان سال ۱۴۰۲) حکایت از بدتر شدن محیط کسب‌وکار در این سال‌ها دارد.

۴/۲ میلیون نفر تنزل یافته بود. در سال ۱۴۰۱، روند جمعیت زنان فعال در بازار کار صعودی شد و به حدود ۴/۳ میلیون نفر رسید. همچنین در سال ۱۴۰۲ روند مذکور تداوم یافته تا به حدود ۴/۶ میلیون نفر برسد. با این حال، نرخ مشارکت حدوداً ۱۴ درصدی بانوان کشور نشان می‌دهد که فارغ از ضعف‌های ساختاری مهارت‌پروری در سیستم آموزشی کشور، فرهنگ، زیرساخت‌ها و موقعیت‌های موجود در بازار کار مناسب و پذیرای ورود زنان نبوده است. این تفاوت در نرخ بیکاری تقریباً در همه سال‌های نیم قرن اخیر تکرار شده و بالا بودن جمعیت غیرفعال بانوان از مهمترین چالش‌های بازار کار کشور بوده است.

علاوه بر این، بیکاری جوانان و قشر تحصیلکرده دانشگاهی کشور نیز نگران‌کننده است. در سال ۱۴۰۲ حدود ۱/۵ میلیون نفر از جمعیت ۱۸ تا ۳۵ ساله کشور موفق به یافتن شغل مورد نظر خود نشدند که گویای نرخ بیکاری ۱۵/۲ درصدی برای این گروه سنی است. این نرخ برای زنان در این گروه سنی به ۲۶/۰ درصد می‌رسد. همچنین نرخ بیکاری در بین فارغ‌التحصیلان آموزش عالی ۱۱/۸ درصد بوده که در بین زنان این گروه به ۲۰/۳ درصد می‌رسد. حدود ۴۱/۳ درصد از کل جمعیت بیکار کشور در سال ۱۴۰۲ دارای تحصیلات عالی بوده‌اند. بالاتر بودن آمار بیکاری در بین جمعیت فارغ‌التحصیل دانشگاهی در مقایسه با متوسط کل جمعیت نشان می‌دهد که ادامه تحصیل در مقاطع تکمیلی نه تنها ورود به بازار کار را تسهیل نکرده، بلکه متناسب و سازگار با ظرفیت بازار کار نبوده و حتی احتمالاً جذب فارغ‌التحصیلان را سخت‌تر کرده است. بنابراین دوره‌های تحصیلات تکمیلی که یک سرمایه‌گذاری نسبتاً بزرگ هم برای دولت و هم خانوارها تلقی می‌شود، برای تعداد قابل توجهی

در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال قبل از آن، در مجموع ۷۵۱/۹ هزار نفر به جمعیت در سن کار افزوده شده است که سهم مردان و زنان از این مقدار به ترتیب ۴۴/۴ درصد (۳۳۳/۶ هزار نفر) و ۵۵/۶ درصد (۴۱۸/۲ هزار نفر) بوده است. همچنین در این سال در مقایسه با سال ۱۴۰۱، حدود ۵۷۳/۵ هزار نفر به جمعیت فعال اضافه شده است که حدود ۷۶/۳ درصد از جمعیت اضافه‌شده در سن کار را پوشش می‌دهد. در این میان، ۳۱۴/۵ هزار نفر از آنها (معادل ۵۴/۸ درصد از کل جمعیت فعال اضافه‌شده ۱۵ ساله و بیشتر) مرد و مابقی زن بوده‌اند. بر این اساس، از کل جمعیت در سن کار کشور در سال ۱۴۰۲، معادل ۴۱/۳ درصد فعال بوده‌اند که افزایش ۰/۴ واحد درصدی نرخ مشارکت را در مقایسه با سال قبل از آن نشان می‌دهد. نرخ مشارکت در سال ۱۴۰۲ اگرچه روند رو به افزایش را تجربه کرده، اما در کل نرخ پایین مشارکت در مقایسه با سایر کشورها یکی از شاخص‌های همیشگی اقتصاد ایران حداقل در چهار دهه اخیر بوده است. این نرخ پایین عمدتاً از جانب جمعیت بانوان کشور ایجاد می‌شود، به طوری که از جمعیت ۳۲/۳ میلیون نفری زنان ۱۵ ساله و بیشتر در ایران، تنها ۴/۶ میلیون نفر قابلیت و تمایل انجام کار را در سال ۱۴۰۲ داشته و به عبارت دیگر مشارکت اقتصادی داشته‌اند. از همین جمعیت اندک نیز ۱۵/۰ درصد بیکار بوده‌اند، در حالی که نرخ بیکاری برای مردان در سال ۱۴۰۲ معادل ۶/۶ درصد رقم خورده است. در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲، پس از مدت‌ها بر جمعیت زنان فعال افزوده شده است، در حالی که در سال‌های قبل از آن به طور مستمر بر جمعیت زنان در سن کار افزوده شده و از جمعیت زنان فعال کاسته شده بود. در سال ۱۳۹۷ حدود ۵/۴ میلیون نفر از زنان کشورمان توان و تمایل به انجام کار داشتند، در حالی که این رقم در سال ۱۴۰۰ به

در کشور شاغل بوده‌اند که افزایش حدود ۷۷۴ هزار نفری را در مقایسه با سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد. از این جمعیت حدود ۱۴/۴ درصد در بخش کشاورزی، ۳۳/۷ درصد در بخش صنعت و ۵۱/۹ درصد در بخش خدمات اشتغال داشته‌اند. اشتغال بخشی از این جمعیت به اصطلاح ناقص بوده است، به این معنی که به دلایل اقتصادی نظیر افت تولید یا ماندن آن، کمتر از ۴۴ ساعت در هفته کار کرده‌اند، در حالی که خواهان و آماده انجام کار بیشتر بوده‌اند. در سال ۱۴۰۲ حدود ۲/۰ میلیون نفر معادل ۸/۲ درصد از جمعیت شاغل، دارای اشتغال ناقص بوده‌اند که ۱/۳ واحد درصد نسبت به سال ۱۴۰۱ کاهش یافته است. جدول ۶ برخی شاخص‌های مهم بازار کار کشور را در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ نشان می‌دهد

از افراد و حداقل از جنبه ورود به بازار کار و کسب درآمد، عایدی مثبتی نداشته است.

افزون بر این، ۲۵/۶ درصد جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله کشور در سال ۱۴۰۲ غیرشاغل و غیرمحصّل بوده‌اند که نسبت به سال ۱۴۰۱ با کاهش ۱/۳ واحد درصدی روبه‌رو شده است. بر این اساس، کل جمعیت جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله کشور در حدود ۱۱/۰ میلیون نفر برآورد می‌شود که تنها حدود ۲/۵ میلیون نفر در این گروه فعال بوده‌اند. از همین جمعیت فعال اندک نیز حدود ۵۴۰/۲ هزار نفر بیکار بوده‌اند تا نرخ بیکاری در این گروه معادل ۲۱/۲ درصد رقم بخورد.

در سال ۱۴۰۲ نزدیک به ۲۴/۵ میلیون نفر از جمعیت بالای ۱۵ سال

جدول ۶. شاخص‌های اصلی بازار کار ایران به تفکیک جنسیت برای جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

	۱۴۰۱			۱۴۰۲			
	زن	مرد	کل	زن	مرد	کل	
مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	۱۳/۶	۶۸/۲	۴۰/۹	۱۴/۲	۶۸/۴	۴۱/۳	نرخ (درصد)
	۴/۳	۲۱/۷	۲۶/۱	۴/۶	۲۲/۰	۲۶/۶	تعداد (میلیون نفر)
اشتغال جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	۱۱/۴	۶۳/۰	۳۷/۲	۱۲/۱	۶۳/۹	۳۷/۹	نسبت (درصد)
	۳/۷	۲۰/۱	۲۳/۷	۳/۹	۲۰/۶	۲۴/۵	تعداد (میلیون نفر)
بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	۱۵/۸	۷/۷	۹/۰	۱۵/۰	۶/۶	۸/۱	نرخ (درصد)
	۰/۷	۱/۷	۲/۳	۰/۷	۱/۵	۲/۱	تعداد (میلیون نفر)
بیکاری جوانان ۱۸ تا ۳۵ ساله	۲۷/۸	۱۳/۵	۱۶/۳	۲۶/۰	۱۲/۳	۱۵/۲	نرخ (درصد)
	۰/۵	۱/۱	۱/۶	۰/۵	۱/۰	۱/۵	تعداد (میلیون نفر)
بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی	۲۱/۹	۸/۹	۱۲/۹	۲۰/۳	۷/۹	۱۱/۸	نرخ (درصد)
	۰/۵	۰/۵	۰/۹	۰/۵	۰/۴	۰/۹	تعداد (میلیون نفر)
سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی (درصد)	۴/۵	۱۰/۴	۹/۵	۴/۷	۸/۹	۸/۲	
جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (میلیون نفر)	۳۱/۹	۳۱/۹	۶۳/۸	۳۲/۳	۳۲/۲	۶۴/۶	

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

۳. وضعیت مالی و بودجه دولت

در دنیای امروز بودجه یکی از مهم‌ترین ابزارهای سیاست‌گذاری و جامع‌ترین بیان اولویت‌های عمومی است. قانون بودجه به دلیل نقش پررنگ دولت در اقتصاد ایران اهمیت مضاعفی دارد. فارغ از نقش منابع درآمدی (از قبیل مالیات) و مصارف جاری و عمرانی دولت بر سایر متغیرهای کلان اقتصادی، الگوی تأمین مالی ناترازی بودجه در مواجهه با شوک‌های خارجی همچون تحریم‌های اقتصادی و محدود شدن روابط تجاری با سایر کشورها اهمیت بسزایی دارد.

۳-۱. کلیات لایحه و قانون بودجه ۱۴۰۲

در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۴۰۲ به ۴۹,۹۴۷ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۳۶/۷ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ حکایت داشت. صورت وضعیت ارقام کلان قانون بودجه سال ۱۴۰۲ در جدول ۷ نمایش داده شده است.

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ معادل ۲۲,۶۳۴ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۴۸/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ حکایت داشت. همچنین، بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت با رشد ۲۹/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ معادل ۲۸,۸۳۹ هزار میلیارد ریال

جدول ۷. زیربخش‌های اصلی قانون بودجه سال ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال - درصد)

شرح	قانون بودجه ۱۴۰۲	لایحه بودجه ۱۴۰۲	قانون بودجه ۱۴۰۱	رشد قانون ۱۴۰۲ نسبت به لایحه ۱۴۰۲	رشد قانون ۱۴۰۲ نسبت به قانون ۱۴۰۱
بودجه کل کشور	۴۹,۹۴۷/۱	۵۱,۰۹۰/۱	۳۶,۵۳۲/۰	-۲/۲	۳۶/۷
بودجه عمومی	۲۲,۶۳۴/۹	۲۱,۶۴۰/۰	۱۵,۲۷۳/۷	۴/۶	۴۸/۲
منابع عمومی	۲۰,۸۲۳/۳	۱۹,۸۴۰/۰	۱۳,۹۴۱/۳	۵/۰	۴۹/۴
درآمدهای اختصاصی	۱,۸۱۱/۶	۱,۸۰۰/۰	۱,۳۳۲/۴	۰/۶	۳۶/۰
بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۲۸,۸۳۹/۱	۳۰,۹۷۷/۰	۲۲,۳۱۴/۱	-۶/۹	۲۹/۲

مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ و قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

دولتی و برداشت از صندوق توسعه ملی) تشکیل شده است. خزانه‌داری این منابع را در سه دسته اعتبارات هزینه‌ای (عمدتاً جبران خدمات کارکنان و پرداخت‌های مربوط به صندوق‌های بازنشستگی)، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (پرداخت‌های عمرانی) و تملک دارایی‌های مالی (بازپرداخت بدهی‌های قبلی) به مصرف می‌رساند. در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ و در نتیجه خوش‌بینی نسبت به رشد درآمدهای نفتی، سهم درآمدهای نفتی از منابع عمومی معادل ۳۰٪ درصد لحاظ شد. در واقع تنها در سال ۱۳۹۹ بود که سهم درآمدهای نفتی از منابع عمومی افت قابل توجهی داشت و به حدود ۱۰ درصد رسید. پس از آن و در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، این سهم به ترتیب حدود ۲۷/۳ درصد و ۳۵/۲ درصد در نظر گرفته شد. جدول ۸ جزئیات منابع و مصارف عمومی را در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۲ به تصویر می‌کشد.

■ بودجه عمومی دولت

بودجه عمومی دولت از دو بخش منابع (یا مصارف) عمومی و درآمدهای اختصاصی (یا مصارف از محل درآمدهای اختصاصی) تشکیل می‌شود. درآمدهای اختصاصی توسط دستگاه‌های دولتی ایجاد شده و در همان دستگاه دولتی ایجادکننده هزینه می‌شوند. به عبارت دیگر این درآمدها وارد منابع متمرکز خزانه‌داری نمی‌شوند و خزانه‌داری نمی‌تواند به توزیع مجدد آنها در سایر بخش‌ها بپردازد. آنچه به طور متمرکز در اختیار دولت و خزانه‌داری قرار می‌گیرد، منابع عمومی است که از سه بخش درآمدهای عمومی (مالیات، حقوق ورودی و درآمد حاصل از مالکیت دولت)، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (عمدتاً صادرات نفت و واگذاری اموال دولتی) و واگذاری دارایی‌های مالی (عمدتاً فروش اوراق بدهی، واگذاری شرکت‌های

جدول ۸. زیربخش‌های منابع و مصارف عمومی در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال - درصد)

سهم اجزای مصارف عمومی در قانون ۱۴۰۲	رشد قانون ۱۴۰۲ نسبت به قانون ۱۴۰۱	بودجه سال ۱۴۰۲			مصارف	سهم اجزای منابع عمومی در قانون ۱۴۰۲	رشد قانون ۱۴۰۲ نسبت به قانون ۱۴۰۱	بودجه سال ۱۴۰۲		منابع
		قانون بودجه سال ۱۴۰۱	لایحه	قانون				لایحه	قانون	
۲۲/۵	۵۱/۰	۹,۹۹۰/۱	۱۴,۵۴۳/۰	۱۵,۰۸۸/۴	هزینه‌ها (جاری)	۵۰/۶	۵۰/۷	۶,۹۹۶/۰	۹,۷۸۱/۹	۱۰,۵۴۰/۸
-	-	۲,۹۹۹/۴	۴,۰۵۰/۶	-	جبران خدمات کارکنان	۴۳/۰	۵۹/۲	۵,۶۱۷/۰	۸,۲۶۲/۹	۸,۹۴۴/۵
-	-	۶۵۷/۳	۸۱۷/۵	-	استفاده از کالاها و خدمات	۵/۰	۱۹/۵	۸۷۴/۷	۹۶۰/۲	۱,۰۴۵/۴
-	-	۴۳۴/۶	۰/۳	-	هزینه اموال و دارایی	۱/۲	۳۹/۷	۱۸۶/۱	۲۶۵/۸	۲۶۰/۱
-	-	۸۱/۱	۲۱۲/۸	-	یارانه	۰/۴	-۷/۱	۸۶/۵	۸۰/۴	۸۰/۴
-	-	۳۸۲/۲	۲۴۱/۵	-	کمک‌های بلاعوض	۱/۰	-۹/۲	۲۳۱/۷	۲۱۲/۶	۲۱۰/۴
-	-	۳,۲۴۹/۱	۵,۸۶۰/۲	-	رفاه اجتماعی	-	-	-	-	-
-	-	۲,۱۸۶/۴	۳,۳۶۰/۱	-	سایر هزینه‌ها	-	-	-	-	-
-۲۱/۸	۵۱/۹	-۲,۹۹۴/۱	-۴,۷۶۱/۱	-۴,۵۴۷/۶						
تراز عملیاتی										
۱۸/۰	۴۴/۲	۲,۶۰۱/۲	۳,۲۷۹/۲	۳,۷۵۰/۰	تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی)	۳۵/۲	۴۱/۴	۵,۱۷۷/۵	۷,۱۱۸/۱	۷,۳۲۲/۵
-	-	۱,۸۲۳/۲	۲,۰۶۹/۸	-	ساختمان و سایر مستحقات	۳۰/۰	۲۷/۰	۴,۹۱۱/۵	۶,۰۳۸/۱	۶,۲۳۸/۱
-	-	۳۴۳/۷	۶۳۶/۵	-	ماشین‌آلات و تجهیزات	۵/۲	۳۱۵/۵	۲۶۱/۰	۱,۰۸۰/۰	۱,۰۸۴/۴
-	-	۱/۸	۳/۲	-	سایر دارایی‌های ثابت	۰/۰	-	۵/۰	۰/۰	۰/۰
-	-	۰/۰	۰/۰	-	استفاده از موجودی انبار	-	-	-	-	-
-	-	۰/۱	۰/۲	-	اقلام گران‌بها	-	-	-	-	-
-	-	۱۹۱/۹	۹۴/۶	-	زمین	-	-	-	-	-
-	-	۲۴۰/۴	۴۷۴/۹	-	سایر دارایی‌های تولیدنشده	-	-	-	-	-
۱۷/۲	۳۸/۷	۲,۵۷۶/۳	۳,۸۳۸/۹	۳,۵۷۲/۵	خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای					
۹/۵	۴۷/۰	۱,۳۵۰/۱	۲,۰۱۷/۸	۱,۹۸۴/۹	تملک دارایی‌های مالی	۱۴/۲	۶۷/۴	۱,۷۶۷/۹	۲,۹۴۰/۰	۲,۹۶۰/۰
۰/۲	۴۰/۶	۲۶/۹	۳۷/۸	۳۷/۸	اعتبارات موضوع واگذاری سهام	۹/۰	۸۱/۶	۱,۰۳۰/۰	۱,۸۵۰/۰	۱,۸۷۰/۰
۸/۲	۴۴/۸	۱,۱۸۲/۵	۱,۷۳۵/۱	۱,۷۱۲/۲	بازپرداخت اصل اوراق مالی اسلامی	۰/۰	-	۰/۵	۰/۰	۰/۰
۰/۱	۳۰۸/۶	۳/۲	۱۳/۲	۱۳/۲	بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی	۰/۱	۱۸/۶	۱۵/۶	۱۸/۵	۱۸/۵
۰/۲	۷۳۳/۳	۴/۸	۵۰/۱	۴۰/۱	تعهدات پرداخت‌نشده سال‌های قبل	۵/۱	۴۹/۳	۷۱۰/۰	۱,۰۶۰/۰	۱,۰۶۰/۰
۰/۹	۳۶/۹	۱۳۲/۷	۱۸۱/۶	۱۸۱/۶	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی	۰/۱	۶/۵	۱۰/۸	۱۱/۵	۱۱/۵
-	-	-	-	-	سایر واگذاری‌ها	۰/۰	-	۱/۰	۰/۰	۰/۰
۴/۷	۱۳۳/۴	۴۱۷/۸	۹۲۲/۲	۹۷۵/۱	خالص واگذاری دارایی‌های مالی					
۱۰۰/۰	۴۹/۴	۱۳,۹۴۱/۳	۱۹,۸۴۰/۰	۲۰,۸۲۳/۳	جمع مصارف عمومی	۱۰۰/۰	۴۹/۴	۱۳,۹۴۱/۳	۱۹,۸۴۰/۰	۲۰,۸۲۳/۳

مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ و قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

۱۴۰۱ به ۴,۰۵۰/۶ هزار میلیارد ریال رسید که سهم ۲۷/۹ درصدی از هزینه‌های جاری داشت. افزون بر این، فصل رفاه اجتماعی که شامل انواع بیمه‌های اجتماعی کارکنان دولت، کمک‌های رفاهی کارمندان دولت و انواع کمک هزینه‌ها است، با رشد ۸۰/۴ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱، معادل ۴۰/۳ درصد از هزینه‌های جاری را در بر گرفت تا در میان هفت فصل زیرمجموعه این هزینه‌ها، بالاترین سهم را به خود اختصاص دهد. در مجموع، هزینه‌های جاری در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ با سهم ۷۳/۳ درصدی از مصارف عمومی، رشد ۴۵/۶ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کرد. بر این اساس کسری تراز عملیاتی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ با افزایش ۵۹/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ به ۴,۷۶۱/۱ هزار میلیارد ریال بالغ شد. این مهم نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از هزینه‌های جاری به وسیله درآمدهای عمومی پوشش داده نمی‌شود. شایان ذکر است ردیف‌های متفرقه در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ برابر با ۳,۱۴۶/۱ هزار میلیارد ریال برآورد شد که ۵۵/۰ درصد از آن در دسته هزینه‌های جاری قرار گرفته بود. از میان زیرمجموعه‌های اعتبارات متفرقه، اعتبارات ردیف‌های موردی (موقت) سهم حدوداً ۴۴/۹ درصدی (برابر با ۱,۴۱۱/۲ هزار میلیارد ریال) داشتند که ۶۲/۹ هزار میلیارد ریال آن به شکل هزینه‌های جاری و مابقی به شکل هزینه‌های عمرانی بودند. حدود ۷۴/۲ درصد از هزینه‌های جاری ردیف‌های موردی (موقت) به ردیف‌هایی از قبیل پاداش پایان خدمت بازنشستگان (۳۲/۰ هزار میلیارد ریال)، اجرای قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت (۶۵/۰ هزار میلیارد ریال)، پرداخت مابه‌التفاوت قیمت تمام شده برق و فروش آن (۳۰/۰ هزار میلیارد ریال)، برگزاری انتخابات (۱۵ هزار میلیارد ریال) و پرداخت به سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران (۳۰/۴ هزار میلیارد ریال) اختصاص یافت. همچنین در ردیف‌های متفرقه، سود و کارمزد اوراق بهادار داخلی و وام‌های خارجی (شامل تأمین هزینه‌های انتشار و حق عاملیت واگذاری اوراق بهادار) مبلغ ۵۲ هزار میلیارد ریال برآورد شد که نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ رشد ۵/۵ درصدی را تجربه کرد.

از طرف دیگر، درآمد حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز طبیعی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ افزایش ۲۵/۵ درصدی را تجربه کرد. مقرر شد کل درآمدهای نفتی دولت با نرخ ۲۸۵ هزار ریال به ازای هر دلار تسعیر شود. علاوه بر این، منابع حاصل از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی که در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ به تبصره ۱۴ منتقل شده و از سرجمع درآمدهای نفتی در منابع عمومی خارج شده بود، در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۱ مجدداً به صورت ضمنی به منابع عمومی و درآمدهای نفتی اضافه شد. این رویه در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ تداوم یافت، به گونه‌ای که منابع ناشی از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی با فرض فروش ۱۴۵ هزار بشکه در روز به قیمت ۷۱/۳ دلار (۹۵ درصد فوب)، حدود ۳/۸ میلیارد دلار برآورد شد تا پس از تسعیر با نرخ ۲۸۵ هزار ریال به ازای هر دلار، به ۱,۰۷۴/۷ هزار میلیارد ریال بالغ شود. بنابراین سهم ۸۵/۵ درصدی دولت از این درآمدها معادل ۹۱۸/۹ هزار میلیارد ریال برآورد شد. فروض ضمنی جهت محاسبات دلاری-ریالی منابع نفتی به شرح جدول ۹ قابل ارایه است.

در لایحه پیشنهادی دولت سهم درآمدهای مالیاتی از کل منابع عمومی برابر ۴۱/۶ درصد لحاظ شد که افزایش به ترتیب ۳/۳ واحد درصدی و ۱/۳ واحد درصدی در مقایسه با لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۱ داشت. افزون بر این، این درآمدها در لایحه بودجه ۱۴۰۲ رشد ۴۷/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ داشتند. در میان اجزای مالیات اشخاص حقوقی در لایحه بودجه ۱۴۰۲، مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی با سهم ۸۷/۰ درصدی از کل مالیات اشخاص حقوقی، رشد ۱۲۸/۰ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کرد. با این وجود نسبت عملکرد به مصوب این ردیف درآمدی در سال ۱۴۰۱ حدود ۱۴۸/۰ درصد ثبت شده بود. بنابراین رشد مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۱ معادل ۵۴/۰ درصد بوده است. همچنین مالیات عملکرد شرکت‌های دولتی در لایحه مزبور نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ با افزایش ۱۷۲/۹ درصدی روبه‌رو شد، اگرچه نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۱ رشد ۹۶/۹ درصد داشت. علاوه بر این، در لایحه بودجه ۱۴۰۲ و در بخش مالیات بر درآمد، مالیات مشاغل با سهم ۳۵/۹ درصدی از کل مالیات بر درآمد، افزایش ۲۲/۰ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ داشت. تحقق عملکرد پایین این ردیف درآمدی در سال ۱۴۰۱ موجب شده است که رشد این ردیف در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۱ برابر با ۱/۸ درصد ثبت شود. همچنین مالیات بر حقوق کارکنان بخش‌های عمومی و خصوصی به ترتیب با سهم ۲۵/۴ درصدی و ۳۲/۵ درصدی از مالیات بر درآمد، رشدهای ۲۶/۱ درصدی و ۶۷/۶ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کردند. علاوه بر این، در لایحه مزبور ردیف مالیات بر ثروت در میان اجزای عمده درآمدهای مالیاتی با افزایش ۱۹/۶ درصدی روبه‌رو شد، اگرچه مالیات بر نقل و انتقال سهام کاهش ۱۲/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۱ تجربه کرد که بیانگر برآورد دولت از عدم رونق بازار سرمایه در سال ۱۴۰۲ بود. مالیات بر نقل و انتقال سرفقلى در این لایحه اگرچه با رشد ۱۴۳/۴ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ همراه شد، اما نسبت به عملکرد قانون بودجه سال ۱۴۰۱ رشد ۴۰/۲ درصدی داشت. مالیات بر واردات (حقوق ورودی) با رشد ۱۷/۸ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۱ همراه بود و ردیف حقوق ورودی سایر کالاها (با سهم ۶۹/۴ درصد از کل مالیات بر واردات در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲) تنها رشد ۶/۹ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کرد. با این حال حقوق ورودی خودرو در لایحه مزبور با رشد قابل توجه ۶۶/۳ درصدی همراه بود. در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، نرخ ۴ درصدی حقوق گمرکی برای کالاهای اساسی و دارو به یک درصد تقلیل یافت. شایان ذکر است که در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۱، این کاهش نرخ حقوق ورودی علاوه بر کالاهای اساسی و دارو شامل تجهیزات و ملزومات مصرفی پزشکی و همچنین نهاده‌های کشاورزی و دامی شده بود. با این وجود، به نظر می‌رسد که افزایش قابل توجه حقوق ورودی از سال ۱۴۰۱ به این سو ناشی از تغییر نرخ ارز محاسباتی باشد، چرا که در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰، نرخ رسمی (۴۲ هزار ریال به ازای هر دلار) مبنای محاسبات قرار گرفته بود.

در بخش هزینه‌های جاری در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، فصل جبران خدمات کارکنان با رشد ۳۵/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال

جدول ۹. منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی

عنوان	قانون ۱۴۰۲	لایحه ۱۴۰۲	قانون ۱۴۰۱	لایحه ۱۴۰۱	درصد تغییر به قانون ۱۴۰۲	درصد تغییر به قانون ۱۴۰۱
میزان صادرات نفت و میعانات گازی (هزار بشکه در روز)	۱,۲۸۰/۷	۱,۲۱۴/۴	۱,۴۰۰/۰	۱,۲۰۰/۰	-۸/۵	۵/۵
فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی (هزار بشکه در روز)	۱۴۵/۰	۱۴۵/۰	۱۴۵/۰	۱۴۵/۰	۰/۰	۰/۰
قیمت هر بشکه نفت خام (دلار)	۷۵/۰	۷۵/۰	۷۰/۰	۶۰/۰	۷/۱	۷/۱
قیمت فروش هر بشکه میعانات گازی به واحدهای پتروشیمی داخلی (دلار)	۷۱/۳	۷۱/۳	۶۶/۵	۵۷/۰	۷/۱	۰/۰
سهم شرکت نفت از صادرات نفت و میعانات گازی (درصد)	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	-	-
سهم شرکت گاز از خالص صادرات گاز طبیعی (درصد)	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	-	-
سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز (درصد)	۴۲/۰	۴۰/۰	۴۰/۰	۴۰/۰	-	-
سهم دولت از صادرات نفت و میعانات گازی (درصد)	۴۳/۵	۴۵/۵	۴۵/۵	۴۵/۵	-	-
سهم دولت از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی (درصد)	۸۵/۵	۸۵/۵	۸۵/۵	۸۵/۵	-	-
سهم دولت از خالص صادرات گاز طبیعی (درصد)	۴۳/۵	۴۵/۵	۴۵/۵	۴۵/۵	-	-
سهم شرکت نفت از فروش میعانات گازی به واحدهای پتروشیمی داخلی (درصد)	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	-	-
نرخ تسعیر درآمدهای ارزی در بودجه (هزار ریال به ازای هر دلار)	۲۸۵/۰	۲۸۵/۰	۲۳۰/۰	۲۳۰/۰	۲۳/۹	۰/۰
خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۶/۲	۶/۲	۳/۶	۳/۶	۷۴/۱	۰/۰
کل درآمد ارزی حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی (میلیارد دلار)	۳۵/۱	۳۳/۲	۳۵/۸	۲۶/۳	-۲/۰	۵/۵
کل درآمد حاصل از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی (میلیارد دلار)	۳/۸	۳/۸	۳/۵	۳/۰	۷/۱	۰/۰
سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای ارزی (میلیارد دلار)	۱۷/۳	۱۵/۸	۱۵/۷	۱۱/۹	۱۰/۲	۹/۸
سهم شرکت نفت از صادرات نفتی و فروش داخلی خوراک (میلیارد دلار)	۵/۶	۵/۴	۵/۷	۴/۲	-۱/۲	۴/۹
سهم شرکت گاز از کل درآمدهای ارزی خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۰/۹	۰/۹	۰/۵	۰/۵	۷۴/۱	۰/۰
سهم دولت از کل درآمدهای ارزی صادرات نفتی (میلیارد دلار)	۱۵/۳	۱۵/۱	۱۶/۳	۱۲/۰	-۶/۳	۰/۸
سهم دولت از کل درآمدهای ارزی خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۲/۷	۲/۸	۱/۶	۱/۶	۶۶/۴	-۴/۴
سهم دولت از کل فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی (میلیارد دلار)	۳/۲	۳/۲	۳/۰	۲/۶	۷/۱	۰/۰
سهم دولت از منابع حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی (هزار میلیارد ریال)	۴,۳۴۶/۶	۴,۳۱۱/۰	۳,۷۴۳/۳	۲,۷۵۰/۲	۱۶/۱	۰/۸
سهم دولت از منابع حاصل از خالص صادرات گاز طبیعی (هزار میلیارد ریال)	۷۷۲/۷	۸۰۰/۲	۳۷۴/۶	۳۷۴/۶	۱۰۶/۲	-۴/۴
سهم دولت از منابع حاصل از فروش میعانات گازی به واحدهای پتروشیمی (هزار میلیارد ریال)	۹۱۸/۹	۹۱۸/۹	۶۹۲/۱	۵۹۳/۲	۳۲/۸	۰/۰
درآمد حاصل از تحویل نفت خام برای تولید مواد اولیه قیر و فروش آن به پالایشگاهها (هزار میلیارد ریال)	۲۰۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	-	-
کل درآمد نفتی دولت (هزار میلیارد ریال)	۶,۲۳۸/۱	۶,۰۳۸/۱	۴,۸۱۰/۱	۳,۷۱۸/۱	۲۹/۷	۳/۳

مأخذ: لایحه و قانون بودجه ۱۴۰۲، قانون بودجه ۱۴۰۱ و فروش ضمنی آن طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سایر منابع غیررسمی و محاسبات تحقیق

و غیرمنقول دولتی معادل ۱,۰۸۰ هزار میلیارد ریال منابع در نظر گرفته شد که نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ افزایش ۳۱۳/۸ درصدی را تجربه کرد. با این حال نسبت عملکرد به مصوب پایین این ردیف در سال‌های اخیر، حکایت از بیش‌برآوردی این ردیف در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ داشت. در مجموع، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای به ترتیب با افزایش ۳۷/۵ درصدی و ۷۴/۳ درصدی نسبت به قانون و لایحه بودجه ۱۴۰۱، به ۷,۱۱۸/۱ هزار میلیارد ریال در لایحه بودجه ۱۴۰۲ رسید که سهم ۳۵/۹ درصدی از منابع عمومی دولت داشت.

از طرفی تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ رشد ۲۶/۰ درصدی را تجربه کرد. همچنین سهم این ردیف از مصارف عمومی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ معادل ۱۶/۵ درصد ثبت شد. به این ترتیب، تراز سرمایه‌ای در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ به ۳,۸۳۸/۹ هزار میلیارد ریال رسید. به بیان دیگر بخشی از هزینه‌های جاری از محل واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای پوشش داده شد.

علاوه بر این، در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای حاصل از صادرات نفتی معادل ۴۰ درصد در نظر گرفته شد. بدین ترتیب و با توجه به فروض، سهم ۴۰ درصدی صندوق توسعه ملی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ حدود ۱۵/۸ میلیارد دلار محاسبه شده که به ترتیب افزایش ۰/۳ درصدی و ۳۲/۲ درصدی را نسبت به قانون و لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد.

به هر حال سهم دولت از درآمدهای نفتی (صادرات نفت، میعانات گازی، خالص صادرات گاز و سهم ۸۵/۵ درصدی فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی) معادل ۶,۰۳۸/۱ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شده که ۶۲/۴ درصد بیشتر از لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ بود و سهم ۳۰/۴ درصدی را از منابع عمومی دولت در لایحه بودجه ۱۴۰۲ به خود اختصاص می‌داد. علاوه بر این، در بخش واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، وجود انبارهای از دارایی‌های دولت سبب شد تا با کاهش درآمدهای نفتی، فروش اموال منقول و غیرمنقول دولت گزینه‌ای مناسب برای پوشش مصارف بودجه به حساب آید و در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ برای واگذاری اموال منقول

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، مطابق معمول نظام بودجه‌ریزی در ایران، تلاش شد تا بخشی از ناترازی بودجه از طریق واگذاری دارایی‌های مالی جبران شود. در این میان، انتشار اوراق بدهی دولت برابر با ۱,۸۵۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ رشد ۲۹/۶ درصدی داشت. انتشار اسناد خزانه اسلامی برابر با ۴۵۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ افزایش ۲۵/۰ درصدی داشت. همچنین ردیف انتشار سایر اوراق مالی اسلامی نیز در لایحه بودجه ۱۴۰۲ با کاهش ۴۰/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱، برابر با ۳۰۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد. علاوه بر این، ردیفی ۱,۰۰۰ هزار میلیارد ریالی تحت عنوان «منابع حاصل از فروش اوراق مشارکت برای اجرای طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای» به زیربخش انتشار اوراق بدهی دولتی اضافه شد. واگذاری شرکت‌های دولتی در لایحه بودجه ۱۴۰۲ رشد ۴۹/۳ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کرد. در مجموع، واگذاری دارایی‌های مالی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ با رشد ۶۶/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ به ۲,۹۴۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید و سهم ۱۴/۸ درصدی از منابع عمومی داشت که نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ با افزایش ۲/۱ واحد درصدی مواجه بود.

تملك دارایی‌های مالی در لایحه بودجه ۱۴۰۲ رشد ۴۹/۵ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کرد و به ۲,۰۱۷/۸ هزار میلیارد ریال رسید. عامل اصلی این افزایش، انتشار روزافزون اوراق بدهی دولتی از سال ۱۳۹۳ به این سو محسوب می‌شود که بار بازپرداخت اصل اوراق مالی دولت را سنگین کرده است. بازپرداخت ۱,۷۳۵/۱ هزار میلیارد ریالی اصل اوراق مالی اسلامی، سهم ۸۶/۰ درصدی از کل تملک دارایی‌های مالی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ داشت. بر این اساس، تراز مالی در لایحه بودجه این سال برابر با ۹۲۲/۲ هزار میلیارد ریال برآورد شد.

نهایتاً لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ که در موعد قانونی تقدیم مجلس شده بود، پس از بررسی و انجام تغییرات توسط مجلس شورای اسلامی و اعمال ملاحظات شورای نگهبان، در اوپسین روز کاری سال ۱۴۰۱ به عنوان قانون بودجه سال ۱۴۰۲ به تصویب رسید و برای اجرا ابلاغ شد. منابع و مصارف بودجه کل کشور در قانون مصوب کاهش اندک ۲/۲ درصدی را نسبت به لایحه تقدیمی دولت داشت. از طرفی، منابع و مصارف عمومی دولت از ۱۹,۸۴۰/۰ هزار میلیارد ریال در لایحه بودجه ۱۴۰۲ به ۲۰,۸۲۳/۳ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ افزایش یافت که حکایت از رشد ۵/۰ درصدی نسبت به لایحه تقدیمی دولت در سال ۱۴۰۲ داشت. در این میان، درآمدهای عمومی با افزایش ۷/۸ درصدی به ۱۰,۵۴۰/۸ هزار میلیارد ریال رسید. از جمله عوامل این رشد می‌توان به افزایش ۶۸۱/۶ هزار میلیارد ریالی (۸/۲ درصدی) درآمدهای مالیاتی اشاره کرد. شایان ذکر است مالیات‌های مستقیم نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۲ تغییر چندانی نداشت و حتی ردیف مالیات بر درآمد کاهش ۵/۷ درصدی را تجربه کرد. آنچه موجب تغییر در ارقام درآمدهای مالیاتی شد، به زیرمجموعه مالیات‌های غیرمستقیم برمی‌گشت، چرا که در قسمت مالیات بر کالاها و خدمات، ردیف مالیات بر ارزش افزوده با رشد ۱۸/۷ درصدی به ۱,۸۸۴/۴ هزار میلیارد ریال بالغ شد و همچنین ردیفی تحت عنوان «درآمد حاصل از وصول مالیات عملکرد شرکت‌های

صادرکننده مواد خام و نیمه خام» با مبلغ ۶۰ هزار میلیارد ریال به این بخش مالیاتی اضافه شد. بدین ترتیب در قانون بودجه ۱۴۰۲، مالیات بر کالاها و خدمات با رشد ۲۲/۵ درصدی نسبت به لایحه به ۳,۰۴۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید. همچنین مالیات بر واردات (حقوق ورودی) رشد ۱۵/۲ درصدی را نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۲ تجربه کرد که ناشی از رشد ۴/۰ درصدی حقوق ورودی سایر کالاها و رشد ۲۷/۶ درصدی حقوق ورودی خودرو بود. در بخش مصارف نیز هزینه‌های جاری با افزایش ۵۴۵/۴ هزار میلیارد ریالی (۳/۸ درصدی) نسبت به لایحه بودجه، به رقم ۱۵,۰۸۸/۴ هزار میلیارد ریال رسید تا سهم ۷۲/۵ درصدی از مصارف عمومی در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ داشته باشد. بدین ترتیب، کسری تراز عملیاتی با کاهش ۴/۵ درصدی، از ۴,۷۶۱/۱ هزار میلیارد ریال در لایحه به ۴,۵۴۷/۶ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۲ رسید.

علاوه بر این، در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، اگرچه سهم صندوق توسعه ملی از ۴۰ درصد در لایحه بودجه به ۴۲ درصد در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ افزایش یافت، اما ارقام ریالی برآورد درآمدهای نفتی بر اساس فروض ضمنی آن تغییری نداشت که به نظر می‌رسد حجم صادرات نفت از حدود یک میلیون و ۲۰۰ هزار بشکه در روز در لایحه تقدیمی به حدود یک میلیون و ۳۰۰ هزار بشکه در روز در قانون بودجه آن سال افزایش یافته باشد تا کاهش مذکور درآمدهای نفتی سهم دولت (به واسطه افزایش ۲ واحد درصدی سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفتی) را جبران کند. از طرفی، درآمد حاصل از تحویل نفت خام برای تولید مواد اولیه قیر و فروش آن به پالایشگاه‌ها که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ فرابودجه‌ای لحاظ شده بود، در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ به درآمدهای نفتی دولت اضافه شد و اضافه کردن این ردیف به سقف درآمدهای نفتی در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ موجب افزایش ۳/۳ درصدی آن نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ شد تا به ۶,۲۳۸/۱ هزار میلیارد ریال رسیده و سهم ۳۰/۰ درصدی از کل منابع عمومی قانون بودجه ۱۴۰۲ داشته باشد. در مقابل، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای با رشد ۱۴/۴ درصدی از ۳,۲۷۹/۲ هزار میلیارد ریال در لایحه به ۳,۷۵۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه رسید. بدین ترتیب، خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای با کاهش ۶/۹ درصدی نسبت به لایحه، به ۳,۵۷۲/۵ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ بالغ شد.

واگذاری دارایی‌های مالی با رشد اندک ۰/۷ درصدی نسبت به لایحه، به ۲,۹۶۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ رسید تا سهم ۱۴/۲ درصدی از منابع عمومی داشته باشد که نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ کاهش ۰/۶ واحد درصدی را نشان می‌دهد. در این میان، انتشار اوراق بدهی دولت برابر با ۱,۸۷۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۲ رشد ۱/۱ درصدی داشت. این افزایش به انتشار ۲۰ هزار میلیارد ریالی اوراق بدهی دولتی به منظور تأمین ماشین‌آلات آب‌رسانی و راه‌سازی و طرح‌های آب و راه عشایری برمی‌گردد. در زمینه تملک دارایی‌های مالی، در فرآیند تبدیل لایحه به قانون کاهش ۱/۶ درصدی تجربه شد تا از ۲,۰۱۷/۸ هزار میلیارد ریال به ۱,۹۸۴/۹ هزار میلیارد ریال برسد. بر این اساس، تراز مالی در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ برابر با ۹۷۵/۱ هزار میلیارد ریال برآورد شد که کاهش ۵/۷ درصدی را نسبت به لایحه آن سال ثبت کرد.

۲-۳. عملکرد مالی دولت

خزانه اسلامی و نیز انتشار ۳۰٪ هزار میلیارد ریالی اوراق بدهی دولتی (اسناد خزانه اسلامی) به منظور تسویه بدهی دولت به شرکت توانیر - بر اساس قانون الحاق یک بند به تبصره ۵ قانون بودجه کل کشور سال ۱۴۰۲ مورخ ۲/۱۲/۱۴۰۲ - برآورد می‌شود که تأمین مالی کسری بودجه از طریق انتشار اوراق بدهی دولتی در سال ۱۴۰۲ تحقق ۱۵۳/۲ درصدی را نسبت به مصوب قانون این سال داشته و به رقمی در حدود ۲,۸۶۴ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. با توجه به این که اسناد خزانه اسلامی بدون کوپن سود دوره‌ای بوده و کل سود این اسناد از محل کسر از قیمت اسمی در زمان فروش حاصل می‌شود، در این محاسبه برای رقم تأمین مالی از محل اسناد خزانه اسلامی کسر از قیمت حدوداً ۳۰ درصدی لحاظ شده است. همچنین، بنا بر گزارش سازمان خصوصی‌سازی، واگذاری شرکت‌های دولتی در سال ۱۴۰۲ حدود ۳۰۷/۵ هزار میلیارد ریال بوده است که از تحقق ۲۹٪ درصدی نسبت به قانون بودجه این سال حکایت دارد. از آنجایی که صرفاً داده‌های عملکرد انتشار اوراق بدهی دولتی و واگذاری شرکت‌های دولتی برای سال ۱۴۰۲ در دسترس‌اند، با لحاظ عملکرد مصارف و منابع عمومی گزارش شده در سال ۱۴۰۲ توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، عملکرد استفاده از منابعی همچون صندوق توسعه ملی، درآمدهای حاصل از دریافت اصل وام‌ها، استفاده از تسهیلات خارجی و برگشتی پرداخت‌های سال قبل مجموعاً حدود ۱,۷۴۴ هزار میلیارد ریال برآورد می‌شوند. البته با توجه به کوچک بودن ارقام مصوب درآمدهای حاصل از دریافت اصل وام‌ها، استفاده از تسهیلات خارجی و برگشتی پرداخت‌های سال قبل، احتمالاً عمده این منابع از محل برداشت از صندوق توسعه ملی حاصل شده باشد. باید توجه داشت که استقراض دولت از سهم صندوق توسعه ملی در فروش نفت (زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های مالی) در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ ممنوع شده بود، اما در هفت‌ماهه نخست سال ۱۴۰۲ حدود ۲۵ هزار میلیارد ریال از منابع این صندوق برداشت و صرف امور جاری دولت همچنین، بنا بر گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، مجوز جدید دولت برای برداشت ۲۰ واحد درصد از سهم صندوق توسعه ملی از فروش نفت در سال ۱۴۰۲، برداشت حدود ۱,۴۶۴ هزار میلیارد ریالی از منابع این صندوق را در ماه‌های پایانی سال ۱۴۰۲ به دنبال داشته است. بنابراین احتمالاً برداشت دولت از منابع صندوق توسعه ملی در کل سال ۱۴۰۲ بالغ بر حدود ۱,۷۱۴ هزار میلیارد ریال باشد که حدود ۸/۱ درصد از کل منابع عمومی عنوان شده برای کل سال ۱۴۰۲ را تشکیل می‌دهد و به ردیف سایر در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های مالی اضافه شده است. از طرف دیگر، کل تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۲ حدود ۱,۹۲۰/۰ هزار میلیارد ریال ثبت شده است که حدود ۸۸٪ درصد از آن مربوط به بازپرداخت اصل اوراق بدهی دولتی سررسید شده است. بدین ترتیب، خالص واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۲ به ۲,۹۹۶/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شده که معادل ۱۴/۲ درصد از عملکرد منابع و مصارف عمومی است. جدول ۱۰ وضعیت عملکرد مالی دولت در سال ۱۴۰۲ را به تصویر می‌کشد.

در هنگام تهیه این گزارش، به جز وضعیت درآمدهای مالیاتی و انتشار اوراق بدهی دولت که توسط نهادهایی رسمی همچون توسط سازمان امور مالیاتی، مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اطلاع‌رسانی شده، هیچ اطلاعات رسمی دیگری از صورت وضعیت عملکرد منابع و مصارف عمومی بودجه در سال ۱۴۰۲ منتشر نشده و آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش به استناد انعکاس آمار در برخی از منابع غیررسمی است. بر این اساس، کل منابع و مصارف عمومی دولت در سال ۱۴۰۲ به حدود ۲۱,۰۴۰ هزار میلیارد ریال بالغ شده است تا عملکرد حدوداً ۱۰۱ درصدی نسبت به رقم مصوب قانون بودجه این سال را ثبت کند.

در سال ۱۴۰۲، درآمدهای عمومی (درآمدهای مالیاتی و گمرکی و سایر درآمدهای دولت) حدود ۱۰,۸۷۷/۸ هزار میلیارد ریال بوده که نشان‌دهنده تحقق ۱۰۳/۲ درصدی نسبت به مصوب قانون بودجه این سال است. با توجه به هزینه‌های جاری ۱۶,۱۵۰/۰ هزار میلیارد ریالی دولت در همین مدت (تحقق ۱۰۷/۰ درصدی نسبت به مصوب قانون بودجه ۱۴۰۲)، کسری تراز عملیاتی در این دوره به ۵,۲۷۲/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. شایان ذکر است که اطلاعات در دسترس از سایر درآمدهای دولت صرفاً مربوط به هفت‌ماهه نخست سال ۱۴۰۲ بوده و بنابراین برای برآورد این درآمدها در کل سال ۱۴۰۲، نسبت عملکرد به مصوب ۹۷/۷ درصدی این درآمدها در هفت‌ماهه نخست این سال، به کل سال تعمیم داده شده است.

در عین حال، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای با رشد ۲۵/۱ درصدی، از ۴,۱۹۳/۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۱ به ۵,۲۴۶/۲ هزار میلیارد ریال رسیده و عملکرد ۷۱/۶ درصدی نسبت به رقم مصوب قانون بودجه در سال ۱۴۰۲ داشته است. به منظور برآورد ردیف فروش و واگذاری اموال منقول و غیرمنقول دولت، نسبت عملکرد به مصوب ۶/۳ درصدی در هفت‌ماهه نخست این سال (اطلاعات در دسترس) به کل سال تعمیم داده شده است. از طرفی، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی) با عملکرد ۲,۹۷۰/۰ هزار میلیارد ریالی، تحقق ۷۹/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۲ داشته است. در نهایت، تراز سرمایه‌ای (خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای) در سال ۱۴۰۲ مازاد ۲,۲۷۶/۲ هزار میلیارد ریالی را تجربه کرده تا بخشی از کسری تراز عملیاتی دولت را پوشش دهد.

همچون سال‌های اخیر، خالص واگذاری دارایی‌های مالی نقش کلیدی در تأمین بخش دیگر کسری تراز عملیاتی داشته است. عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۲ معادل ۴,۹۱۶/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده که تحقق ۱۶۶/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه این سال نشان می‌دهد. به این ترتیب، بر اساس داده‌های منتشر شده از حراج اوراق مرابحه دولتی توسط بانک مرکزی، در کنار انتشار قابل توجه اسناد

جدول ۱۰. عملکرد مالی دولت در سال ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال - درصد)

عنوان	عملکرد سال ۱۴۰۲	قانون بودجه سال ۱۴۰۲	لایحه بودجه سال ۱۴۰۲	نسبت عملکرد به مصوب سال ۱۴۰۲	سهم اجزا از عملکرد منابع و مصارف عمومی در سال ۱۴۰۲
درآمدهای عمومی	۱۰,۸۷۷/۸	۱۰,۵۴۰/۸	۹,۷۸۱/۹	۱۰۳/۲	۵۱/۷
مالیاتی و گمرکی	۹,۳۱۷/۸	۸,۹۴۴/۵	۸,۲۶۲/۹	۱۰۴/۲	۴۴/۳
سایر درآمدها	۱,۵۶۰/۰	۱,۵۹۶/۳	۱,۵۱۹/۰	۹۷/۷	۷/۴
اعتبارات هزینه‌ای (مخارج جاری)	۱۶,۱۵۰/۰	۱۵,۰۸۸/۴	۱۴,۵۴۳/۰	۱۰۷/۰	۷۶/۸
تراز عملیاتی	-۵,۲۷۲/۲	-۴,۵۴۷/۶	-۴,۷۶۱/۱	۱۱۵/۹	-
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۵,۲۴۶/۲	۷,۳۲۲/۵	۷,۱۱۸/۱	۷۱/۶	۲۴/۹
نفت و فرآورده‌های نفتی	۵,۱۷۷/۶	۶,۲۳۸/۱	۶,۰۳۸/۱	۸۳/۰	۲۴/۶
فروش و واگذاری اموال منقول و طرح‌های عمرانی	۶۸/۶	۱,۰۸۴/۴	۱,۰۸۰/۰	۶/۳	۰/۳
تملك دارایی‌های سرمایه‌ای (مخارج عمرانی)	۲,۹۷۰/۰	۳,۷۵۰/۰	۳,۲۷۹/۲	۷۹/۲	۱۴/۱
خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۲,۲۷۶/۲	۳,۵۷۲/۵	۳,۸۳۸/۹	۶۳/۷	-
واگذاری دارایی‌های مالی	۴,۹۱۶/۰	۲,۹۶۰/۰	۲,۹۴۰/۰	۱۶۶/۱	۲۳/۴
فروش و واگذاری اوراق مالی اسلامی	۲,۸۶۴/۱	۱,۸۷۰/۰	۱,۸۵۰/۰	۱۵۳/۲	۱۳/۶
واگذاری شرکت‌های دولتی	۳۰۷/۵	۱,۰۶۰/۰	۱,۰۶۰/۰	۲۹/۰	۱/۵
سایر (دریافت اصل وام‌ها، استفاده از تسهیلات خارجی، برگشتی‌های سال‌های قبل و استفاده از صندوق توسعه ملی)	۱,۷۴۴/۴	۳۰/۰	۳۰/۰	۵,۸۱۴/۵	۸/۳
تملك دارایی مالی	۱,۹۲۰/۰	۱,۹۸۴/۹	۲,۰۱۷/۸	۹۶/۷	۹/۱
خالص واگذاری دارایی‌های مالی	۲,۹۹۶/۰	۹۷۵/۱	۹۲۲/۲	۳۰۷/۲	-
کل منابع و مصارف عمومی	۲۱,۰۴۰/۰	۲۰,۸۲۳/۳	۱۹,۸۴۰/۰	۱۰۱/۰	۱۰۰/۰

مأخذ: لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۲؛ روزنامه کیهان، ۸۳ درصد درآمدهای نفتی بودجه ۱۴۰۲ محقق شد؛ مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت؛ سازمان امور مالیاتی؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

درصدی، پایین‌ترین عملکرد را در میان اجزای اصلی مالیات مستقیم داشته و در میان زیرمجموعه‌های آن، مالیات بر نقل و انتقال سهام با درصد تحقق ۱۰۹/۲ درصدی نسبت به رقم مصوب، حدود ۹۹٪ هزار میلیارد ریال عملکرد داشته است. در نقطه مقابل، مالیات بر خانه‌های خالی با تحقق ۰/۳ درصدی، کمترین مقدار تحقق را در میان سایر اجزای مالیات بر ثروت ثبت کرده است.

مالیات‌های غیرمستقیم در سال ۱۴۰۲ حدود ۹۸/۸ درصد محقق شده و بارشده ۸۷/۳ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۱، به ۴,۴۴۳٪ هزار میلیارد ریال رسیده است. معادل ۷۲/۸ درصد این رقم را مالیات بر کالاها و خدمات و ۲۷/۲ درصد آن را مالیات بر واردات تشکیل می‌دهد. مالیات بر کالاها و خدمات در سال ۱۴۰۲ با رشد ۸۲٪ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۱ و سهم قابل توجه ۳۴/۷ درصدی از کل درآمدهای مالیاتی در سال ۱۴۰۲، به ۳,۲۳۳٪ هزار میلیارد ریال بالغ شده که تحقق ۱۰۳/۶ درصدی را در این سال نشان می‌دهد. در این میان مالیات بر ارزش افزوده که سهم ۶۴/۸ درصدی از عملکرد مالیات بر کالاها و خدمات در سال ۱۴۰۲ دارد، تحقق ۱۱۱/۲ درصدی را نسبت به مصوب قانون بودجه سال ۱۴۰۲ ثبت کرده است. از سوی دیگر، اگرچه مالیات بر واردات در سال ۱۴۰۲ رشد ۱۰۳٪ درصدی را نسبت به سال ۱۴۰۱ داشته، نسبت عملکرد به مصوب ۸۳/۲ درصدی را ثبت کرده که در میان اقلام اصلی درآمدهای مالیاتی، کمترین نسبت تحقق محسوب می‌شود. جدول ۱۱ عملکرد درآمدهای مالیاتی را به تصویر می‌کشد.

در قانون بودجه سال ۱۴۰۲، کل درآمدهای مالیاتی برابر با ۸,۹۴۴/۵ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که ۵۰/۳ درصد آن را مالیات غیرمستقیم (مالیات بر کالاها و خدمات و مالیات بر واردات) و ۴۹/۷ درصد را مالیات مستقیم (مالیات بر اشخاص حقوقی، مالیات بر درآمدها و مالیات بر ثروت) تشکیل می‌دهد. اطلاعات منتشرشده از سوی سازمان امور مالیاتی و برخی منابع غیررسمی، حکایت از تحقق ۱۰۴/۲ درصدی کل درآمدهای مالیاتی نسبت به رقم مصوب قانون بودجه ۱۴۰۲ دارد. در این سال مالیات‌های مستقیم نسبت عملکرد به مصوب ۱۰۹/۶ درصدی را ثبت کرده‌اند.

در زیرمجموعه مالیات‌های مستقیم، مالیات بر درآمد بالاترین نسبت عملکرد به مصوب (۱۲۴/۹ درصد) را تجربه کرده است. در این میان، مالیات مشاغل که ۳۶/۳ درصد از عملکرد کل مالیات بر درآمد را در سال ۱۴۰۲ تشکیل داده، ۲۶/۳ درصد بیش از رقم مصوب محقق شده است. همچنین، مالیات اشخاص حقوقی نسبت عملکرد به مصوب ۱۰۷/۸ درصدی را تجربه کرده و در میان زیرمجموعه‌های آن، مالیات عملکرد شرکت‌های دولتی با سهم ۸/۰ درصدی از عملکرد کل درآمد مالیات اشخاص حقوقی در سال ۲۲/۹ و ۲۲/۹ درصدی از رقم مصوب محقق شده است. علاوه بر این، مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی با سهم ۸۱/۱ درصدی از عملکرد کل درآمد مالیات اشخاص حقوقی در سال ۱۴۰۲، تحقق ۱۰۰/۵ درصدی نسبت به قانون بودجه این سال داشته است. مالیات بر ثروت با نسبت عملکرد به مصوب ۷۶/۸

جدول ۱۱. عملکرد درآمدهای مالیاتی در سال ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال-درصد)

عنوان	عملکرد ۱۴۰۲	قانون بودجه ۱۴۰۲	عملکرد ۱۴۰۱	رشد عملکرد ۱۴۰۲ به ۱۴۰۱	نسبت عملکرد به مصوب ۱۴۰۲	سهم اجزا از عملکرد کل درآمدهای مالیاتی در ۱۴۰۲
درآمدهای مالیاتی	۹,۳۱۷/۸	۸,۹۴۴/۵	۵,۳۱۳/۶	۷۵/۴	۱۰۴/۲	۱۰۰/۰
مالیات مستقیم	۴,۸۷۴/۸	۴,۴۴۹/۶	۲,۹۴۱/۰	۶۵/۸	۱۰۹/۶	۵۲/۳
مالیات اشخاص حقوقی	۳,۱۶۴/۴	۲,۹۳۶/۶	۱,۸۹۸/۴	۶۶/۷	۱۰۷/۸	۳۴/۰
مالیات بر درآمد	۱,۴۲۴/۱	۱,۱۴۰/۱	۸۴۹/۷	۶۷/۶	۱۲۴/۹	۱۵/۳
مالیات بر ثروت	۲۸۶/۳	۳۷۲/۹	۱۹۲/۹	۴۸/۴	۷۶/۸	۳/۱
مالیات غیرمستقیم	۴,۴۴۳/۰	۴,۴۹۴/۹	۲,۳۷۲/۶	۸۷/۳	۹۸/۸	۴۷/۷
مالیات بر کالاها و خدمات	۳,۲۳۳/۰	۳,۰۴۰/۰	۱,۷۷۶/۶	۸۲/۰	۱۰۶/۳	۳۴/۷
مالیات بر واردات	۱,۲۱۰/۰	۱,۴۵۴/۹	۵۹۶/۰	۱۰۳/۰	۸۳/۲	۱۳/۰

مأخذ: قانون بودجه سال ۱۴۰۲؛ سازمان امور مالیاتی؛ خبرگزاری ایرنا، «واریزی گمرک به خزانه در ۱۴۰۲ با افزایش ۵۴ درصدی به ۲۴۷ هزار میلیارد تومان رسید»

علاوه بر این، ۱,۲۰۹/۸ هزار میلیارد ریال از اوراق بدهی دولتی موضوع حراج، نهایتاً در بازار سرمایه (سامانه مظنه‌گیری سازمان بورس و اوراق بهادار و فرآیند پذیره‌نویسی بدون متعهد) به فروش رسید. بر این اساس در سال ۱۴۰۲، کل اوراق بدهی دولتی معامله شده در فرآیند حراج معادل ۱,۵۵۱/۱ هزار میلیارد ریال بود که ۵۰/۵ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱ محسوب می‌شود. از طرف دیگر، بر اساس گزارش مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت، میزان خرید اوراق بدهی دولتی توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در سال ۱۴۰۲ برابر با ۹۰/۱۰ هزار میلیارد ریال عنوان شده است که کاملاً متفاوت با ارقام درج شده در گزارش‌های بانک مرکزی است. مقایسه ارقام این دو نهاد گویای آن است که بانک‌ها حدود ۵۵۹/۶ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی دولتی را به جای خرید مستقیم از کارگزاری بانک مرکزی در بازار پول، به صورت غیرمستقیم از بازار سرمایه خریداری کرده‌اند تا سهم بانک‌ها از خرید اوراق بدهی منتشرشده در سال ۱۴۰۲ به حدود ۵۸/۱ درصد برسد. جدول ۱۲ وضعیت عرضه، تقاضا و معاملات ثبت شده اوراق بدهی دولتی را در فرآیند حراج در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

انتشار اوراق بدهی دولتی در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ با افزایش ۸۱/۶ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ در سطح ۱,۸۷۰/۰ هزار میلیارد ریال تصویب شد. با این حال انتشار اوراق بدهی دولتی در سال ۱۴۰۱ در حدود ۲,۱۰۵/۷ هزار میلیارد ریال تحقق یافته بود. بنابراین انتشار اوراق بدهی در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۱ کاهش ۱۱/۲ درصدی را تجربه کرد. بر این اساس، بانک مرکزی با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی از مردادماه سال ۱۴۰۲ شروع به برگزاری حراج هفتگی اوراق بدهی دولتی در بازار بین بانکی (بازار پول) و بازار سرمایه کرد.

بر مبنای داده‌های منتشرشده از سوی بانک مرکزی در ارتباط با وضعیت انتشار اوراق بدهی نقدی در فرآیند حراج، این بانک تا انتهای اسفندماه سال ۱۴۰۲ در ۳۳ مرحله حراج، به طور تجمعی حدود ۵,۶۸۳/۱ هزار میلیارد ریال اوراق مرابحه بدهی دولتی با نماد «اراد» عرضه کرد که با تقاضای ۴۱۲/۸ هزار میلیارد ریالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در این فرآیند مواجه شد و نهایتاً وزارت امور اقتصادی و دارایی به عنوان عامل اصلی تصمیم‌گیرنده، با ۳۴۱/۴ هزار میلیارد ریال آن موافقت کرد.

جدول ۱۲. صورت وضعیت انتشار اوراق بدهی نقدی دولت در حراج بازار پول و سرمایه (هزار میلیارد ریال-درصد)

ماه	۱۴۰۲			۱۴۰۱			رشد نقطه به نقطه میزان کل معاملات حراج در بازار پول و سرمایه	رشد نقطه به نقطه میزان معاملات حراج در بازار پول و سرمایه	رشد نقطه به نقطه میزان معاملات حراج در بازار پول و سرمایه
	میزان عرضه اولیه	میزان تقاضای بانک‌ها در حراج	میزان معاملات حراج در بازار پول و سرمایه	میزان عرضه اولیه	میزان تقاضای بانک‌ها در حراج	میزان معاملات حراج در بازار پول و سرمایه			
خرداد	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۳۱/۲	۷۷/۲	۵۴/۰	۱۲۱/۱	۵۹۲/۸	۰/۰
تیر	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۷۴/۳	۵۴/۸	۱۹/۵	۱۹/۵	۴۹۶/۲	۰/۰
مرداد	۸۷۴/۲	۲۵۶/۵	۱۴۸/۴	۷۴/۶	۳۳/۹	۴۰/۷	۴۰/۷	۳۳۷/۳	۲۰۶/۹
شهریور	۶۲۸/۹	۰/۰	۰/۰	۱۲۰/۷	۶۱/۱	۵۹/۶	۶۳/۵	۳۱۴/۸	۱۶۴/۳
مهر	۷۵۳/۶	۹/۰	۹/۰	۴/۶	۴/۶	۰/۰	۰/۰	۲۶۳/۴	۶۰/۳
آبان	۸۱۶/۴	۱/۰	۱/۰	۸۷/۰	۸۶/۵	۰/۵	۰/۵	۲۵۸/۹	۲۸۷/۹
آذر	۵۷۸/۳	۱۹/۱	۰/۰	۳۷/۸	۰/۰	۳۷/۸	۴۳/۵	۳۲۲/۴	۱۲۶/۴
دی	۵۱۹/۷	۳۵/۷	۳۴/۵	۱۵/۷	۰/۰	۱۵/۷	۱۵/۷	۲۵۱/۶	۱۸۶/۳
بهمن	۴۵۴/۰	۰/۰	۰/۰	۳/۸	۰/۰	۳/۸	۳/۸	۱۹۸/۰	۶۵/۹
اسفند	۱,۰۵۸/۱	۹۱/۶	۱۴۸/۵	۴۸۱/۰	۴۵۷/۳	۲۳/۷	۲۹/۴	۵۹۱/۰	۴۵۳/۱
جمع سال	۵,۶۸۳/۱	۴۱۲/۸	۳۴۱/۴	۱,۰۳۰/۷	۷۷۵/۴	۲۵۵/۳	۳۳۷/۷	۳,۶۲۶/۴	۱,۵۵۱/۱

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش هفتگی حراج اوراق بدهی دولت

میلیارد ریال) حدود ۳,۴۲۱ هزار میلیارد ریال آن واگذار شده است. با این حال از آنجا که این اوراق با کسر از قیمت اسمی به فروش می‌رسند، تأمین مالی بودجه دولت کمتر از مقدار اوراق بدهی فروش رفته است.

از نیمه دوم مردادماه سال ۱۴۰۰ به این سو، معاملات بازار اوراق بدهی (مجموع بازار اولیه و ثانویه) به تفکیک فعالان اصلی این بازار (دولت، بانک مرکزی، بانک‌ها، صندوق‌ها و سایر) توسط شرکت فرابورس منتشر می‌شود. بر این اساس، از نیمه دوم مردادماه ۱۴۰۰ تا انتهای سال ۱۴۰۲، انباشت خالص خرید اوراق بدهی دولتی از سوی بانک مرکزی و صندوق‌ها به ترتیب حدود ۱,۸۴۵/۶ هزار میلیارد ریال و ۲,۲۸۳/۵ هزار میلیارد ریال گزارش شده است. باید توجه داشت که خرید اوراق بدهی دولتی از سوی بانک مرکزی در عرضه اولیه ممنوع است و رقم ذکر شده برای خالص خرید بانک مرکزی صرفاً مربوط به بازار ثانویه است. بانک‌ها نیز که از نیمه دوم مردادماه تا انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ بیشتر به عنوان فروشنده اوراق بدهی در بازار ثانویه فعالیت داشتند (انباشت خالص خرید منفی ۵۵۶/۳ هزار میلیارد ریالی در بازارهای اولیه و ثانویه)، در سال ۱۴۰۱ عمدتاً در نقش خریدار ظاهر شده و حدود ۱,۲۱۳/۶ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی به صورت خالص از بازارهای اولیه و ثانویه خریداری کردند. این روند در سال ۱۴۰۲ نیز تداوم یافت، به گونه‌ای که بانک‌ها در این سال حدود ۲۴۰/۰ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی به صورت خالص از بازارهای مذکور خریداری کردند. بر این اساس، انباشت خالص خرید اوراق بدهی دولتی توسط بانک‌ها از نیمه دوم مردادماه ۱۴۰۰ تا انتهای سال ۱۴۰۲ حدود ۸۹۶ هزار میلیارد ریال برآورد شده است.

جدای از فرآیند حراج، دولت به دو شیوه دیگر هم دست به انتشار اوراق بدهی می‌زند: یکی پذیره‌نویسی اوراق مرابحه همراه با متعهد پذیره‌نویسی در بازار سرمایه (اینجا هم نماد اوراق مربوطه «اراد» است) و دیگری ارایه اسناد خزانه اسلامی به پیمانکاران طلبکار از دولت با نماد «اخزا».

در سال ۱۴۰۲ و طی فرآیند پذیره‌نویسی همراه با متعهد، ۶۰٪ هزار میلیارد ریال اوراق مرابحه به فروش رسید تا به همراه فرآیند حراج، کل اوراق مرابحه به فروش رسیده دولت در سال ۱۴۰۲ به ۱,۶۱۱/۱ هزار میلیارد ریال (۳۴/۷ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱) بالغ شود.

افزون بر این، حدود ۱,۸۱۰/۰ هزار میلیارد ریال اسناد خزانه اسلامی در سال ۱۴۰۲ منتشر شد که نسبت به سال ۱۴۰۱ افزایش ۹۸/۹ درصدی را نشان می‌دهد. البته به طور دقیق مشخص نیست که از این میزان انتشار اسناد خزانه اسلامی، چه مقدار به طور نهایی به طلبکاران دولت از جمله پیمانکاران تخصیص یافته است و چه مقدار هنوز مرحله نهایی تخصیص را طی نکرده است. همچنین ۳۰۰ هزار میلیارد ریال از این مقدار بر اساس قانون الحاق یک بند به تبصره ۵ قانون بودجه کل کشور سال ۱۴۰۲ مورخ ۲/۱۲/۱۴۰۲، به منظور تسویه بخشی از بدهی دولت به شرکت توانیر بابت مابه‌التفاوت قیمت تمام‌شده با قیمت تکلیفی فروش برق، انتشار یافته است.

به این ترتیب با فرض واگذاری کامل اسناد خزانه اسلامی، از مجموع اوراق بدهی دولتی منتشرشده در سال ۱۴۰۲ (معادل ۳,۵۱۳/۲ هزار

۳-۳. خصوصی سازی

در بازه سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۲ به قیمت‌های جاری نشان می‌دهد. از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸، واگذاری بنگاه‌های دولتی به شیوه نامناسب انتقال مستقیم بابت رد دیون و بابت سهام عدالت متوقف شده بود و واگذاری‌ها به عموم متقاضیان صورت می‌گرفت. این در حالی است که از سال ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ دوباره انتقال مستقیم بابت رد دیون احیا و در دستور کار قرار گرفته است که حدود ۱/۵ درصد در سال ۱۳۹۹، ۱۰۰٪ درصد در سال ۱۴۰۰، ۵۰/۹ درصد در سال ۱۴۰۱ و ۹۹/۲ درصد در سال ۱۴۰۲ از مجموع کل واگذاری‌ها سهم داشته است.

سازمان خصوصی سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری‌های شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، از ابتدای واگذاری‌ها تا پایان سال ۱۴۰۲ نزدیک به ۴۷٪ درصد از کل واگذاری‌ها را از طریق بورس، ۴/۸ درصد را از طریق فرابورس، ۴۸/۲ درصد را از طریق مزایده و ۲۰٪ درصد را از طریق مذاکره به انجام رساند. همچنین ۵۶/۹ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلبکاران اختصاص یافت و به این ترتیب این حجم از واگذاری‌ها از طریق سازوکار بازار صورت نگرفت. سهام عدالت نیز در این مدت ۳/۸ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. جدول ۱۳ عملکرد سازمان خصوصی سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری

جدول ۱۳. عملکرد سازمان خصوصی سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی به قیمت‌های جاری (هزار میلیارد ریال)

عنوان / سال	۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۱۳۹۳
فروش سهام یا دارایی به عموم	۵/۲	۱,۴۲۶/۳	۰/۰	۴۷۱/۸	۳۲/۲	۳/۷	۱۰/۷	۲۹/۹	۲۶/۲	۷۵۵/۰
انتقال مستقیم بابت رد دیون	۶۲۹/۹	۱,۴۸۰/۵	۸۲۳/۹	۷۵۳/۶	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۹/۰	۱/۲	۲۸۹/۲
انتقال مستقیم بابت سهام عدالت	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۶۶/۴
مجموع ارزش فروش	۶۳۵/۱	۲,۹۰۶/۸	۸۲۳/۹	۱,۲۲۵/۳	۳۲/۲	۳/۷	۱۰/۷	۴۸/۹	۲۷/۳	۱,۳۱۰/۶
درصد از کل واگذاری‌ها	۹/۰	۴۱/۴	۱۱/۷	۱۷/۴	۰/۵	۰/۱	۰/۲	۰/۷	۰/۴	۱۸/۷

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری.

نیز در این مدت ۲۰/۹ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. جدول ۱۴ برآورد عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۲ به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ بر مبنای شاخص قیمت مصرف‌کننده نشان می‌دهد. باید توجه داشت که لحاظ شاخص قیمت مصرف‌کننده برای محاسبه عملکرد واگذاری‌ها به قیمت‌های ثابت دقیق نبوده و صرفاً با هدف آرایه تصویری کلی در اینجا مطرح شده است.

متأسفانه در سال ۱۴۰۲ گزارش عملکرد واگذاری سهام و دارایی‌های بنگاه‌های مشمول واگذاری به قیمت‌های ثابت منتشر نشده، اما می‌توان برآورد کرد که به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ حدود ۱/۴ درصد از کل واگذاری‌ها در سال ۱۴۰۲ انجام پذیرفته است. افزون بر این و به قیمت‌های ثابت، از ابتدای واگذاری‌ها تا پایان سال ۱۴۰۲ نزدیک به ۴۹/۶ درصد از کل واگذاری‌ها به عموم متقاضیان و ۲۹/۵ درصد بابت رد دیون و تسویه بدهی دولت به طلبکاران اختصاص یافت. سهام عدالت

جدول ۱۴. عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

عنوان / سال	۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۱۳۹۳
فروش سهام یا دارایی به عموم	۰/۵	۲۲۲/۸	۰/۰	۱۵۷/۸	۱۵/۹	۲/۶	۹/۸	۲۹/۹	۲۸/۵	۱,۹۱۹/۱
انتقال مستقیم بابت رد دیون	۶۴/۶	۲۳۱/۲	۱۸۸/۵	۲۵۲/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۹/۰	۱/۳	۶۶۲/۷
انتقال مستقیم بابت سهام عدالت	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱,۰۰۷/۸
مجموع ارزش فروش	۶۵/۲	۴۵۴/۰	۱۸۸/۵	۴۰۹/۹	۱۵/۹	۲/۶	۹/۸	۴۸/۹	۲۹/۸	۳,۵۸۹/۶
درصد از کل واگذاری‌ها	۱/۴	۹/۴	۳/۹	۸/۵	۰/۳	۰/۱	۰/۲	۱/۰	۰/۶	۷۴/۶

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری؛ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص قیمت مصرف‌کننده

خصوصی‌سازی را به تفکیک بازارهای عرضه به قیمت‌های جاری و جدول ۱۶ همین اطلاعات را به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

در سال ۱۴۰۲، حدود ۳۹/۹ درصد از واگذاری‌ها از طریق بورس و ۶۰/۱ درصد از طریق مزایده صورت گرفت. فرابورس و مذاکره هیچ نقشی در واگذاری‌ها در این سال نداشتند. جدول ۱۵ عملکرد سازمان

جدول ۱۵. عملکرد سازمان خصوصی‌سازی به تفکیک بازارهای عرضه به قیمت‌های جاری (هزار میلیارد ریال-درصد)

عنوان / سال	۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۱۳۹۳	سهام از واگذاری در سال ۱۴۰۲
بورس	۲۵۳/۲	۱,۴۲۶/۳	۹/۵	۷۶۰/۲	۲/۳	۰/۱	۱/۱	۱۲/۷	۲۱/۷	۸۱۲/۸	۳۹/۹
فرابورس	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۱۲۹/۳	۲۹/۹	۰/۲	۰/۰	۰/۵	۳/۰	۱۷۰/۷	۰/۰
مذاکره	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱/۴	۰/۰
مزایده	۳۸۱/۸	۱,۴۸۰/۵	۸۱۴/۴	۳۳۵/۸	۰/۰	۳/۲	۹/۶	۳۵/۷	۲/۶	۳۲۵/۶	۶۰/۱
مجموع ارزش فروش	۶۳۵/۱	۲,۹۰۶/۸	۸۲۳/۹	۱,۲۲۵/۳	۳۲/۲	۳/۷	۱۰/۷	۴۸/۹	۲۷/۳	۱,۳۱۰/۶	۱۰۰/۰

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار تفکیکی واگذاری

جدول ۱۶. عملکرد سازمان خصوصی‌سازی به تفکیک بازارهای عرضه به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال-درصد)

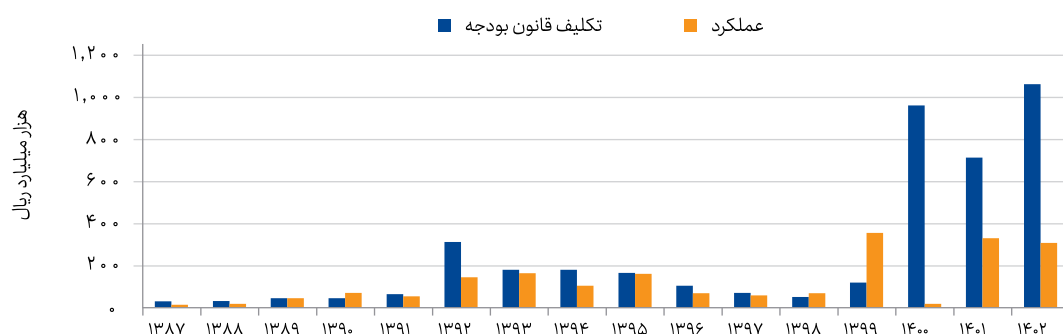
عنوان / سال	۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۱۳۹۳	سهام از واگذاری در سال ۱۴۰۲
بورس	۲۶/۰	۲۲۲/۸	۲/۲	۲۵۴/۳	۱/۱	۰/۱	۱/۰	۱۲/۷	۲۳/۶	۲,۴۳۹/۶	۳۹/۹
فرابورس	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۴۳/۳	۱۴/۷	۰/۱	۰/۰	۰/۵	۳/۲	۴۰۱/۴	۰/۰
مذاکره	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۴/۵	۰/۰
مزایده	۳۹/۲	۲۳۱/۲	۱۸۶/۴	۱۱۲/۳	۰/۰	۲/۲	۸/۸	۳۵/۷	۲/۹	۷۴۴/۱	۶۰/۱
مجموع ارزش فروش	۶۵/۲	۴۵۴/۰	۱۸۸/۵	۴۰۹/۹	۱۵/۹	۲/۶	۹/۸	۴۸/۹	۲۹/۸	۳,۵۸۹/۶	۱۰۰/۰

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار تفکیکی واگذاری؛ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص قیمت مصرف‌کننده

است که در این مدت، واگذاری به صورت تهاثر با اشخاص در حدود ۳/۸ هزار میلیارد ریال ثبت شده است. نمودار ۳ صورت وضعیت تکلیف قانون بودجه و عملکرد واگذاری سهام و بنگاه‌های مشمول واگذاری را به تصویر می‌کشد.

طبق گزارش سازمان خصوصی‌سازی، در سال ۱۴۰۲ مجموعاً ۳۰۷/۶ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت‌های دولتی به خزانه واریز شد که کاهش حدود ۶/۸ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۱ دارد. حدود ۲۷۳/۶ هزار میلیارد ریال از این رقم به حساب درآمد عمومی خزانه واریز شده و مابقی آن به حساب‌های خاص خزانه تعلق داشته است. قابل بیان

نمودار ۳. تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری

مآخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و بنگاه‌ها توسط سازمان خصوصی‌سازی

۳-۴. صندوق توسعه ملی

صادرات نفتی معادل ۴۰ درصد لحاظ شد و با توجه به فروض برآورد درآمدهای دلاری، سهم ۴۰ درصدی صندوق توسعه ملی در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ حدود ۱۵/۸ میلیارد دلار برآورد شد. در فرآیند تبدیل لایحه به قانون، سهم مذکور با افزایش ۲ واحد درصدی به ۴۲ درصد در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ افزایش یافت. بر این اساس، در قانون بودجه سال ۱۴۰۲، سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای نفتی با رشد ۹/۸ درصد (حدود ۱/۵ میلیارد دلاری) نسبت به لایحه بودجه آن سال به حدود ۱۷/۳ میلیارد دلار افزایش یافت. با این حال، بنا بر گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در طول سال و با توجه به نیاز به تأمین مالی کسری بودجه، به دولت مجوز برداشت ۲۰ واحد درصد از سهم صندوق توسعه ملی از فروش درآمدهای نفتی در سال ۱۴۰۲ داده شد تا احتمالاً برداشت دولت از منابع صندوق توسعه ملی بر مبنای وضعیت منابع و مصارف عمومی دولت در این سال در حدود ۱,۷۱۴ هزار میلیارد ریال ثبت شده باشد.

طبق گزارش تجمیعی صندوق توسعه ملی از ابتدای تأسیس تا پایان دی ۱۴۰۲، کل منابع ورودی این صندوق ۱۶۰/۸ میلیارد دلار ثبت شده است که ۹۳/۷ درصد آن (معادل ۱۵۰/۶ میلیارد دلار) به عواید حاصل

در اواخر سال ۱۳۸۷ و پس از قریب به یک دهه تجربه حساب ذخیره ارزی، ایجاد صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی و همچنین حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی از طریق اعطای تسهیلات ارزی به طرح‌های دارای بازده بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی مطرح شد. بر این اساس، در قانون بودجه سال ۱۳۸۹ کل کشور، ۲۰ درصد از صادرات نفت خام و میعانات گازی به عنوان منابع ورودی صندوق توسعه ملی لحاظ شد و طبق قانون برنامه توسعه ششم، مقرر شد سالانه ۲ واحد درصد به این سهم افزوده شود. در اساسنامه صندوق توسعه ملی، مصارف این صندوق به صورت شفاف شرح داده شده و در هیچ کدام از آنها اجازه استفاده از این منابع برای مصارف دولتی داده نشده، در حالی که عمدتاً در قوانین بودجه، استقراض دولت از صندوق توسعه ملی مجاز برشمرد می‌شود. در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ اما برخلاف سال‌های گذشته، دولت دریافت منابع از این صندوق را برای خود در نظر نگرفت. بر این اساس، در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای حاصل از

انجام شده در بانک‌های سپرده‌پذیر در این مدت ۶٪ میلیارد دلار ثبت شده است.

همچنین صندوق توسعه ملی طبق قوانین بودجه سالانه، «قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)» و همچنین «قانون حمایت از توسعه و اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی»، تسهیلات ریالی نیز پرداخت کرده است. تا پیش از سال ۱۳۹۴ این فرآیند در چارچوب قراردادهای عاملیت با بانک‌ها بوده و از محل آن مبلغ ۲۱۰٪ هزار میلیارد ریال به طرح‌ها و پروژه‌های معرفی شده پرداخت شده است. از ابتدای سال ۱۳۹۴ طبق قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، صندوق توسعه ملی تسهیلات ریالی را در چارچوب قراردادهای سپرده‌گذاری ریالی در بانک‌ها اعطا کرده است. در این راستا صندوق تا پایان دی‌ماه ۱۴۰۲ به منظور تأمین مالی ۱۱۶,۷۵۵ فقره طرح مجموعاً ۸۵۰٪ هزار میلیارد ریال در بانک‌ها سپرده‌گذاری کرده است. افزون بر این، به منظور حمایت از اشتغال روستایی، تأمین مالی ۱۸۶ هزار فقره طرح به ارزش ۱۰۵٪ هزار میلیارد ریال در این مدت در دستور کار صندوق توسعه ملی بوده است.

طبقه آخرین رتبه‌بندی مؤسسه صندوق ثروت ملی^۱، صندوق توسعه ملی ایران با دارایی ۱۶۲ میلیارد دلاری در میان ۱۰۰ صندوق ثروت ملی جهان رتبه ۱۶ را دارد که نسبت به رتبه‌بندی قبل‌تر این نهاد یک رتبه بهبود داشته است. میزان دارایی تحت مدیریت صندوق توسعه ملی در رتبه‌بندی قبلی آن ۱۵۰ میلیارد دلار عنوان شده بود که در رتبه‌بندی جدید با رشد ۸٪ درصدی مواجه شده است.

از صادرات نفت بر می‌گردد. از طرفی، مجموع مصارف صندوق توسعه ملی در این مدت برابر با ۱۳۲/۱ میلیارد دلار عنوان شده است که ۸۶/۴ درصد آن (۱۱۴/۲ میلیارد دلار) تحت عنوان تسهیلات به طرح‌های دولتی و غیردولتی تخصیص یافته است. حدود ۷۴/۵ درصد (معادل ۸۵/۱ میلیارد دلار) از این تسهیلات پرداختی، به طرح‌های مختلف دولتی اختصاص یافته و تنها مابقی آن در حدود ۲۹/۱ میلیارد دلار در طرح‌های غیردولتی مصرف شده است. علاوه بر این، ۱۱/۲ میلیارد دلار تحت عنوان برگشت از منابع به بودجه (به عنوان مصارف صندوق توسعه ملی) عنوان شده و ۹/۶ میلیارد دلار نیز به عنوان کل بازدریافت‌ها ثبت شده است. بر این اساس، مانده موجودی حساب‌های ارزی صندوق توسعه ملی برابر با ۲۷/۱ میلیارد دلار برآورد شده است که ۷۶٪ درصد از این مقدار یعنی ۲۰/۶ میلیارد دلار آن به عنوان مانده موجودی قابل مدیریت منابع ارزی صندوق قلمداد شده و مابقی آن (۶/۵ میلیارد دلار) مانده تعهدات صندوق است. به این ترتیب، منابع صندوق توسعه ملی که بنا بود به طرح‌های دارای بازده بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی اختصاص یابد، عمدتاً در بخش دولتی مورد استفاده قرار گرفته است.

از محل منابع صندوق توسعه ملی و در قالب قراردادهای عاملیت ارزی، از ابتدای تأسیس تا پایان دی‌ماه سال ۱۴۰۲، تعداد ۳۲۱ طرح ارزی به مبلغ ۳۰/۵ میلیارد دلار تأمین مالی شده است. علاوه بر این، بخش دیگری از منابع ارزی صندوق توسعه ملی در راستای اجرای تکالیف بودجه‌های سنواتی کل کشور به سپرده‌گذاری ارزی در بانک‌های سپرده‌پذیر اختصاص یافته است تا این بانک‌ها از طریق اعطای تسهیلات، این منابع را به طرح‌ها و فعالیت‌های مرتبط از جمله بخش نفت، گاز، پتروشیمی، صنعت و معدن تخصیص دهند. بر این اساس، مبلغ سپرده‌گذاری ارزی

۵-۳. طرح هدفمندی یارانه‌ها

فرآورده‌های نفتی و برق کسر می‌شود و سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها منابع باقی‌مانده را به مصارفی از قبیل پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، کاهش فقر مطلق، کمک به بخش سلامت و یارانه نان و خرید تضمینی گندم اختصاص می‌دهد. جدول ۱۷ منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ و رشد آن نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۱ را به تصویر می‌کشد.

در قانون بودجه سال ۱۴۰۲، برای ششمین سال پیاپی کل منابع و مصارف طرح هدفمندی یارانه‌ها در قالب یک جدول منعکس شد، در حالی که پیش از آن تنها به منابع و مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها اشاره می‌شد. در واقع از محل فروش فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، برق و آب، مصارفی از قبیل سهم شرکت ملی نفت از فروش و صادرات فرآورده‌های نفتی، هزینه‌های توزیع و فروش حامل‌های انرژی و واردات

1. Sovereign Wealth Fund Institute

جدول ۱۷. منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قوانین بودجه ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال-درصد)

رشد قانون ۱۴۰۲ به قانون ۱۴۰۱	قانون بودجه ۱۴۰۱	قانون بودجه ۱۴۰۲	پرداختی‌ها (مصارف)		رشد قانون ۱۴۰۲ به قانون ۱۴۰۱	قانون بودجه ۱۴۰۱	قانون بودجه ۱۴۰۲	دریافتی‌ها (منابع)
			عنوان	بخش مربوطه				
۲۲/۸	۹۸/۶	۱۲۱/۱	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده فروش داخلی فرآورده‌های نفتی	خزانه‌داری کل کشور	۱۹/۷	۷۷۴/۰	۹۲۶/۸	دریافتی حاصل از فروش داخلی فرآورده‌های نفتی
۶۸/۲	۲۱۶/۶	۳۶۴/۲	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده گاز طبیعی		۱۲/۲	۲,۶۰۲/۰	۲,۹۱۸/۵	دریافتی حاصل از فروش صادراتی فرآورده‌های نفتی
۵۴/۰	۳۱۵/۲	۴۸۵/۳	جمع خزانه‌داری کل کشور		۲۲۳/۵	۸۵۱/۰	۲,۷۵۳/۱	دریافتی حاصل از فروش داخلی گاز طبیعی
۲۱/۹	۲۰۰/۰	۲۴۳/۸	هزینه‌های تولید، انتقال، توزیع و فروش گاز طبیعی		-	۷۰/۰	-	صادرات ال‌پی‌جی
-	۰/۰	-	یارانه خرید گاز مایع برای خانوارهای ساکن مناطق فاقد لوله‌کشی گاز	شرکت ملی گاز ایران	-	۹۴۴/۰	-	اصلاح نرخ گاز سوخت
-	۰/۰	-	توسعه زیرساخت استفاده از گاز مایع در ناوگان حمل و نقل		-	۲۵۸/۰	-	معوقات و مازاد درآمد
۹۷/۹	۹۵/۰	۱۸۸/۰	هزینه‌های حمل و نقل جاده‌ای فرآورده‌های نفتی	شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی	-	۶۰۶/۰	-	منابع حاصل از افزایش قیمت فرآورده‌های نفتی صادراتی
۵۱/۸	۱۳۳/۰	۲۰۲/۰	هزینه‌های انتقال، ذخیره‌سازی و پخش فرآورده‌های نفتی		-	۲۶۰/۰	-	فروش داخلی و صادرات اتان، ال‌پی‌جی و گوگرد- شرکت ملی گاز ایران
-۱۰۰/۰	۳/۷	-	اجرای طرح ایمن‌سازی و هوشمندسازی جایگاه‌های سی‌ان‌جی					
۵/۹	۳۲۹/۰	۳۴۸/۵	سهم ۱۴/۵ درصدی شرکت ملی نفت ایران از فروش داخلی و صادراتی فرآورده‌های نفتی بر اساس تحویل نفت خام و میعانات گازی به پالایشگاه‌ها	شرکت ملی نفت ایران				
۲۹/۱	۷۶۰/۷	۹۸۲/۳	جمع هزینه‌های تولید، انتقال و توزیع					
-۸/۳	۱۲۰/۰	۱۱۰/۰	تعهدات دولت در بازپرداخت طرح‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی، گازرسانی و جمع‌آوری گازهای همراه و مشعل	حمایت از تولید در بخش انرژی				
۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	تعهدات سوخت صرفه‌جویی شده در نیروگاه‌ها					
۴۷/۲	۹۵/۱	۱۴۰/۰	حمایت از توسعه و حفظ ظرفیت تولید، انتقال و پخش فرآورده‌های نفتی (با نرخ مالیاتی صفر)					
۱۴/۲	۲۴۵/۱	۲۸۰/۰	جمع حمایت از تولید در بخش انرژی					
-۱۶/۷	۰/۶	۰/۵	اجرای معافیت مدارس از پرداخت هزینه‌های گاز، برق و آب مصرفی					
-۱۰۰/۰	۲۰/۰	-	ایجاد جایگاه‌های عرضه گاز مایع و استانداردسازی خودروها	سایر				
-۱۰۰/۰	۲۶۰/۰	-	طرح‌های جدید سرمایه‌گذاری شرکت ملی گاز ایران					
-	-	۰/۴	۲ درصد بهای سوخت تحویلی به هواپیماها					
-۹۹/۷	۲۸۰/۶	۰/۸۵	جمع سایر					
۹/۲	۱,۶۰۱/۶	۱,۷۴۸/۴	جمع پرداختی‌ها					
۴۳/۹	۳,۰۵۸/۰	۴,۴۰۰/۰	پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی خانوارها، اجرای طرح معیشت و یارانه کالاهای اساسی، نان و دارو	مصارف هدفمندی				
-۷۳/۶	۱,۷۰۵/۴	۴۵۰/۰	سایر مصارف هدفمندی					
۱/۸	۴,۷۶۳/۴	۴,۸۵۰/۰	جمع مصارف هدفمندی					
۳/۷	۶,۳۶۵/۰	۶,۵۹۸/۴	جمع کل پرداختی‌ها		۳/۷	۶,۳۶۵/۰	۶,۵۹۸/۴	جمع کل دریافتی‌ها

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

و از سقف منابع و مصارف تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۴۰۲ حذف شده‌اند.

مصارف قانون هدفمندسازی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ از دو بخش اصلی مصارف غیرهدفمندی (خارج از سازمان هدفمندی یارانه‌ها) و هدفمندی (مربوط به سازمان هدفمندی یارانه‌ها) تشکیل شده است. بخش مصارف غیرهدفمندی به زیربخش‌هایی از جمله خزانه‌داری کل کشور، شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی، شرکت ملی نفت، شرکت ملی گاز، حمایت از تولید در بخش انرژی و سایر تقسیم شده است. در قانون بودجه سال ۱۴۰۲، مصارف هدفمندی رشد ۱/۸ درصدی و مصارف غیرهدفمندی رشد ۹/۲ درصدی را در مقایسه با قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه کرده‌اند. علاوه بر این، سهم مصارف هدفمندی از ۷۴/۸ درصد در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ به حدود ۷۳/۵ درصد در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ کاهش یافته تا سهم مصارف غیرهدفمندی با افزایش ۱/۳ واحد درصدی مواجه شود. افزون بر این، در ارتباط با پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی خانوارها، اجرای طرح معیشت و یارانه کالاهای اساسی، نان و دارو، رشد ۴۳/۹ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تجربه شده تا ۹۰/۷ درصد از کل مصارف هدفمندی و ۶۶/۷ درصد از مجموع مصارف هدفمندی و غیرهدفمندی را به خود اختصاص دهد.

میزان کل دریافتی‌های طرح هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ با رشد ۳/۷ درصدی نسبت به قانون بودجه سال قبل از آن، معادل ۶,۵۹۸/۴ هزار میلیارد ریال برآورد شد که تمامی اقلام آن مربوط به درآمدهای حاصل از فروش حامل‌های انرژی است. در میان منابع مختلف این تبصره، دریافتی‌های حاصل از فروش فرآورده‌های نفتی داخلی و صادراتی به ترتیب رشدهای ۱۹/۷ درصدی و ۱۲/۲ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۱ ثبت کردند. همچنین درآمد حاصل از فروش داخلی گاز طبیعی با رشد ۲۲۳/۵ درصدی به حدود ۲,۷۵۳/۱ هزار میلیارد ریال بالغ شد. البته به نظر می‌رسد که افزایش قابل توجه این ردیف ناشی از تجمیع ردیف‌هایی چون صادرات ال پی جی، اصلاح نرخ سوخت و فروش داخلی و صادرات اتان و گوگرد و موارد مشابه دیگر باشد که در جدول این تبصره در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ حذف شده‌اند. شایان ذکر است که منابع حاصل از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی که در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ به تبصره ۱۴ منتقل شده و از سرجمع درآمدهای نفتی در منابع عمومی خارج شده بودند، در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ همچون سال ۱۴۰۱ مجدداً به صورت ضمنی به منابع عمومی و درآمدهای نفتی اضافه شده و منابع حاصل از آن از تبصره ۱۴ خارج شده‌اند. از طرفی، در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ همچون سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۰، منابع و مصارف حاصل از فروش برق به مشترکین با احتساب عوارض و مالیات بر ارزش افزوده و منابع و مصارف حاصل از فروش آب، به عنوان ردیف‌های جمعی-خرجی منعکس شده

۴. تراز پرداخت‌های خارجی

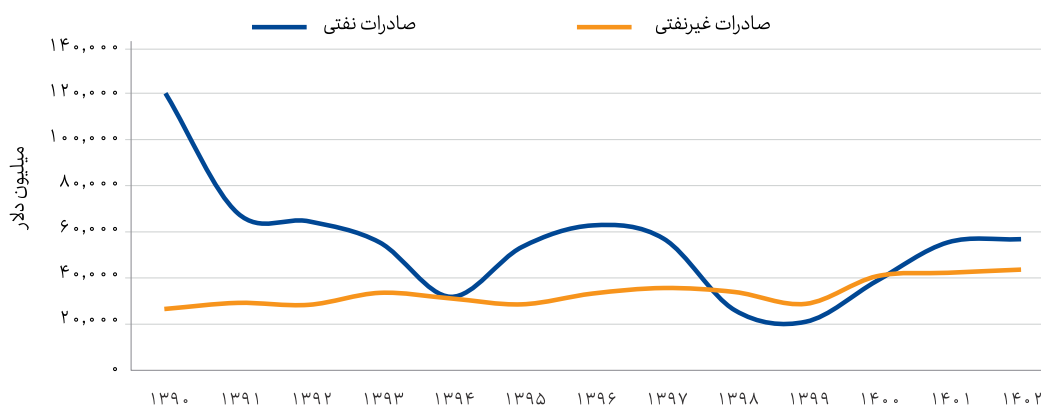
برآورد مقدماتی بانک مرکزی از موازنه پرداخت‌ها - حاصل جمع سه جزء حساب جاری، خالص حساب سرمایه و اشتباهات و از قلم افتادگی‌های محاسباتی - در سال ۱۴۰۲ معادل ۱/۹ میلیارد دلار بوده است. این در حالی است که در سال ۱۴۰۱ این رقم معادل ۴/۰ میلیارد دلار گزارش شده بود. بررسی اجزای مربوطه نشان می‌دهد که از یک سو مازاد ۱۴/۲ میلیارد دلاری حساب جاری در سال ۱۴۰۱ با ۲۷/۵ درصد کاهش به مازاد ۱۰/۳ میلیارد دلاری در سال ۱۴۰۲ تبدیل شده و از سوی دیگر، کسری خالص حساب سرمایه از ۱۵/۱ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ به ۲۳/۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. در عین حال، اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها در بازه زمانی مذکور از مثبت ۴/۹ میلیارد دلار، با حدود سه برابر افزایش به مثبت ۱۴/۹ میلیارد دلار رسیده است.

۲۱/۰ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۹ تقلیل پیدا کرد. باید اذعان کرد شیوع ویروس کرونا و متعاقباً افت شدید قیمت نفت نیز در کاهش ارزش صادرات نفتی ایران در سال ۱۳۹۹ تأثیر بسزایی داشت. اما صادرات نفتی ایران در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ رشد قابل ملاحظه‌ای را به ثبت رساند، به نحوی که ارزش صادرات نفتی به ۵۶/۸ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ افزایش پیدا کرد. رفع محدودیت‌های کرونا، تأثیر جنگ اوکراین و تنش‌های خاورمیانه بر قیمت جهانی نفت و مسامحه بیشتر دولت دموکرات آمریکا در اجرای تحریم‌های اقتصادی علیه ایران را می‌توان از دلایل رشد ارزش صادرات نفت ایران در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ عنوان کرد.

ارزش صادرات غیرنفتی ایران در خلال سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ عمدتاً کم‌نوسان و روند آن به طور نسبی صعودی بوده است. صادرات غیرنفتی ایران از ۴۲/۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ با ۳/۲ درصد افزایش به ۴۳/۶ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ رسیده است. نمودار ۴ ارزش صادرات نفتی و غیرنفتی ایران را در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

حساب جاری از چهار جزء حساب کالا، حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری تشکیل شده است. حساب کالا (تراز بازرگانی کالایی) که اختلاف ارزش صادرات و واردات کالاها را منعکس می‌کند، با افزایش جزیی از ۲۲/۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ به ۲۲/۵ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ رسیده است. در مجموع، تجارت کالایی کشور (مجموع ارزش صادرات و واردات) در سال ۱۴۰۲ حدود ۳/۰ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱ رقم خورده است. ارزش صادرات کالا در سال ۱۴۰۲ معادل ۱۰۰/۴ میلیارد دلار و ۲/۸ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱ بوده است. ارزش صادرات نفتی در سال ۱۴۰۲ حدود ۲/۵ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱ رقم خورده است. از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴، با اعمال تحریم‌های اقتصادی، درآمدهای حاصل از صادرات نفت ایران به شدت تحت تأثیر قرار گرفت و ارزش صادرات نفتی ایران از ۱۱۹/۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۰ به ۳۱/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ کاهش پیدا کرد. با انعقاد برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۱۳۹۴، روند کاهشی صادرات نفتی معکوس شد و ارزش صادرات نفتی ایران ظرف سه سال به ۵۷/۰ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۷ افزایش پیدا کرد. با خروج یک‌جانبه ایالات متحده آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ و اعمال مجدد تحریم‌های اقتصادی، ارزش صادرات نفت ایران تا

نمودار ۴. ارزش صادرات نفتی و غیرنفتی در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف؛ سخنرانی رییس کل بانک مرکزی در سی و یکمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی

ایران به دلیل واردات ناچیز گاز و فرآورده‌های نفتی در مقابل صادرات قابل توجه نفت و گاز، همواره مثبت بوده است. از سوی دیگر، سهم صادرات نفتی از کل صادرات کالایی کشور در سال ۱۴۰۲ با کاهش ۱٪ واحد درصدی به ۵۶/۶ درصد رسیده است. کسری حساب خدمات از ۶/۷ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ با افزایش ۶۶/۵ درصدی به ۱۱/۱ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ رسیده و در مقابل، کسری حساب درآمد^۲ از ۱/۱ میلیارد دلار به ۱/۰ میلیارد دلار در همین مدت تنزل یافته است. جدول ۱۸ جزییات موازنه پرداخت‌ها را نشان می‌دهد.

ارزش واردات کالا از ۷۵/۴ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ با ۳/۳ درصد افزایش به ۷۷/۹ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ رسید. از سوی دیگر، واردات نفتی و گازی^۱ ایران در سال ۱۴۰۲ حدود ۱/۲ میلیارد دلار بود که نسبت به رقم ۲۲۸ میلیون دلاری آن در سال ۱۴۰۱، با رشد قابل توجهی مواجه شده و احتمالاً عامل اصلی آن واردات بنزین بوده است. در نتیجه این تحولات، مازاد تراز بازرگانی نفتی در مقایسه با مدت مشابه سال قبل حدود ۰/۷ درصد بیشتر شده و کسری تراز بازرگانی غیرنفتی با ۰/۶ درصد افزایش به ۳۳/۱ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ بالغ شده است. تراز بازرگانی نفتی

جدول ۱۸. موازنه پرداخت‌ها در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ (میلیارد دلار)

درصد تغییر	سال ۱۴۰۱	سال ۱۴۰۲*	
-۲۷/۵	۱۴/۲	۱۰/۳	حساب جاری
۱/۰	۲۲/۲	۲۲/۵	حساب کالا
۲/۸	۹۷/۷	۱۰۰/۴	صادرات کالا (فوب)
۲/۵	۵۵/۴	۵۶/۸	صادرات نفتی
۳/۲	۴۲/۲	۴۳/۶	صادرات غیرنفتی
۳/۳	۷۵/۴	۷۷/۹	واردات کالا (فوب)
۴۲۶/۳	۰/۲	۱/۲	گاز و فرآورده‌های نفتی
۲/۰	۷۵/۲	۷۶/۷	سایر کالاها
۶۶/۵	-۶/۷	-۱۱/۱	حساب خدمات
-۶/۶	-۱/۱	-۱/۰	حساب درآمد
-۸۶/۹	-۰/۳	۰/۰	حساب انتقالات جاری
۵۴/۲	-۱۵/۱	-۲۳/۲	خالص حساب سرمایه
۲۰۳/۸	۴/۹	۱۴/۹	اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها
-۵۱/۹	۴/۰	۱/۹	موازنه کل

مآخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی؛ سخنرانی رییس کل بانک مرکزی در سی و یکمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی * برآورد مقدماتی

۱-۴. صادرات و واردات کالا

عمده صادراتی کشور در سال ۱۴۰۲ به چشم می‌خورد. بر اساس آمار سازمان توسعه تجارت ایران، در سال ۱۴۰۲ حدود ۴۷ میلیون و ۱۲۵ هزار تن محصولات پتروشیمی به ارزش ۱۸ میلیارد و ۶۵۶ میلیون دلار صادر شده است که به لحاظ وزن و ارزش به ترتیب ۱۱/۳ درصد و ۲۸/۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، متوسط ارزش هر تن کالای صادراتی محصولات پتروشیمی از ۴۹۱ دلار به ازای هر تن در سال ۱۴۰۱ به ۳۹۶ دلار به ازای هر تن در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است.

بر اساس آمارهای گمرک، در سال ۱۴۰۲ حدود ۱۳۸/۴ میلیون تن کالای غیرنفتی به ارزش تقریبی ۵۰/۱ میلیارد دلار از کشور صادر و حدود ۳۹/۶ میلیون تن به ارزش تقریبی ۶۶/۹ میلیارد دلار به کشور وارد شده است. بنابراین، کسری تراز تجاری کشور از حدود ۶/۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ به حدود ۱۶/۸ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. در بررسی دلایل تضعیف تراز تجاری کشور طی این مدت، از یک طرف افزایش ۱۰/۹ درصدی (۶/۶ میلیارد دلاری) واردات کالا مشاهده می‌شود و از سوی دیگر، کاهش ارزش صادرات عمدتاً به دلیل کاهش قیمت جهانی محصولات

۱. شامل واردات گمرکی و غیرگمرکی فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی
۲. عمدتاً شامل دریافت و پرداخت‌های مربوط به جبران خدمات کارگران و درآمدها و هزینه‌های سرمایه‌گذاری

دلار گوشی تلفن همراه و یک میلیارد و ۹۳۶ میلیون دلار شمش طلا وارد کشور شده است. عامل اصلی رشد حدود ۱۰۰ درصدی واردات شمش طلا در سال ۱۴۰۲، ابلاغ بخشنامه رفع تعهدات ارزی صادرکنندگان از طریق واردات طلا به کشور از تابستان سال ۱۴۰۲ است. همچنین در سال ۱۴۰۲ حدود ۷ میلیارد و ۵۹۸ میلیون دلار اجزا و قطعات خودرو وارد کشور شده که نسبت به سال ۱۴۰۱ حدود ۳۱/۹ درصد افزایش را نشان می‌دهد. عامل اصلی رشد واردات اجزا و قطعات خودرو در سال ۱۴۰۲، افزایش واردات شرکت‌های مونتاژکننده خودرو از کشور چین است. همچنین در بین ده قلم عمده کالای وارداتی، بیشترین کاهش به لحاظ ارزش به گندم با ۵۰/۴ درصد، برنج ۴۲/۶ درصد و دانه سویا با ۲۴/۳ درصد اختصاص داشته است.

در سوی مقابل، سه قلم عمده کالاهای صادراتی در سال ۱۴۰۲ شامل گاز طبیعی مایع شده با ۳ میلیارد و ۹۰ میلیون دلار، پروپان مایع شده با ۳ میلیارد و ۶۲ میلیون دلار و قیر نفت با ۲ میلیارد و ۱۹۷ میلیون دلار بوده‌اند. در بین ده قلم عمده کالاهای صادراتی، بیشترین کاهش در ارزش صادرات به ترتیب متعلق به گاز طبیعی مایع شده با ۵۹/۱ درصد، اوره با ۳۲/۰ درصد و پروپان مایع شده با ۱۹/۲ درصد بوده است. دلیل اصلی کاهش ارزش صادرات محصولات مذکور، کاهش قیمت جهانی محصولات مذکور و ارایه تخفیف به مشتریان است. آمار تجارت خارجی کشور در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ در جدول ۱۹ آمده است.

طی سال ۱۴۰۲، صادرات کالایی کشور به لحاظ وزنی با افزایش ۱۱/۴ درصدی همراه بوده، اگرچه به لحاظ ارزشی ۷/۳ درصد کاهش داشته است. بنابراین متوسط قیمت صادراتی کالاها از حدود ۴۳۵ دلار در هر تن در سال ۱۴۰۱ به حدود ۳۶۲ دلار در هر تن در سال ۱۴۰۲ تنزل یافته است. از سوی دیگر، طی سال ۱۴۰۲، واردات کالایی کشور به لحاظ وزنی با افزایش حدود ۵/۹ درصدی و به لحاظ ارزشی با رشد ۱۰/۹ درصدی همراه بوده است. بنابراین متوسط قیمت وارداتی کالاها از حدود یک هزار و ۶۱۴ دلار در هر تن در سال ۱۴۰۱ به حدود یک هزار و ۶۹۱ دلار در سال ۱۴۰۲ رسیده است. بنابراین، متوسط قیمت هر تن کالای وارداتی بیش از چهار برابر متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی کشور است. یکی از دلایل پایین بودن متوسط قیمت کالاهای صادراتی نسبت به متوسط قیمت کالاهای وارداتی، صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین خام یا نیمه‌خام در کشور است. البته سیاست‌های ارزی کشور نیز تشویق‌کننده کم‌اظهاری در صادرات و بیش‌اظهاری در واردات بوده است. از طرف دیگر، نسبت تمرکز بالا در مقاصد صادراتی، محدودیت‌هایی را در توسعه صادرات ایجاد کرده و به تبع آن، علاوه بر عدم امکان بهره‌مندی از مزایای تجارت با سایر کشورها، آسیب‌پذیری درآمدهای صادراتی کشور نسبت به تحولات سیاسی و اقتصادی شرکای تجاری افزایش یافته است.

بر اساس آمارهای گمرک ایران، سه قلم عمده کالاهای وارداتی در سال ۱۴۰۲ شامل ذرت دامی، گوشی تلفن همراه و شمش طلا بوده‌اند. در این مدت ۳ میلیارد و ۷۸۳ میلیون دلار ذرت دامی، ۲ میلیارد و ۹۰۶ میلیون

جدول ۱۹. تجارت خارجی کشور در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

درصد تغییرات	۱۴۰۱			۱۴۰۲			
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	نسبت ارزش به وزن (دلار هر تن)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	نسبت ارزش به وزن (دلار هر تن)	
صادرات	۱۳۸,۳۷۶	۵۰,۱۲۰	۳۶۲	۱۲۴,۲۴۵	۵۴,۰۸۶	۴۳۵	-۷/۳
واردات	۳۹,۵۵۶	۶۶,۸۸۳	۱,۶۹۱	۳۷,۳۵۸	۶۰,۳۰۹	۱,۶۱۴	۱۰/۹
تراز بازرگانی گمرکی	۹۸,۸۲۰	-۱۶,۷۶۳	-	۸۶,۸۸۷	-۶,۲۲۳	-	۱۶۹/۴

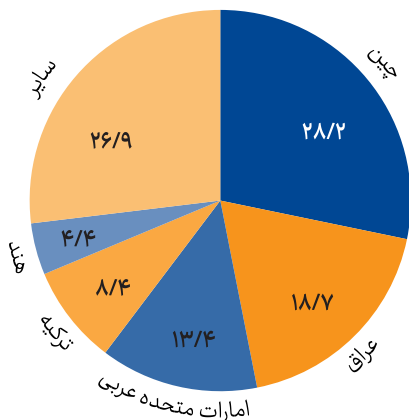
مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، گزارش آمار مقدماتی تجارت خارجی طی سال ۱۴۰۲

درصدی، امارات متحده عربی با ۶/۷ میلیارد دلار و سهم ۱۳/۴ درصدی، ترکیه با ۴/۲ میلیارد دلار و سهم ۸/۴ درصدی و هند با ۲/۲ میلیارد دلار و سهم ۴/۴ درصدی از کل ارزش صادرات گمرکی کشور، در جایگاه‌های بعدی شرکای اصلی صادراتی ایران قرار گرفته‌اند. نمودار ۵ ترکیب مقاصد اصلی صادراتی کشور را طی سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

طی سال ۱۴۰۲، کشور امارات متحده عربی، با اختصاص رقمی بالغ بر

شرکای عمده صادراتی کشور طی سال ۱۴۰۲ تغییر چندانی نسبت به سال ۱۴۰۱ نداشته و همچنان کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، ترکیه و هند در مجموع با سهم ۷۳/۱ درصدی از کل ارزش صادرات گمرکی کشور، به ترتیب پنج مقصد اصلی صادراتی کشور به شمار می‌روند. طی سال ۱۴۰۲، صادرات گمرکی به مقصد چین بالغ بر ۱۴/۲ میلیارد دلار بوده که سهم ۲۸/۲ درصدی را از کل ارزش صادرات گمرکی به خود اختصاص داده است. عراق با ۹/۴ میلیارد دلار و سهم ۱۸/۷

نمودار ۵. ترکیب مقاصد اصلی صادراتی کشور طی سال ۱۴۰۲، بر حسب سهم از ارزش کل صادرات گمرکی (درصد)

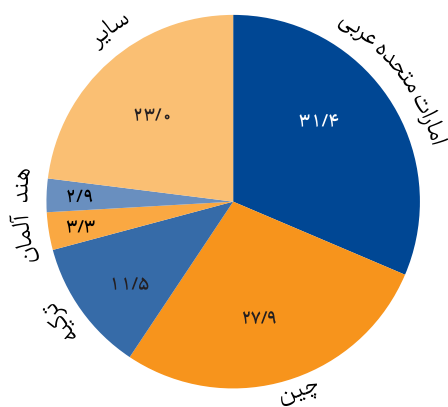

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، گزارش آمار مقدماتی تجارت خارجی در سال ۱۴۰۲

از کل ارزش واردات کالای ایران، به ترتیب جایگاه‌های بعدی شرکای اصلی وارداتی را در اختیار دارند. این پنج کشور در مجموع سهم ۷۷/۰ درصدی از کل ارزش کالاهای وارداتی ایران را به خود اختصاص داده‌اند. نمودار ۶ ترکیب مبادی اصلی وارداتی کشور را در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

۲۱/۰ میلیارد دلار و سهمی در حدود ۳۱/۴ درصد از کل ارزش واردات، در جایگاه نخست کشورهای صادرکننده کالا به ایران قرار گرفته است. همچنین کشورهای چین با ۱۸/۷ میلیارد دلار و سهم ۲۷/۹ درصدی، ترکیه با ۷/۷ میلیارد دلار و سهم ۱۱/۵ درصدی، آلمان با ۲/۲ میلیارد دلار و سهم ۳/۳ درصدی و هند با ۱/۹ میلیارد دلار و سهم ۲/۹ درصدی

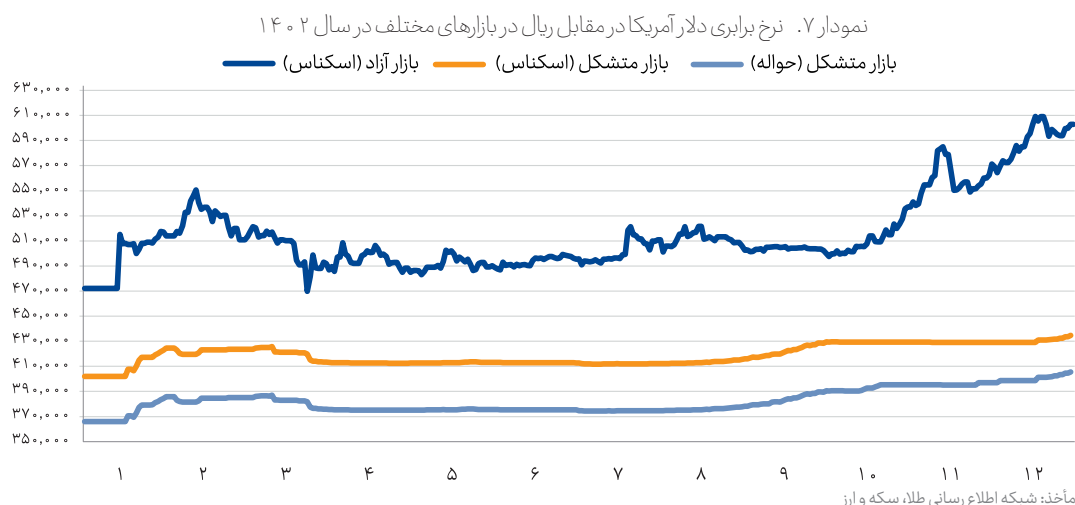
نمودار ۶. ترکیب شرکای اصلی وارداتی ایران در سال ۱۴۰۲، بر حسب سهم از ارزش کل واردات گمرکی (درصد)

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، گزارش آمار مقدماتی تجارت خارجی در سال ۱۴۰۲

۵. بازار ارز

نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال ایران سال ۱۴۰۲ را با رقم ۵۱۵/۰ هزار ریال در اولین روز معاملاتی بعد از پایان نوروز آغاز کرد و در یازدهم اردیبهشت آن سال به سقف ۵۵۰/۵ هزار ریال رسید. این افزایش قیمت در این دوره کوتاه پس از آغاز روزهای معاملاتی دیری نپایید و در اواخر فصل بهار (۲۱ خرداد ۱۴۰۲) قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد به حدود ۴۷۰ هزار ریال کاهش یافت. از آن مقطع به بعد نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال ایران کمی افزایش یافت و تا پایان پاییز ۱۴۰۲ با دامنه کمی در نوسان بود و نهایتاً به ۴۹۹/۸ هزار ریال رسید. در زمستان سال ۱۴۰۲، همچون زمستان سال ۱۴۰۱، بازار ارز با شوک افزایشی قیمت مواجه شد و دلار آمریکا در آخرین روز کاری سال ۱۴۰۲ حدود ۲۸ درصد در مقابل ریال ایران نسبت به مقطع مشابه سال ۱۴۰۱ تقویت شد. البته قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در طول سال ۱۴۰۲ شاهد نوسان کمتری نسبت به سال قبل از آن بود. نمودار ۷ روند تغییرات نرخ برابری دلار آمریکا در برابر ریال ایران را در بازار آزاد و همچنین بازار متشکل ارزی در طول سال ۱۴۰۲ به تصویر می‌کشد.

ریالی بودجه دولت و همچنین استفاده از منابع صندوق توسعه ملی، در عمل باید دارایی‌های خارجی بانک مرکزی در این مدت افزایش می‌یافت. بنابراین فروش ارز بانک مرکزی در این مدت حتی بیش از منابع ارزی نفتی حاصل شده بوده است. برخلاف سه فصل نخست ۱۴۰۲، بازار ارز در آخرین فصل آن سال مانند زمستان سال ۱۴۰۱ شاهد شوک افزایشی قیمت بود. در خصوص وقایع بین‌المللی تأثیرگذار بر بازار ارز ایران در واپسین فصل ۱۴۰۲ باید به زبانه کشیدن آتش جنگ در نوار غزه نیز اشاره کرد. میانگین ارزش هر دلار آمریکا در زمستان سال ۱۴۰۲ معادل ۵۵۴/۴ هزار ریال بود که نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱ رشد ۲۸/۷ درصدی را نشان می‌دهد. برای کل سال اما میانگین قیمت هر دلار آمریکا در بازار آزاد ایران حدود ۵۱۵/۰ هزار ریال رقم خورد که از رشد ۴۹/۹ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۱ حکایت دارد. جدول ۲ وضعیت نرخ اسمی اسکناس دلار آمریکا در بازار آزاد ایران در سال ۱۴۰۲ را با سال ۱۴۰۱ مقایسه می‌کند.

بازار ارز در سه فصل اول سال ۱۴۰۲، در مقایسه با مدت مشابه سال قبل از آن شاهد نوسان کمتری بود. آزادسازی بخشی از منابع ارزی بلوکه‌شده ایران توسط صندوق بین‌المللی پول در خردادماه، ادامه روند آزادسازی منابع بلوکه‌شده در لوگزامبورگ و بخشی از منابع بلوکه‌شده در عراق و نهایتاً مذاکره برای آزادسازی دارایی‌های ایران نزد کشورهای ترکیه و ژاپن از جمله وقایع مثبتی بود که به ثبات نسبی این بازار در سه فصل نخست سال ۱۴۰۲ یاری رساند. به علاوه، سیاست کنترل مقداری ترانزنامه بانک‌ها و در نتیجه کاهش نرخ رشد نقدینگی در سال ۱۴۰۲ را نیز می‌توان از جمله مؤلفه‌های اثرگذار بر ثبات نسبی بازار ارز در نظر گرفت. با این حال مهم‌ترین عامل کنترل نوسان بازار ارز در سال ۱۴۰۲، رشد صادرات نفتی در این سال و مداخله گسترده بانک مرکزی در این بازار بود. در یازده ماهه نخست سال ۱۴۰۲ حدود ۱،۷۲۰ هزار میلیارد ریال از دارایی‌های خارجی بانک مرکزی کاسته شد، در حالی که با واگذاری ارزهای ناشی از صادرات نفت به بانک مرکزی برای تأمین مخارج

جدول ۲۰. نرخ اسمی اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد

میانگین	بالاترین نرخ	پایین‌ترین نرخ	انحراف معیار	ضریب تغییرات	
۲۸۹,۹۷۷	۳۳۰,۰۰۰	۲۶۲,۳۰۰	۱۸,۹۳۸	۰/۰۷	بهار ۱۴۰۱
۳۱۱,۳۸۸	۳۲۷,۵۰۰	۲۹۶,۱۰۰	۹,۴۱۷	۰/۰۳	تابستان ۱۴۰۱
۳۴۵,۷۸۹	۳۸۸,۳۲۰	۳۱۶,۶۶۰	۱۹,۱۹۵	۰/۰۶	پاییز ۱۴۰۱
۴۳۰,۸۱۶	۵۲۵,۰۰۰	۳۸۷,۵۹۰	۲۸,۵۶۵	۰/۰۷	زمستان ۱۴۰۱
۳۴۳,۵۳۶	۵۲۵,۰۰۰	۲۶۲,۳۰۰	۵۷,۰۶۸	۰/۱۷	کل سال ۱۴۰۱
۵۰۷,۰۹۸	۵۵۰,۵۱۰	۴۶۹,۸۳۰	۲۰,۱۶۳	۰/۰۴	بهار ۱۴۰۲
۴۹۳,۶۵۴	۵۰۸,۶۱۰	۴۸۳,۱۰۰	۵,۰۴۵	۰/۰۱	تابستان ۱۴۰۲
۵۰۶,۲۵۴	۵۲۱,۵۰۰	۴۹۲,۴۱۰	۶,۹۵۴	۰/۰۱	پاییز ۱۴۰۲
۵۵۴,۴۰۱	۶۰۹,۲۰۰	۴۹۹,۴۹۰	۳۴,۳۰۵	۰/۰۶	زمستان ۱۴۰۲
۵۱۴,۹۹۹	۶۰۹,۲۰۰	۴۹۶,۸۳۰	۳۰,۶۳۳	۰/۰۶	کل سال ۱۴۰۲

مأخذ: بانک مرکزی ایران، شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز، محاسبات تحقیق

مدت، شکاف بین این دو نرخ در ۱۵ اسفندماه به اوج ۴۱/۹ درصد رسید تا توزیع رانت ارزی از این محل گسترش یابد. نرخ حواله دلار آمریکا در بازار متشکل ارزی نیز روندی مشابه نرخ اسکناس در آن بازار را طی کرد و شکاف بین نرخ حواله دلار در بازار متشکل ارزی و نرخ اسکناس دلار در بازار آزاد در ۱۵ اسفند قله ۵۲/۸ درصد را درنوردید. این در حالی است که هنوز برای واردات برخی از کالاهای اساسی، ارز با نرخ ۲۸۵ هزار ریال به ازای هر دلار تخصیص پیدا می‌کرد که اختلافی بیش از ۱۰۰ درصد با نرخ بازار آزاد داشت.

نرخ فروش اسکناس دلار در بازار متشکل ارزی نوسان به مراتب کمتری را در مقایسه با بازار آزاد در سال ۱۴۰۲ تجربه کرد. البته این مسأله منجر به افزایش مجدد شکاف میان دو بازار آزاد و متشکل ارزی شد. اختلاف نرخ اسکناس دلار آمریکا در بازار آزاد با نرخ اسکناس دلار در بازار متشکل ارزی در اردیبهشت امسال به حد بالای ۲۴/۳ درصد رسید و پس از آن روندی کاهشی در پیش گرفت تا در تابستان و پاییز سطوح بین ۱۹ تا ۲۱ درصد را تجربه کند. اما در پی افزایش نرخ اسکناس دلار در بازار آزاد در زمستان ۱۴۰۲ و ثبات نسبی این نرخ در بازار متشکل ارزی در همین

۶. بخش پولی و اعتباری

۶-۱. کل‌های پولی

این متغیر عمده پولی در سال ۱۴۰۲ به طور متوسط نرخ رشد ماهانه ۱/۸ درصدی را تجربه کرده که از سقف تعیین شده برای رشد ماهانه دارایی‌های بانک‌ها کمتر است. پایه پولی نیز در پایان سال ۱۴۰۲ به ۱۰,۹۰۶/۳ هزار میلیارد رسید که حاکی از نرخ رشد سالانه ۲۷/۶ درصدی این متغیر مهم پولی است و در مقایسه با نرخ رشد سالانه ۴۲/۹ درصدی در پایان سال ۱۴۰۱، کاهش قابل توجهی نشان می‌دهد. به این ترتیب، ضریب فزاینده نقدینگی که در پایان سال ۱۴۰۱ به ۷/۴۱ رسیده بود، در پایان سال ۱۴۰۲ به ۷/۲۲ کاهش یافت. همچنین اخبار منتشر شده از سوی بانک مرکزی حاکی از بازبینی اجزای پایه پولی است که با هدف بهبود دقت و کیفیت آماری این متغیر عمده پولی اعمال شده است. جدول ۲۱ تغییرات نقدینگی را بر حسب اجزای تشکیل دهنده آن در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

بر اساس آخرین آمار منتشر شده از سوی بانک مرکزی، در پایان اسفند ۱۴۰۲ نقدینگی به ۷۸,۷۷۴/۵ هزار میلیارد ریال رسید که حاکی از نرخ رشد ۲۴/۳ درصدی این متغیر پولی نسبت به پایان اسفند سال ۱۴۰۱ است. روند تغییرات نقدینگی نشان می‌دهد نرخ رشد سالانه نقدینگی که در پایان سال ۱۴۰۰ به ۳۹/۰ درصد رسیده بود، طی یک روند کاهشی در پایان سال ۱۴۰۱ به ۳/۱ درصد رسید و در سال ۱۴۰۲ نیز با کاهش ۶/۸ واحد درصدی مواجه شد. این کاهش نرخ رشد را می‌توان به سیاست کنترل مقداری ترانزاکت‌ها که از سال ۱۴۰۰ اجرایی شد نسبت داد. بر اساس این سیاست، بانک‌های تجاری ملزم به رعایت رشد ماهانه حداکثر ۲ درصدی و بانک‌های تخصصی ملزم به رشد ماهانه حداکثر ۲/۵ درصدی دارایی‌های خود به جز موارد استثنای مندرج در بخشنامه مربوطه^۱ شدند. آمار تحولات ماهانه نقدینگی نشان می‌دهد

جدول ۲۱. جزئیات نقدینگی و اجزای آن (هزار میلیارد ریال - درصد)

سهم اجزا از مانده نقدینگی	رشد در پایان		مانده در پایان			
	اسفند ۱۴۰۱	اسفند ۱۴۰۲	۱۴۰۱	۱۴۰۲		
نقدینگی بر حسب اجزای تشکیل دهنده	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۱/۱	۲۴/۳	۶۳,۳۷۶/۸	۷۸,۷۷۴/۵
پول	۲۵/۷	۲۴/۳	۶۵/۲	۱۷/۵	۱۶,۲۹۶/۹	۱۹,۱۴۶/۴
اسکناس و مسکوک در دست اشخاص	۱/۹	۱/۹	۴۱/۹	۱۹/۸	۱,۲۲۶/۱	۱,۴۶۸/۸
سپرده های دیداری	۲۳/۸	۲۲/۴	۶۷/۴	۱۷/۳	۱۵,۰۷۰/۸	۱۷,۶۷۷/۶
خالص چک‌ها	۰/۳	۰/۷	۹۸/۵	۱۵۹/۹	۲۰۱/۱	۵۲۲/۶
شبه پول	۷۴/۳	۷۵/۷	۲۲/۴	۲۶/۷	۴۷,۰۷۹/۹	۵۹,۶۲۸/۱
قرض الحسنه پس انداز	۸/۷	۹/۶	۶۸/۵	۳۸/۳	۵,۴۹۷/۳	۷,۶۰۳/۵
کوتاه مدت	۲۵/۱	۲۱/۴	۱۶/۸	۵/۹	۱۵,۹۳۱/۳	۱۶,۸۶۵/۴
یک ساله	۲۳/۳	۱۸/۴	۳۷/۹	-۱/۶	۱۴,۷۳۹/۵	۱۴,۵۰۸/۷
دو ساله	۱۰/۸	۵/۳	-۲۸/۵	-۳۹/۱	۶,۸۶۸/۳	۴,۱۸۳/۵
سه ساله	۳/۷	۱۸/۳	-	۵۱۲/۹	۲,۳۴۶/۸	۱۴,۳۸۲/۹
چهار ساله	۰/۰	۰/۰	-۲/۷	۰/۰	۳/۶	۳/۶
پنج ساله	۰/۱	۰/۱	۳/۷	۲/۴	۶۳/۷	۶۵/۲
متفرقه	۲/۶	۲/۶	۳۵/۰	۲۳/۷	۱,۶۲۹/۴	۲,۰۱۵/۳

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

۱. براساس بخشنامه شماره ۱۹۲۹/۴۲ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۷ بانک مرکزی، کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مکلف‌اند سقف مقرر رشد ماهانه دارایی‌ها را رعایت نمایند. طبق ماده ۳ این بخشنامه، رشد اقلامی همچون موجودی‌های نقدی، موجودی نزد بانک مرکزی، اسناد خزانه اسلامی دولتی و اقلام زیر خط را رعایت سقف‌های مقرر شده مستثنی است.

پایه پولی از سمت منابع آن نشان می‌دهد که بر اساس طبقه‌بندی بانگری شده این متغیر عمده پولی، خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی با رشد قابل توجه ۵۱۳ درصدی در سال ۱۴۰۲، سهمی معادل ۱۸۱/۵ واحد درصد در نرخ رشد سالانه پایه پولی (۲۷/۶ درصدی) در آن سال داشته که البته این امر به واسطه تغییر نرخ تسعیر ارز بوده است. نرخ تسعیر دارایی‌های خارجی در سال ۱۴۰۲ منطبق با نرخ بازار متشکل ارزی در نظر گرفته شده و اگر این نرخ را حدود ۴۰۵ هزار ریال به ازای هر دلار در نظر بگیریم، بدون لحاظ اثر تغییر نرخ تسعیر، خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بر حسب دلار در سال ۱۴۰۲ و بر اساس طبقه‌بندی بازبینی شده نه تنها افزایش نیافته، بلکه کاهش ۳۶ درصدی (معادل ۲۶ میلیارد دلار) را تجربه کرده است. معادل آنچه بر اثر تغییر نرخ تسعیر بر خالص دارایی‌های خارجی افزوده شده، در قسمت خالص سایر اقلام تحت عنوان ذخیره تسعیر دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی بانک مرکزی کاسته شده تا اثر پولی آن خنثی شود. در واقع آنچه اثر واقعی پولی داشته، کاهش ارزش دلاری خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بوده که از تلاش برای کنترل نرخ ارز و کنترل رشد پایه پولی از طریق فروش دارایی‌های ارزی بانک مرکزی حکایت دارد. به این ترتیب، خالص سایر اقلام به عنوان یکی از اجزای منابع پایه پولی به عنوان عامل کاهشدهنده این متغیر عمده در سال ۱۴۰۲ عمل کرده و سهم منفی ۱۹۹/۱ واحد درصدی در نرخ رشد سالانه پایه پولی را به خود اختصاص داده است. البته مانده اجرای عملیات سیاست پولی به عنوان یکی از زیرگروه‌های خالص سایر اقلام با رشد ۶/۴٪ در سال ۱۴۰۲، سهم مثبت ۱۲/۳ واحد درصدی از رشد پایه پولی داشته که از عملیات سیاست پولی انبساطی بانک مرکزی در این سال حکایت دارد. به عبارت دیگر، اگر عملیات سیاست پولی انبساطی بانک مرکزی نبود، اثر منفی زیربخش خالص سایر اقلام بر رشد پایه پولی - عمدتاً ناشی از ذخیره تسعیر دارایی‌ها و بدهی‌های خارجی بانک مرکزی - بسیار شدیدتر می‌بود.

بنابراین بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی که به عنوان دومین عامل افزایش‌دهنده رشد پایه پولی دسته‌بندی شده، در واقع مهمترین و اصلی‌ترین عامل افزایش پایه پولی با سهم از رشد ۴۴/۵ واحد درصدی در سال ۱۴۰۲ بوده است. بر اساس گزارش بانک مرکزی از تحولات پایه پولی در سال ۱۴۰۲، افزایش اضافه برداشت بانک‌ها از بانک مرکزی عامل اصلی افزایش بدهی بانک‌ها به این نهاد پولی در دوره یک ساله مورد بررسی بوده است. این در حالی است که عملیات بازار باز بانک مرکزی نیز به گواه رشد بیش از دو برابری مانده اجرای عملیات سیاست پولی، به شدت انبساطی بوده است. ترکیب این دو عامل می‌تواند نمایانگر ناترازی شدید سیستم بانکی در ایران باشد.

خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی با سهم از رشد ۰/۷ واحد درصدی عامل بعدی افزایش‌دهنده پایه پولی در سال ۱۴۰۲ است. در این زمینه رشد سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی کمتر از رشد بدهی‌های آن به این نهاد پولی بوده است. جدول ۲۲ تحولات پایه پولی را در سه سال گذشته ارایه می‌کند.

بر اساس آخرین آمار در دسترس از اجرای نقدینگی، سهم سپرده‌های سه ساله از نقدینگی در اسفند سال ۱۴۰۲ به ۱۸/۳ درصد رسیده که نسبت به مقطع مشابه سال ۱۴۰۱ از افزایش ۱۴/۶ واحد درصدی حکایت دارد. بالاتر بودن نرخ سود سپرده‌های سه ساله از سایر سپرده‌ها بدون اعمال جریمه برداشت زودتر از موعد، در عمل باعث افت حدود ۴۰ درصدی سپرده‌های دو ساله و در مقابل رشد قابل توجه سپرده‌های سه ساله در پایان اسفند ۱۴۰۲ نسبت به اسفند ۱۴۰۱ شده است. با این حال، سپرده‌های کوتاه‌مدت، قرض الحسنه پس‌انداز و دیداری در پایان اسفند ۱۴۰۲ حدود ۵۳/۴ درصد از نقدینگی سهم داشتند که اگرچه حدود ۴ واحد درصد کمتر از مقطع مشابه سال ۱۴۰۱ است، اما در عمل، بالا بودن این نسبت بیانگر این واقعیت است که افراد انگیزه چندانی برای نگهداشت وجوه خود در قالب سپرده‌های بلندمدت نداشته و وفق تصمیم‌گیری آنها به شدت کوتاه‌مدت است.

بررسی نقدینگی به تفکیک پول و شبه‌پول نشان می‌دهد که در پایان سال ۱۴۰۲ حجم پول نسبت به مقطع مشابه سال ۱۴۰۱ معادل ۱۷/۵ درصد رشد کرده است. در مقابل، شبه پول در همین بازه زمانی شاهد افزایش ۲۶/۷ درصدی بوده است. سهم پول از نقدینگی که در فروردین ۱۴۰۲ به حدود ۲۶/۰ درصد رسیده بود، پس از اندکی افزایش در بهار ۱۴۰۲ وارد روندی کاهشی شد و در نهایت سال ۱۴۰۲ را با حدود ۲۴/۰ درصد به پایان رساند که مترادف با افزایش سهم شبه‌پول در نقدینگی است. رشد بالاتر شبه‌پول نسبت به پول و همچنین افزایش سهم آن در نقدینگی در سال ۱۴۰۲ را می‌توان به افزایش غیررسمی نرخ سود بانکی و البته افزایش رسمی این نرخ در قالب انتشار اوراق گواهی سپرده خاص با نرخ سود ۳۰ درصد نسبت داد.

با توجه به تصمیم اخیر بانک مرکزی در مورد چگونگی تسعیر دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی (با توجه به کیفیت آنها) در سال ۱۴۰۲، صورت وضعیت دارایی‌ها و بدهی‌های این نهاد پولی در پایان سال ۱۴۰۲ مورد بانگری قرار گرفت. همچنین بر اساس دستورالعمل صندوق بین‌المللی پول، طبقه‌بندی اجزای پایه پولی، با در نظر گرفتن اصل قلمروی اقتصادی و اقامت در تهیه آمارهای پولی و مالی، دستخوش تغییر شد. به عنوان نمونه و طبق دستورالعمل یادشده، توصیه شده است که بدهی‌های ارزی دولت به بانک مرکزی که تا پیش از این جزئی از اقلام خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بود، در سرفصل خالص بدهی‌های دولت به بانک مرکزی گنجانده شود. از جمله این بدهی‌ها می‌توان به حق عضویت در صندوق بین‌المللی پول اشاره کرد. از سوی دیگر در مورد کیفیت دارایی‌ها نیز می‌توان به دارایی‌های بلوکه‌شده و در دسترس اشاره کرد. بر اساس تقسیم‌بندی بانگری شده اجزای پایه پولی از سمت منابع، به نظر می‌رسد دارایی‌های خارجی بلوکه‌شده که در عمل در دسترس این نهاد پولی نیست از سرفصل خالص دارایی‌های خارجی حذف و به سرفصل خالص سایر اقلام افزوده شده باشد.

با توجه به بانگری انجام شده، اجزای پایه پولی برای سال‌های گذشته نیز به روزرسانی شد^۱، اگرچه طبیعتاً تغییر رقم سرجمع آنها بسیار جزئی و قابل اغماض بود. بر این اساس، نرخ رشد دوازده ماهه پایه پولی که در اسفند ۱۴۰۱ رقم ۴۲/۹ درصد را به ثبت رسانده بود با کاهش ۱۵/۳ واحد درصدی، سال ۱۴۰۲ را با رقم ۲۷/۶ درصد به پایان رساند. بررسی

1. Monetary and financial statistics manual and compilation guide. Washington, D.C., International Monetary Fund, 2016.

۲. خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی در اسفند ۱۴۰۱ بر اساس طبقه‌بندی قدیم ۶,۸۲۴/۳ هزار میلیارد ریال (حدود ۱۶۲ میلیارد دلار بر حسب نرخ رسمی ۴۲ هزار ریال به ازای هر دلار) و بر اساس طبقه‌بندی جدید ۳,۰۲۴/۹ هزار میلیارد ریال (حدود ۷۲ میلیارد دلار بر حسب نرخ رسمی ۴۲ هزار ریال به ازای هر دلار) گزارش شده که حاکی از تغییر ۵۵ درصدی (۳,۷۹۹/۴ هزار میلیارد ریال معادل حدود ۹۰ میلیارد دلار) این جزء از پایه پولی در پی بانگری انجام شده است. از سوی دیگر، خالص سایر اقلام که در پایان سال ۱۴۰۱ بر اساس طبقه‌بندی قدیم معادل منفی ۱۵۱/۰ هزار میلیارد ریال بود، طبق طبقه‌بندی جدید مثبت ۳,۴۵۹/۶ هزار میلیارد ریال گزارش شده که حاکی از تغییر ۳,۶۱۰/۶ هزار میلیارد ریالی این سرفصل است.

جدول ۲۲. تحولات پایه پولی از ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ بر اساس طبقه‌بندی بازنگری‌شده

مانده در پایان (هزار میلیارد ریال)	رشد (درصد)		سهم از رشد (واحد درصد)	
	۱۴۰۲	۱۴۰۱ به ۱۴۰۲	۱۴۰۱ به ۱۴۰۰	۱۴۰۱ به ۱۴۰۲
پایه پولی	۱۰,۹۰۶/۳	۸,۵۴۸/۰	۴۲/۹	۲۷/۶
خالص دارایی‌های خارجی	۱۸,۵۳۷/۱	۳,۰۲۴/۹	-۲/۲	۱۸۱/۵
خالص مطالبات از بخش دولتی	-۱,۷۸۶/۸	-۱,۸۴۸/۹	-۲۲۲/۸	۰/۷
مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی	۴,۷۴۲/۸	۳,۲۹۳/۲	۳۹/۶	۱۷/۰
سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی	۶,۵۲۹/۶	۵,۱۴۲/۱	۷۵/۳	-۱۶/۳
مطالبات از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری	۷,۷۱۳/۵	۳,۹۱۲/۴	۱۶۷/۴	۴۴/۵
خالص سایر اقلام	-۱۳,۵۵۷/۷	۳,۴۵۹/۶	۷۳/۲	-۱۹۹/۱
عملیات سیاست پولی بانک مرکزی	۲,۰۴۰/۰	۹۸۸/۴	-۲/۴	۱۲/۳

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

۲-۶. منابع و مصارف بانکی

این مدت داشته‌اند. در طرف بدهی‌ها نیز بدهی به بانک مرکزی، سایر بدهی‌ها و نهایتاً سپرده‌های بخش غیردولتی با نرخ‌های به ترتیب ۹۷/۲، ۳۴/۲ و ۲۴/۴ درصدی، بیشترین نرخ رشد را در دوره یک ساله مورد بررسی داشته‌اند. جدول ۲۳ خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی را ارائه می‌کند

بررسی ترانزنامه تجمیعی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی نشان می‌دهد که دارایی (بدهی) آنها بدون در نظر گرفتن اقلام زیر خط در پایان اسفند سال ۱۴۰۲ معادل ۲۸/۰ درصد نسبت به پایان اسفند ۱۴۰۱ رشد داشته است. در طرف دارایی‌ها، در طول سال ۱۴۰۲، سایر دارایی‌ها، بدهی بخش غیردولتی، و سپرده نزد بانک مرکزی به ترتیب با نرخ‌های رشد ۳۳/۰، ۳/۶ و ۲۹/۷ درصد بیشترین نرخ رشد را در

جدول ۲۳. خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (هزار میلیارد ریال)

شرح	مانده در پایان دوره		سهم گروه‌های بانکی در اسفند ۱۴۰۲			درصد تغییر اسفند ۱۴۰۲ نسبت به اسفند ۱۴۰۱
	اسفند ۱۴۰۲	اسفند ۱۴۰۱	تجاری دولتی	تخصیصی دولتی	غیردولتی و غیربانکی	
دارایی‌ها (به غیر از اقلام زیر خط)	۱۴۲,۰۲۲/۳	۱۱۰,۹۳۰/۶	۳۲,۹۷۴/۶	۲۰,۲۳۱/۶	۸۸,۸۱۶/۱	۲۸/۰
دارایی‌های خارجی	۲۳,۸۵۴/۱	۲۰,۳۳۶/۴	۲,۸۵۲/۱	۵,۴۴۴/۸	۱۵,۵۵۷/۲	۱۷/۳
اسکناس و مسکوک	۱۹۱/۹	۱۹۳/۸	۶۳/۴	۲۰/۲	۱۰۸/۳	-۱/۰
سپرده نزد بانک مرکزی	۹,۲۴۵/۶	۷,۱۲۸/۱	۲,۳۶۵/۱	۵۸۰/۲	۶,۳۰۰/۳	۲۹/۷
بدهی بخش دولتی	۹,۷۴۹/۴	۷,۹۳۱/۸	۴,۵۰۰/۸	۱,۷۰۸/۱	۳,۵۴۰/۵	۲۲/۹
بدهی بخش غیردولتی	۶۶,۵۰۹/۰	۵۰,۹۳۴/۴	۱۳,۷۸۹/۳	۹,۲۸۸/۷	۴۳,۴۳۱/۰	۳۰/۶
سایر دارایی‌ها	۳۲,۴۷۲/۳	۲۴,۴۰۶/۱	۹,۴۰۳/۹	۳,۱۸۹/۶	۱۹,۸۷۸/۸	۳۳/۰
بدهی‌ها (به غیر از اقلام زیر خط)	۱۴۲,۰۲۲/۳	۱۱۰,۹۳۰/۶	۳۲,۹۷۴/۶	۲۰,۲۳۱/۶	۸۸,۸۱۶/۱	۲۸/۰
سپرده‌های بخش غیردولتی	۷۷,۳۰۵/۷	۶۲,۱۵۰/۷	۲۰,۰۴۳/۳	۷,۰۴۹/۲	۵۰,۲۱۳/۲	۲۴/۴
بدهی به بانک مرکزی	۷,۷۱۳/۵	۳,۹۱۲/۴	۲,۳۵۸/۸	۱,۶۳۱/۲	۳,۷۲۳/۵	۹۷/۲
وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی	۳۹۲/۰	۴۶۳/۲	۲۱۱/۹	۱۰۴/۶	۷۵/۵	-۱۵/۴
حساب سرمایه	۲,۵۹۹/۶	۲,۳۸۴/۳	-۴۶۴/۴	۱,۰۹۴/۲	۱,۹۶۹/۸	۹/۰
وام‌ها و سپرده‌های ارزی	۲۰,۴۷۹/۷	۱۷,۰۳۵/۵	۳,۲۰۹/۰	۴,۷۴۱/۵	۱۲,۵۲۹/۲	۲۰/۲
سایر بدهی‌ها	۳۳,۵۳۱/۸	۲۴,۹۸۴/۵	۷,۶۱۶/۰	۵,۶۱۰/۹	۲۰,۳۰۴/۹	۳۴/۲

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

معادل ۲۶/۰ درصد - را نشان می‌دهد. پس از کسر سپرده قانونی از کل سپرده‌ها، نسبت تسهیلات به سپرده‌ها در پایان سال ۱۴۰۲ به ۸۵/۲ درصد می‌رسد که نسبت به پایان سال ۱۴۰۱ تقریباً بدون تغییر بوده است. جدول ۲۴ مانده تسهیلات و سپرده‌های سیستم بانکی را نشان می‌دهد.

گزارش مانده تسهیلات و سپرده‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری نشان می‌دهد در پایان اسفند ۱۴۰۲، مانده تسهیلات به ۷۰,۶۸۲/۳ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به زمان مشابه سال قبل ۱۴,۸۴۹/۲ هزار میلیارد ریال - معادل ۲۶/۶ درصد - افزایش یافته است. مانده سپرده‌ها نیز در زمان مشابه به ۹۱,۶۲۹/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شده که نسبت به پایان سال ۱۴۰۱ رشد ۱۸,۸۸۶/۷ هزار میلیارد ریالی -

جدول ۲۴. مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان دوره (هزار میلیارد ریال)

درصد تغییر	اسفند ۱۴۰۱	اسفند ۱۴۰۲	تسهیلات سپرده‌ها
۲۶/۶	۵۵,۸۳۳/۱	۷۰,۶۸۲/۳	سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی
۲۶/۰	۷۲,۷۴۲/۵	۹۱,۶۲۹/۲	نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (درصد)
۲۶/۵	۶۵,۶۰۳/۳	۸۲,۹۷۴	
-	۸۵/۱	۸۵/۲	

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی

گردش بوده که دارای بیشترین سهم در تسهیلات پرداختی به صاحبان کسب‌وکار بوده است. در سال ۱۴۰۲ از کل مبلغ پرداخت شده با هدف تأمین سرمایه در گردش، ۴۱/۵ درصد معادل ۱۴,۶۱۸/۰ هزار میلیارد ریال به بخش خدمات و ۳۹/۰ درصد معادل ۱۳,۷۲۸/۸ هزار میلیارد ریال به بخش صنعت و معدن تخصیص داده شده است. همچنین از ۱۰,۳۳۸/۴ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شده در سال ۱۴۰۲ به مصرف‌کنندگان نهایی، خرید کالای شخصی با ۴۱/۷ درصد دارای بیشترین و ودیعه مسکن با ۱/۷ درصد دارای کمترین سهم بوده‌اند. جدول ۲۵ تسهیلات پرداختی در سال ۱۴۰۲ را به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از پرداخت هر یک نشان می‌دهد.

بررسی عملکرد بانک‌ها در پرداخت تسهیلات در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد در طول این سال در مجموع ۵۶,۴۶۰/۳ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شده که نسبت به سال ۱۴۰۱ معادل ۱۱,۱۹۳/۱ هزار میلیارد ریال افزایش داشته و حاکی از نرخ رشد ۲۴/۷ درصدی این متغیر متناسب با رشد مقداری ترازنامه بانک‌ها است. از کل تسهیلات تخصیص یافته در سال ۱۴۰۲، سهم صاحبان کسب‌وکار (حقیقی و حقوقی) معادل ۴۶,۱۲۲/۰ هزار میلیارد ریال بوده و مابقی آن به مصرف‌کنندگان نهایی (خانوارها) تخصیص یافته است. بررسی تسهیلات پرداخت شده در سال ۱۴۰۲ به تفکیک هدف از پرداخت نشان می‌دهد که ۷۶/۴ درصد از کل تسهیلات پرداخت شده به صاحبان کسب‌وکار معادل ۳۵,۲۴۴/۶ هزار میلیارد ریال با هدف تأمین سرمایه در

جدول ۲۵. تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از پرداخت در سال ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال)

هدف از دریافت/بخش اقتصادی	صاحبان کسب‌وکار							کشاورزی	صنعت و معدن	مسکن و ساختمان	بازرگانی	خدمات	متفرقه	کل بخش‌ها	مصرف‌کننده نهایی (خانوار)	جمع کل
	کسب‌وکار	کشاورزی	صنعت و معدن	مسکن و ساختمان	بازرگانی	خدمات	متفرقه									
کل تسهیلات	۳,۰۶۴/۴	۱۶,۷۴۳/۰	۲,۶۰۳/۹	۴,۴۷۳/۸	۱۹,۲۲۴/۴	۱۲/۶	۴۶,۱۲۲/۰	۱۰,۳۳۸/۴	۵۶,۴۶۰/۳							
سهم اهداف در هر بخش (درصد)																
ایجاد	۲۳/۷	۱۱/۹	۵۷/۷	۶/۰	۱۷/۱	۲۸/۶	۱۶/۹	۰/۰	۱۳/۸							
تأمین سرمایه در گردش	۶۷/۳	۸۲/۰	۳۶/۱	۸۶/۹	۷۶/۰	۶۶/۸	۷۶/۴	۰/۰	۶۲/۴							
توسعه	۶/۵	۵/۰	۳/۲	۶/۰	۴/۹	۳/۷	۵/۰	۰/۰	۴/۱							
قرض الحسنه بهزیستی	۰/۳	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۰	۰/۱							
قرض الحسنه کمیته	۰/۹	۰/۲	۰/۰	۰/۱	۰/۵	۰/۴	۰/۴	۰/۰	۰/۳							
قرض الحسنه سایر اشتغال	۱/۰	۰/۳	۰/۰	۰/۱	۰/۶	۰/۴	۰/۴	۰/۰	۰/۳							
تعمیرات	۰/۰	۰/۰	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۵							
جعاله تعمیر مسکن	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۶							
خرید مسکن غیرنوساز	۰/۰	۰/۰	۰/۷	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱/۰							
خرید مسکن نوساز	۰/۰	۰/۲	۱/۵	۰/۵	۰/۱	۰/۰	۰/۳	۰/۰	۰/۸							
خرید کالای شخصی	۰/۲	۰/۲	۰/۱	۰/۳	۰/۴	۰/۰	۰/۳	۰/۰	۷/۹							
خرید خودروی شخصی	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۵							
قرض الحسنه ازدواج	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲/۴							
قرض الحسنه ضروری	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۱	۰/۰	۰/۱	۰/۰	۴/۲							
قرض الحسنه فرزندآوری	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۶							
ودیعه مسکن	۰/۰	۰/۰	۰/۴	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۳							

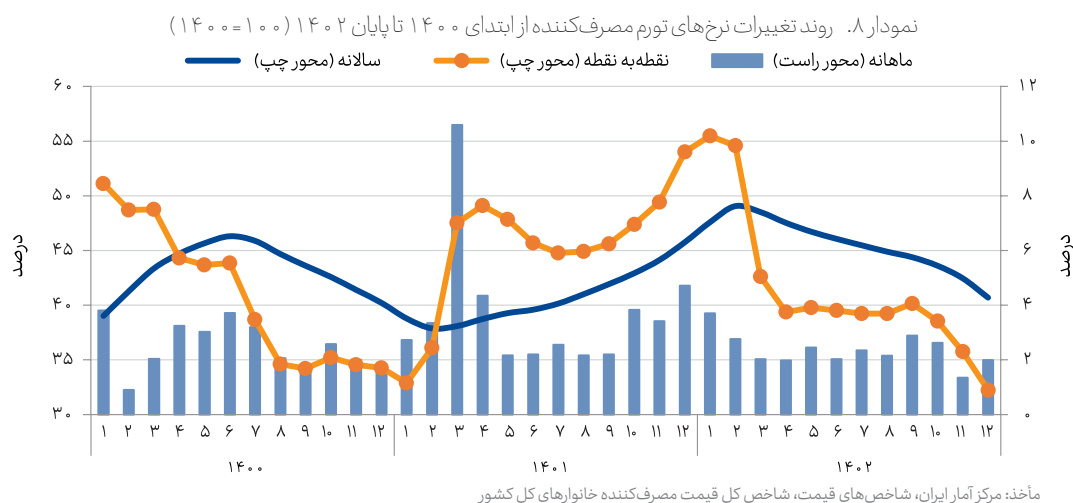
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی

۷. تورم

بررسی روند تغییرات تاریخی نرخ تورم در نیم قرن اخیر نشانگر وجود تورم مزمن در اقتصاد ایران است. تورم مزمن پدیده‌ای است که طی آن یک کشور نرخ‌های تورم بالایی را برای مدت چند سال یا چند دهه به دلایل متعدد از جمله رشد مداوم و بی‌رویه عرضه پول تحمل می‌کند. انتظارات تورمی شکل گرفته در جامعه ایران در نتیجه تورم مزمن همگام با تحریم‌های اقتصادی به ویژه از دهه ۱۳۹۰ به بعد، محدودیت‌های ارزی و سیاست‌های پولی و مالی نامناسب به استمرار این پدیده در اقتصاد ایران دامن زده‌اند. برای محاسبه انواع نرخ‌های تورم از شاخص‌های قیمتی مختلفی استفاده می‌شود که در میان آنها شاخص قیمت مصرف‌کننده دارای اهمیت قابل توجهی است، چرا که نرخ تورم این شاخص می‌تواند نشانگر تغییرات قدرت خرید افراد و به بیان دیگر سطح رفاه جامعه باشد. آمار نرخ تورم مصرف‌کننده پیش‌تر توسط دو نهاد بانک مرکزی ایران و مرکز آمار ایران منتشر می‌شد، حال آن که از سال ۱۴۰۱ به بعد تنها مرکز آمار ایران به انتشار رسمی آمار این متغیر کلان اقتصادی می‌پردازد و آمار محاسبه‌شده از سوی بانک مرکزی صرفاً به طور غیررسمی و پراکنده - عمدتاً حسب استعلام قوه قضاییه برای تعدیل مواردی همچون نرخ دیه و مهریه - انتشار می‌یابد.

که بسیار نزدیک به نرخ ۴۰/۲ درصدی سال ۱۴۰۰ بود به پایان رساند. نمودار ۸ روند تغییرات نرخ‌های تورم مصرف‌کننده را از ابتدای سال ۱۴۰۰ تا پایان سال ۱۴۰۲ به تصویر می‌کشد.

بر اساس آمار منتشرشده از سوی مرکز آمار ایران بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰، نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده از اوایل سال ۱۴۰۲ روند متفاوتی نسبت به سال پیش از آن طی کرد و سال ۱۴۰۲ را با نرخ ۴۰/۷ درصد

۱۴۰۲ به ۴۹/۱ درصد رسیده بود، از آن ماه به بعد تغییر جهت داده و طی یک روند کاهشی ملایم، سال ۱۴۰۲ را با عدد ۴۰/۷ درصد به پایان رساند. نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده نیز پس از تجربه یک کاهش اندک در اردیبهشت ۱۴۰۲، از ۵۴/۶ درصد در آن ماه با کاهش قابل توجه ۱۲/۰ واحد درصدی به ۴۲/۶ درصد در خرداد فروافتاد و پس از طی یک دوره باثبات شش ماهه، مجدداً وارد روندی کاهشی شد و نهایتاً در اسفند ۱۴۰۲ رقم ۳۲/۲ درصد را به ثبت رساند که کمترین رقم از ابتدای سال ۱۴۰۰ بود. نرخ تورم ماهانه مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۲ نوسان اندکی را در مقایسه با سال ۱۴۰۱ تجربه کرد و در بهمن ۱۴۰۲ به کمترین سطح خود

اثر حذف تخصیص ارز با نرخ ترجیحی ۴۲ هزار ریال به ازای هر دلار برای واردات کالاهای اساسی در اوایل سال ۱۴۰۱ موجب افزایش قابل توجه نرخ‌های تورم ماهانه و نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در خرداد آن سال شد. نرخ تورم سالانه نیز که از اواسط سال ۱۴۰۰ روندی کاهشی را در پیش گرفته بود، از خرداد ۱۴۰۱ مجدداً وارد روندی افزایشی شد که تا فروردین ۱۴۰۲ نیز ادامه داشت. روند رو به رشد نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده که از مهر ۱۴۰۱ آغاز شده بود، در فروردین ۱۴۰۲ به اوج خود رسید و رقم ۵۵/۵ درصد را به ثبت رساند که از ابتدای سال ۱۴۰۰ به این سو بالاترین نرخ بود. نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده که در اردیبهشت

گروه‌های دوازده‌گانه کالاها و خدمات در سبد مصرفی خانوارهای کشور در پایان سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که بالاترین نرخ‌های تورم سالانه و نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در سبد کالاها و خدمات مصرفی متعلق به گروه «هتل و رستوران» و کمترین آنها مربوط به گروه «ارتباطات» بوده است. البته مجموع وزن این دو گروه در سبد مصرفی خانوارهای کشور بسیار ناچیز است. گروه «پوشاک و کفش» نیز در دوره مشابه دارای بیشترین نرخ تورم ماهانه معادل ۳/۳ درصد و گروه «آموزش» دارای کمترین نرخ تورم ماهانه معادل صفر درصد بوده است. تغییرات شاخص قیمت گروه‌های «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» و «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» که به ترتیب دارای بیشترین وزن در سبد مصرفی خانوارهای کشور نیز درخور بررسی است. با توجه به وزن قابل توجه این دو گروه در سبد مصرفی، تغییرات آنها به طور قابل توجهی توضیح‌دهنده تغییر در سطح رفاه خانوارهای کشور است. بر اساس آمار منتشرشده از سوی مرکز آمار ایران، نرخ‌های تورم سالانه و نقطه‌به‌نقطه گروه «مسکن، آب، برق و سایر سوخت‌ها» در سه ماه پایانی سال ۱۴۰۲ روند افزایشی ملایمی داشته و به ترتیب ارقام ۳۹/۲ درصد و ۴۱/۲ درصد در پایان سال ۱۴۰۲ به ثبت رسانده‌اند. در مقابل، نرخ‌های تورم سالانه و نقطه‌به‌نقطه گروه «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» در مدت مشابه روندی کاهشی را طی کرده و سال ۱۴۰۲ را به ترتیب با ارقام ۴۱/۲ درصد و ۲۵/۰ درصد به پایان رسانده‌اند. جدول ۲۶ نرخ‌های تورم مصرف‌کننده را در اسفند ۱۴۰۲ ارائه می‌کند.

معادل ۱/۳ درصد رسید. روند کاهشی نرخ‌های تورم سالانه و نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۲ را می‌توان تا حدی به سیاست کنترل مقداری ترانزنامه بانک‌ها که از سال ۱۴۰۰ آغاز شد، نسبت داد. بر اساس بخشنامه بانک مرکزی، بانک‌های تجاری ملزم به کنترل نرخ رشد ماهانه دارایی‌ها خود تا حداکثر ۲ درصد و بانک‌های تخصصی تا حداکثر ۲/۵ درصد بودند^۱. بر اساس آمار بانک مرکزی ایران، نرخ رشد دوازده‌ماهه نقدینگی که در سال ۱۴۰۰ از ۴۲ درصد تجاوز کرده بود، از اواسط آن سال روند کاهشی مستمری در پیش گرفت تا سال ۱۴۰۲ را با ۲۴/۳ درصد به پایان برساند. در سال ۱۴۰۲، نرخ رشد ماهانه نقدینگی به طور متوسط معادل ۱/۸ درصد بود که کمتر از سقف تعیین‌شده برای رشد ماهانه دارایی‌های بانک‌ها محسوب می‌شود.

شایان ذکر است که با وجود عدم انتشار رسمی آمار نرخ تورم مصرف‌کننده از سوی بانک مرکزی در سال ۱۴۰۲، بر اساس برخی منابع غیررسمی و به استناد جدول محاسبه تأدیه بدهی و مهریه که شاخص‌های قیمت مصرف‌کننده محاسبه شده بانک مرکزی را در بر می‌گیرد، نرخ تورم سال ۱۴۰۲ بر مبنای جدول یادشده معادل ۵۲/۳ درصد و دارای اختلافی معنی‌دار با نرخ تورم اعلام شده از سوی مرکز آمار ایران است.

بر اساس گزارش مرکز آمار، بررسی شاخص قیمت مصرف‌کننده به تفکیک

جدول ۲۶. نرخ تورم در سبد کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای کشور در اسفند ۱۴۰۲ (درصد)

شرح	ضریب اهمیت	نرخ تورم	
		ماهانه	نقطه به نقطه
شاخص کل	۱۰۰/۰۰	۲/۰	۳۲/۳
مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها	۳۶/۱۱	۲/۴	۴۱/۲
خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۲۸/۸۲	۱/۶	۲۵/۰
حمل و نقل	۸/۹۳	۲/۷	۲۴/۳
بهداشت و درمان	۶/۶۸	۰/۵	۳۱/۱
پوشاک و کفش	۴/۵۲	۳/۳	۳۸/۶
کالاها و خدمات متفرقه	۴/۴۲	۳/۰	۳۴/۸
مبلمان و لوازم خانگی	۴/۴۰	۲/۰	۲۹/۷
ارتباطات	۲/۴۱	۱/۰	۱۷/۸
هتل و رستوران	۱/۳۵	۱/۸	۴۹/۰
آموزش	۰/۸۸	۰/۰	۴۱/۴
تفریح و فرهنگ	۰/۸۷	۱/۲	۳۶/۴
دخانیات	۰/۶۲	۱/۶	۳۷/۸

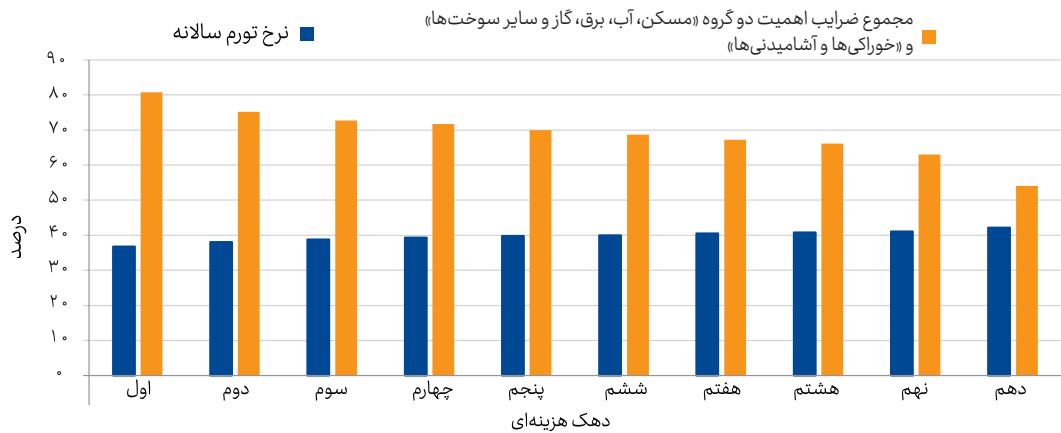
مأخذ: مرکز آمار ایران، داده‌ها و اطلاعات آماری، شاخص‌های قیمت، اسفند ۱۴۰۲

حدوداً ۱۶ برابر هزینه‌های دهک اول درآمدی و نشان‌دهنده توزیع ناعادلانه درآمد در کشور بوده است. با توجه به سهم قابل توجه دو گروه «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» و «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» در سبد مصرفی دهک‌های پایین درآمدی نسبت به دهک‌های بالاتر، نرخ‌های تورم دو گروه یادشده در سبد مصرفی که شامل نیازهای اولیه زندگی است، سطح رفاه دهک‌های پایین درآمدی را با شدت به مراتب بیشتری تحت تأثیر قرار می‌دهد. نمودار ۹ نرخ‌های تورم سالانه و مجموع ضرایب اهمیت دو گروه «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» و «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» را به تفکیک دهک‌های هزینه‌ای در پایان سال ۱۴۰۲ به تصویر می‌کشد.

بررسی نرخ تورم به تفکیک دهک‌های درآمدی در اسفند ۱۴۰۲ حاکی از این است که بیشترین نرخ تورم ماهانه و سالانه مصرف‌کننده به ترتیب معادل ۲/۲۶ درصد و ۴۲/۲ درصد مربوط به دهک دهم درآمدی و کمترین آنها معادل ۱/۶۲ درصد و ۳۶/۸ درصد مربوط به دهک اول درآمدی است. به علاوه، بیشترین نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در زمان مشابه مربوط به دهک نهم درآمدی معادل ۳۲/۹ درصد و کمترین آن مربوط به دهک اول معادل ۲۹/۰ درصد بوده است. اختلاف نرخ تورم سالانه دهک اول و دهم تنها ۵/۴ واحد درصد است، حال آن که بر اساس گزارش درآمد و هزینه خانوارهای مرکز آمار ایران، هزینه‌های سالانه دهک دهم در سال ۱۴۰۱

۱. این بحث در بخش مربوط به متغیرهای پولی و اعتباری به تفصیل شرح داده شده است.

نمودار ۹. نرخ تورم سالانه ۱۴۰۲ به تفکیک دهک‌های هزینه‌ای

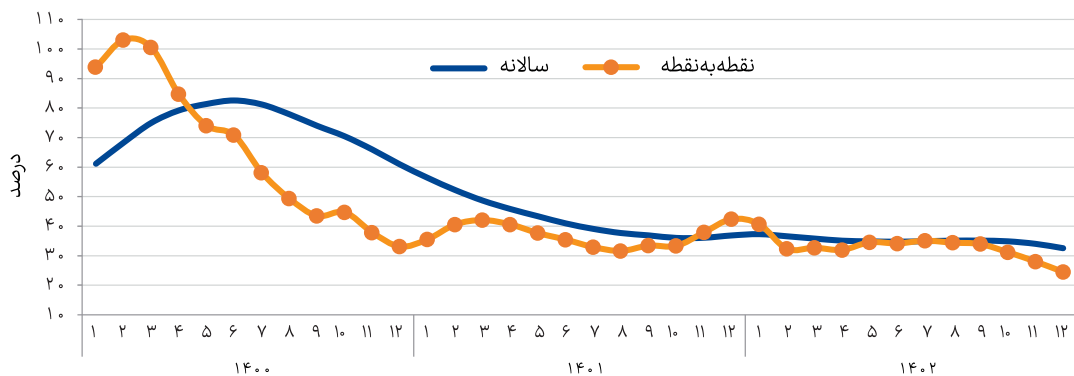
مأخذ: مرکز آمار ایران، داده‌ها و اطلاعات آماری، شاخص‌های قیمت، اسفند ۱۴۰۲

نقطه‌به‌نقطه تولیدکننده که در اوایل سال ۱۴۰۰ از ۱۰۰ درصد فراتر رفته بود، روند کاهشی قابل توجهی را تا پایان آن سال در پیش گرفت و در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ روند کم‌نوسانی را طی کرد و در اسفند ۱۴۰۲ به ۲۴/۵ درصد رسید. نرخ تورم سالانه تولیدکننده نیز که در شهریور ۱۴۰۰ به قله ۸۲/۶ درصد رسیده بود، تغییر جهت داد و سال ۱۴۰۲ را با نرخ ۳۲/۶ درصد به پایان رساند. برخلاف تفاوت مقداری شاخص قیمت تولیدکننده منتشرشده از سوی دو نهاد بانک مرکزی ایران و مرکز آمار ایران، روند تغییرات نرخ‌های تورم تولیدکننده از سوی این دو نهاد با یکدیگر هم‌سوایی دارد. نمودار ۱۰ روند تغییرات نرخ‌های تورم سالانه و نقطه‌به‌نقطه تولیدکننده را از ابتدای سال ۱۴۰۰ تا پایان سال ۱۴۰۲ بر مبنای گزارش‌های بانک مرکزی به تصویر می‌کشد.

بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران، نرخ تورم سالانه در مناطق شهری به ۴۰/۷ درصد و در مناطق روستایی به ۴۰/۶ درصد در پایان سال ۱۴۰۲ رسید که نسبت به نرخ تورم سالانه ۱۴۰۱ کاهش قابل ملاحظه‌ای به ویژه در مناطق روستایی از خود نشان می‌دهد. همچنین در میان استان‌های کشور، بیشترین نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده ۱۴۰۲ متعلق به استان یزد با ۵۰/۴ درصد و کمترین آن متعلق به استان سیستان و بلوچستان با ۳۵/۹ درصد بوده است.

آمار شاخص قیمت تولیدکننده به عنوان متغیر پیشران و اثرگذار بر آینده شاخص قیمت مصرف‌کننده، از سوی بانک مرکزی ایران به صورت ماهانه و از سوی مرکز آمار ایران به صورت فصلی منتشر می‌شود. بر اساس آمار بانک مرکزی ایران و بر مبنای سال پایه ۱۳۹۵، نرخ تورم

نمودار ۱۰. روند تغییرات نرخ‌های تورم تولیدکننده از ابتدای ۱۴۰۰ تا پایان ۱۴۰۲ (۱۳۹۵=۱۰۰)

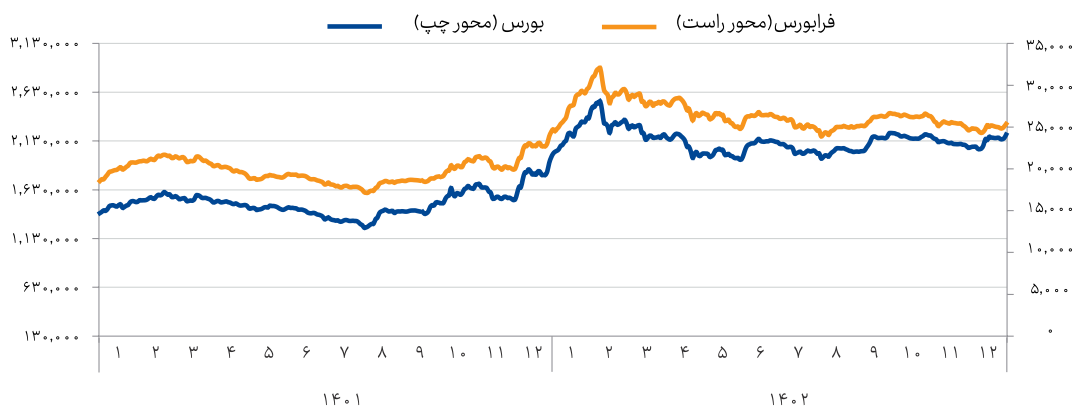

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش شاخص قیمت تولیدکننده، شماره‌های مختلف

۸. بازار سرمایه

شاخص کل بورس اوراق بهادار از ۱,۹۶۰/۵ هزار واحد در انتهای اسفند ۱۴۰۱ با ۱۲/۰ درصد افزایش به ۲,۱۹۵/۱ هزار واحد در انتهای اسفند ۱۴۰۲ بالغ شد. شاخص هم‌وزن بورس اوراق بهادار نیز از ۵۸۵/۲ هزار واحد در پایان سال ۱۴۰۱ با ۲۶/۹ درصد افزایش به ۷۴۲/۶ هزار واحد در پایان سال ۱۴۰۲ رسید. شاخص کل بورس به تغییرات قیمت و بازده سهام شرکت‌های بزرگ حساس‌تر است و در مقابل شاخص هم‌وزن به قیمت و بازده سهام شرکت‌های با اندازه‌های متفاوت، وزن‌های یکسانی می‌دهد. بنابراین می‌توان اظهار کرد که رشد قیمت سهام شرکت‌های کوچک حاضر در بورس تهران در سال ۱۴۰۲ از رشد نمادهای شرکت‌های بزرگ این بازار بیشتر بوده است. شاخص کل فرابورس نیز در روندی مشابه در انتهای اسفند ۱۴۰۲ به ۲۵,۳۶۷/۲ واحد رسید که نسبت به انتهای سال ۱۴۰۱، افزایش ۴/۰ درصدی را نشان می‌دهد. با توجه به کمتر بودن رشد شاخص‌های بورس و فرابورس از نرخ تورم در سال ۱۴۰۲، بازدهی واقعی بازار سرمایه در این سال منفی بوده است. نمودار ۱۱ تحولات روزانه شاخص‌های کل بورس و فرابورس را در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

نمودار ۱۱. شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

مأخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir> و فرابورس ایران، قابل دسترسی در <http://ifb.ir>

۸-۱. بورس اوراق بهادار تهران

ارزش کل بازار بورس اوراق بهادار تهران^۱ در انتهای سال ۱۴۰۲ با ۵/۶ درصد افزایش نسبت به انتهای اسفندماه ۱۴۰۱ به ۷۹,۴۰۸ هزار میلیارد ریال بالغ شد. ارزش بازار سهام، صندوق‌های قابل معامله و اوراق بدهی به ترتیب حدود ۹۵/۹ درصد، ۳/۰ درصد و ۱/۱ درصد از کل ارزش بازار بورس اوراق بهادار تهران را در انتهای سال ۱۴۰۲ تشکیل می‌دهند. شاخص آزاد شناور^۲ بورس اوراق بهادار تهران در انتهای سال ۱۴۰۲ با ۱۲/۳ درصد افزایش نسبت به انتهای سال ۱۴۰۱ به ۲,۸۵۱/۰ هزار واحد رسید. نزدیک بودن رشد شاخص آزاد شناور به رشد شاخص کل به معنی آن است که در سال ۱۴۰۲، رشد قیمت سهام شرکت‌هایی که شناوری سهام آنها کمتر است، تفاوت چندانی با شرکت‌هایی که شناوری سهام آنها بالا است، نداشته است. جدول ۲۷ اهم آمار و ارقام بورس اوراق بهادار تهران را نشان می‌دهد.

۱. ارزش بازار بورس اوراق بهادار، حاصل جمع ارزش بازار سهام، اوراق بدهی و صندوق‌های قابل معامله است که در اینجا به آمار منتشرشده از سوی سازمان بورس و اوراق بهادار استناد شده است.
 ۲. شناوری سهام یک شرکت نشان‌دهنده آن بخش از سهام شرکت است که توسط معامله‌گران کوتاه‌مدت خرید و فروش می‌شود. به عبارت دیگر، آن بخش از سهام شرکت که در مالکیت سهامداران بلندمدت، عمده و شرکت‌های بزرگ نیست. افزایش شناوری سهام شرکت‌ها در بازار سرمایه منجر به کاهش دستکاری قیمت، کاهش ریسک نقدشوندگی سهام و کاهش حباب قیمتی در بازار می‌شود. شاخص آزاد شناور بورس اوراق بهادار تهران، تغییرات ارزش شرکت‌ها در این بازار را بر وزن درصد سهام شناور آنها محاسبه می‌کند.

جدول ۲۷. برخی از شاخص‌های بورس اوراق بهادار تهران در پایان سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

شاخص آزاد شناور (هزار واحد)	شاخص صنعت (هزار واحد)	شاخص مالی (هزار واحد)	شاخص کل (هزار واحد)	شاخص هم‌وزن (هزار واحد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	
۲,۸۵۱/۰	۲,۰۹۰/۰	۱,۹۱۷/۷	۲,۱۹۵/۱	۷۴۲/۶	۷۹,۴۰۷/۸	۱۴۰۲
۲,۵۳۸/۵	۱,۸۶۷/۴	۱,۷۰۶/۳	۱,۹۶۰/۵	۵۸۵/۲	۷۵,۲۱۲/۹	۱۴۰۱
۱۲/۳	۱۱/۹	۱۲/۴	۱۲/۰	۲۶/۹	۵/۶	درصد تغییر

مآخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار و سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir>

می‌رود که سهام شرکت‌های پروژه، صندوق‌های جسورانه و صندوق‌های خصوصی در آن عرضه می‌شوند. افزایش ۶۶/۸ درصدی ارزش معاملات صندوق‌های قابل معامله در سال ۱۴۰۲، عمدتاً متأثر از پذیره‌نویسی سه صندوق اهرمی در این سال بوده است. جدول ۲۸ ارزش معاملات بازارهای مختلف بورس اوراق بهادار تهران را در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ با هم مقایسه می‌کند.

مجموع ارزش معاملات بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۴۰۱، حدود ۴۲/۴ درصد افزایش یافته است که تقریباً متناسب با نرخ تورم است. در سال ۱۴۰۲، بیشترین رشد ارزش معاملات در بورس اوراق بهادار تهران مربوط به بازار مشتقه با ۲۴۸/۲ درصد بوده است. همچنین بازار سرمایه‌گذاری حرفه‌ای بورس اوراق بهادار تهران برای اولین بار در سال ۱۴۰۲ آغاز به کار کرد. این بازار، مانند بازارهای اصلی و فرعی بورس، یکی از بازارهای زیرمجموعه شرکت بورس تهران به شمار

جدول ۲۸. ارزش معاملات بازارهای مختلف بورس اوراق بهادار تهران در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ (هزار میلیارد ریال)

بازار	۱۴۰۲	۱۴۰۱	درصد تغییر
سهام	۱۳,۳۳۵/۸	۱۰,۰۶۲/۷	۳۲/۵
اوراق بدهی	۱,۱۷۵/۳	۱,۰۲۸/۰	۱۴/۳
مشتقه	۲۶۷/۹	۷۶/۹	۲۴۸/۲
صندوق‌های قابل معامله	۷,۵۷۷/۱	۴,۵۴۳/۹	۶۶/۸
سرمایه‌گذاری حرفه‌ای	۱۹/۶	-	-
مجموع	۲۲,۳۷۵/۶	۱۵,۷۱۱/۵	۴۲/۴

مآخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir>

۱۳۵/۶ میلیون ریال در سال ۱۴۰۱ به ۱۶۱/۸ میلیون ریال در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. در جدول ۲۹ حجم، دفعات و متوسط ارزش هر دفعه معامله در بازار بورس اوراق بهادار تهران به تفکیک انواع بازار در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ عنوان شده است.

حجم معاملات بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۴۰۲ به ۲,۸۲۵/۴ میلیارد سهم یا ورقه رسید که حدود ۱۸/۵ درصد نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است. همچنین تعداد دفعات معاملات در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۴۰۱ حدود ۱۹/۴ درصد افزایش یافته است. متوسط ارزش هر دفعه معامله در بورس اوراق بهادار تهران از

جدول ۲۹. حجم معاملات، دفعات معاملات و متوسط ارزش هر دفعه معامله در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

بازار	حجم معاملات (میلیارد سهم یا ورقه)		دفعات معاملات (هزار دفعه)		متوسط ارزش هر دفعه معامله (میلیون ریال)	
	۱۴۰۲	۱۴۰۱	درصد تغییر	۱۴۰۲	۱۴۰۱	درصد تغییر
سهام	۲,۳۶۸/۹	۲,۰۲۹/۶	۱۶/۷	۱۱۳,۰۰۰/۰	۹۹,۴۴۷/۱	۱۳/۶
اوراق بدهی	۱/۲	۱/۱	۹/۸	۱۱/۵	۵۰/۴	-۷۷/۲
مشتقه	۲۸/۹	۵۶/۱	-۴۸/۶	۶,۲۰۱/۱	۲,۷۴۰/۰	۱۲۶/۳
صندوق‌های قابل معامله	۴۱۴/۶	۲۹۸/۰	۳۹/۱	۱۸,۸۷۳/۶	۱۳,۶۳۳/۸	۳۸/۴
سرمایه‌گذاری حرفه‌ای	۱۱/۸	-	-	۲۰۷/۶	-	-
جمع	۲,۸۲۵/۴	۲,۳۸۴/۸	۱۸/۵	۱۳۸,۲۹۳/۸	۱۱۵,۸۷۱/۳	۱۹/۴

مآخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir>

که در مجموع به تأمین مالی ۱۵/۷ هزار میلیارد ریالی از این طریق منجر شد. در سال ۱۴۰۲، اولین نماد پذیره نویسی شده در بازار سرمایه‌گذاری حرفه‌ای بورس اوراق بهادار تهران (شگسترخ) به ارزش ۲۰٪ هزار میلیارد ریال تأمین مالی شد. جدول ۳۰ جزئیات روش‌های مختلف تأمین مالی شرکت‌های بورسی را در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ با هم مقایسه می‌کند

شرکت‌های حاضر در بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۴۰۲ معادل ۲,۸۶۹/۳ هزار میلیارد ریال تأمین مالی انجام دادند که ۸۷٪ درصد آن از طریق افزایش سرمایه (مطالبات و آورده نقدی یا اندوخته‌ها و سود انباشته) و ۷/۳ درصد آن از طریق انتشار اوراق بدهی و ۴/۵ درصد آن از طریق اوراق اختیار فروش تبعی صورت گرفت. همچنین چهار شرکت سهام خود را برای اولین بار در بورس اوراق بهادار تهران عرضه اولیه کردند

جدول ۳۰. روش‌های تأمین مالی شرکت‌های حاضر در بورس اوراق بهادار تهران (هزار میلیارد ریال-درصد)

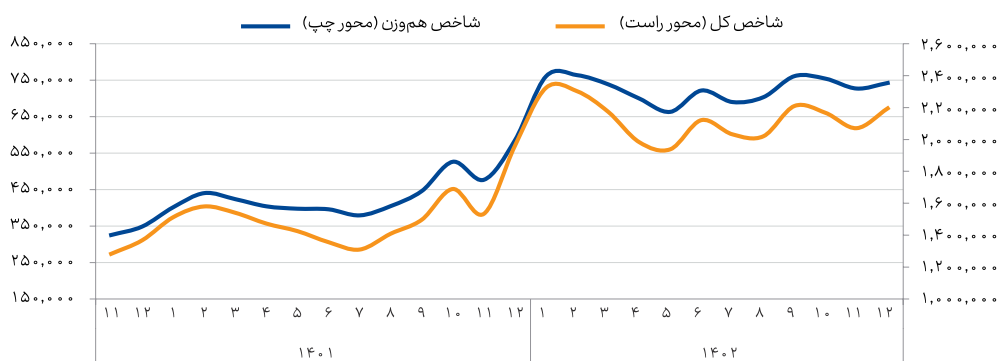
درصد تغییر ۱۴۰۲ به ۱۴۰۱	۱۴۰۱		۱۴۰۲		
	سهام از کل	ارزش	سهام از کل	ارزش	
۵/۱	۱۰۰/۰	۲,۷۳۲/۴	۱۰۰/۰	۲,۸۶۹/۳	جمع کل
۷/۱	۸۵/۴	۲,۳۳۱/۲	۸۷/۰	۲,۴۹۵/۸	افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی و صرف سهام)
-۴۰/۶	۱/۰	۲۶/۴	۰/۵	۱۵/۷	عرضه اولیه
-	-	-	۰/۷	۲۰/۰	پذیره نویسی
-۳۱/۶	۱۱/۱	۳۰۴/۳	۷/۳	۲۰۸/۲	انتشار اوراق بدهی
۸۸/۳	۲/۵	۶۸/۸	۴/۵	۱۲۹/۶	انتشار اوراق اختیار فروش تبعی

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش تفصیلی ماهانه بازار، اسفند ماه ۱۴۰۲

اواخر فصل پاییز ۱۴۰۲، خبرهایی مبنی بر حذف قیمت‌گذاری دستوری خودرو و افزایش سرمایه از محل تجدید ارزیابی دارایی‌ها (شرکت‌های بزرگ و بانک‌ها)، شاخص‌های بازار سرمایه را در مسیر صعودی قرار داد. در نهایت شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در انتهای فصل پاییز ۱۴۰۲ نسبت به انتهای تابستان ۱۴۰۲، به ترتیب ۴/۲ درصد و ۱/۴ درصد افزایش یافتند. در زمستان سال ۱۴۰۲، بازار سرمایه ایران با چالش‌های متعددی مواجه شد. ابلاغ دستورالعمل انتشار گواهی سپرده با نرخ سود ۳۰ درصدی به سیستم بانکی کشور، محدودیت‌های خوراک گاز در صنایع پتروشیمی و فولادی، تشدید تنش در منطقه خاورمیانه و رونق در بازارهای موازی (رمزارها و طلا)، روند قیمت‌ها در بازار سرمایه را در دو ماه ابتدایی زمستان ۱۴۰۲ نزولی کردند، به نحوی که شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در پایان بهمن‌ماه ۱۴۰۲ نسبت به پایان آذرماه ۱۴۰۲ به ترتیب حدود ۶/۳ درصد و ۶/۶ درصد کاهش یافتند. البته در ماه پایانی سال مقداری از این افت شاخص‌ها جبران شد تا بازدهی بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در زمستان ۱۴۰۲ به ترتیب منفی ۰/۷ درصد و منفی ۴/۶ درصد رقم بخورد. نمودار ۱۲ روند تحولات شاخص‌های کل و شاخص هم‌وزن بورس اوراق بهادار تهران را در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

انتشار بخشنامه تغییر نرخ خوراک پتروشیمی‌ها در اردیبهشت سال ۱۴۰۲ به کاهش محسوس شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران منجر شد، اگرچه پس از آن سیاست‌گذار پیشنهاد اصلاح نرخ خوراک پتروشیمی‌ها را ارایه داد. قیمت خوراک گاز صنایع پتروشیمی در ایران مرجع تعیین قیمت گاز سوخت همه صنایع کشور است. با توجه به این که بخشنامه مذکور سودآوری بسیاری از شرکت‌های بورسی را به طور مستقیم تحت تأثیر قرار می‌داد، کاهش شاخص بورس اوراق بهادار تهران اجتناب‌ناپذیر بود. از سوی دیگر، بحران قطعی برق صنایع در تابستان و کاهش قیمت جهانی محصولات پتروشیمی و فولادی، روند نزولی بازار سرمایه را تشدید کرد. به این ترتیب شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران از ۲/۵ میلیون واحد در ۱۶ اردیبهشت سال ۱۴۰۲ به ۲/۱ میلیون واحد در پایان تابستان سال ۱۴۰۲ کاهش یافت. از فصل پاییز سال ۱۴۰۲، تنش در فلسطین و احتمال اشاعه آن به سایر کشورهای و پیامدهای احتمالی آن در حوزه اقتصاد و سیاست ایران، شرایط ویژه‌ای را در بازار سرمایه ایجاد کرد. واکنش بازار سرمایه به تنش‌های منطقه‌ای خاورمیانه به حدی بود که شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران در ۱۶ مهر ۱۴۰۲ نسبت به روز گذشته آن حدود ۲/۵ درصد کاهش یافت تا بیشترین کاهش روزانه این شاخص در فصل پاییز سال ۱۴۰۲ ثبت شود. در

نمودار ۱۲. شاخص کل و شاخص هم‌وزن بورس اوراق بهادار تهران در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲

مأخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir> و فرابورس ایران، قابل دسترسی در <http://ifb.ir>

۲-۸. فرابورس ایران

ریال رسیده است که رشد ۳/۹ درصدی را نسبت به انتهای سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد. این در حالی است که مجموع ارزش بازار سهام در بورس و فرابورس در انتهای سال ۱۴۰۱ رشد ۳۳/۱ درصدی را نسبت به انتهای سال ۱۴۰۰ ثبت کرده بود. حجم معاملات انجام شده در فرابورس در سال ۱۴۰۲ معادل ۴۴/۳ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش یافت و به ۱,۸۱۰ میلیارد ورقه بالغ شد. همچنین تعداد دفعات معاملات در این مدت افزایش ۴۷/۶ درصدی را تجربه کرد. جدول ۳۱ خلاصه اطلاعات سال ۱۴۰۲ را در مقایسه با سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد.

ارزش کل بازار فرابورس ایران در پایان سال ۱۴۰۲ با افزایش ۸/۸ درصدی نسبت به پایان سال ۱۴۰۱ به ۲۴,۷۲۷ هزار میلیارد ریال رسید که حدود ۷۳/۵ درصد آن مربوط به ارزش سهام شرکت‌ها، ۲۱/۹ درصد مربوط به اوراق بدهی و ۴/۶ درصد دیگر مربوط به صندوق‌های قابل معامله و گواهی تسهیلات مسکن بود. اگر تنها بازار سهام فرابورس را در نظر بگیریم، ارزش بازار نسبت به سال ۱۴۰۱ افزایش ناچیز ۰/۵ درصدی را تجربه کرده است. در نتیجه، مجموع ارزش بازار سهام در بورس و فرابورس در انتهای سال ۱۴۰۲ به حدود ۹۴,۳۵۱ هزار میلیارد

جدول ۳۱. برخی شاخص‌ها و آمار مهم فرابورس ایران

شاخص کل (هزار واحد)	حجم کل معاملات (میلیارد ورقه)	ارزش کل معاملات (هزار میلیارد ریال)	ارزش کل بازار (هزار میلیارد ریال)	سال
۲۵,۳۶۷	۱,۸۱۰	۱۶۹,۷۱۹	۲۴,۷۲۷	سال ۱۴۰۲
۲۴,۳۹۴	۱,۲۵۵	۱۰۵,۵۹۷	۲۲,۷۲۲	سال ۱۴۰۱
۴/۰	۴۴/۳	۶۰/۷	۸/۸	درصد تغییر

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۴۰۲

بازار ابزارهای نوین مالی‌اند که طی سال ۱۴۰۲ ارزش معاملات آنها به ترتیب حدود ۴/۴٪، ۱۰٪ و ۴۲/۶٪ درصد کاهش داشته است. از سال ۱۳۹۸ به این سو یک صندوق سرمایه‌گذاری خصوصی^۱ نیز وارد این بازار شده و جزو ابزارهای تازه وارد به این گروه محسوب می‌شود. علاوه بر این، در سال ۱۴۰۰ اولین صندوق سرمایه‌گذاری صندوق مذکور در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۴۰۱ کاهش ۱۴/۰ درصدی را به ثبت رساند. تا اواخر سال ۱۴۰۲، تعداد صندوق‌های بخشی در بازار سرمایه ایران به بیش از ۱۵ صندوق رسیده است. صندوق‌های بخشی به منظور سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌های فعال در یک صنعت خاص طراحی شده‌اند و می‌توانند از فرصت‌های سرمایه‌گذاری در این صنایع بهره‌برداری کنند. گواهی تسهیلات مسکن که توسط بانک مسکن به منظور تأمین مالی خرید مسکن منتشر می‌شود، در سال ۱۴۰۲ با افزایش ۳۹/۷ درصدی ارزش معاملات همراه بوده است. جدول ۳۲ ارزش و تعداد نمادهای معامله شده در بازار ابزارهای نوین مالی را به تفکیک نشان می‌دهد.

به غیر از اوراق مالکیتی، سایر اوراق بهادار موجود در فرابورس ایران در زیرمجموعه ابزارهای نوین مالی طبقه‌بندی می‌شوند. اگرچه بازار ابزارهای نوین مالی تنها حدود ۲۶/۵ درصد از کل ارزش بازار فرابورس را در سال ۱۴۰۲ تشکیل می‌دهد، اما نزدیک به ۹۶/۴ درصد از کل ارزش معاملات فرابورس در سال ۱۴۰۲ مربوط به این بازار بوده است. شایان ذکر است ارزش بازار و ارزش معاملات ابزارهای نوین مالی در سال ۱۴۰۲ به ترتیب رشد‌های ۴۱/۲ درصدی و ۶۱/۰ درصدی را نسبت به سال ۱۴۰۱ تجربه کرده‌اند. اوراق تأمین مالی بخش مهمی از بازار ابزارهای نوین مالی را تشکیل می‌دهند و البته بزرگترین جزء آن در سال ۱۴۰۲ - همچون سال ۱۴۰۱ - اوراق مباحه عام دولت است. ارزش معاملات اوراق مباحه عام دولت از ۷۸,۴۸۳ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۱ با ۶۴/۹ درصد افزایش به ۱۲۹,۳۸۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۲ رسیده است. از طرف دیگر، اوراق موسوم به اخزا (اسناد خزانه اسلامی) که به منظور تأمین مالی دولت برای پرداخت بدهی دولت به پیمانکاران منتشر می‌شوند، در بازار ثانویه وارد فرابورس می‌شوند. ارزش معاملات این اسناد در طول سال ۱۴۰۲ نزدیک به ۲۵,۴۷۲ هزار میلیارد ریال بوده است. صندوق‌های سرمایه‌گذاری قابل معامله و جسورانه نیز دو بخش دیگر

۱. پذیره‌نویسی اولین صندوق سرمایه‌گذاری خصوصی با نماد نوآر و سرمایه ۵۰۰ میلیارد ریالی در اوایل اسفندماه ۱۳۹۸ صورت گرفت. صندوق‌های سرمایه‌گذاری خصوصی در میان ابزارهای بازار سرمایه برای کسب بازدهی در فعالیتهایی از پیش تعیین شده، مجوز فعالیت می‌گیرند. این صندوق‌ها از طریق تملک در شرکت‌هایی که نیازمند تجدید ساختارند - همانند شرکت‌های موجود در بازار پایه، شرکت‌های اخراجی از بورس و خارج از بازار سرمایه - شرایط ورود نقدینگی را برای آنها فراهم می‌کنند.

۲. صندوق در صندوق یا فرامندوق که در کتب مالی به آن Fund Of Funds (FOF) می‌گویند، یک صندوق سرمایه‌گذاری تلفیقی است که در انواع دیگر صندوق‌ها سرمایه‌گذاری می‌کند. به عبارت دیگر، پرتفوی آن شامل پرتفوهای مختلف سایر صندوق‌ها است.

جدول ۳۲. ارزش معاملات و تعداد نمادهای عادی معامله شده در بازار ابزارهای نوین مالی فرابورس

ابزار	۱۴۰۱		۱۴۰۲		درصد رشد ارزش معاملات	
	تعداد نمادهای عادی معامله شده	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	تعداد نمادهای عادی معامله شده	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)		
صکوک	اسناد خزانه اسلامی	۳۹	۱۶,۵۵۲	۳۷	۲۵,۴۷۲	۵۳/۹
	اجاره	۴۴	۴۱۵	۴۵	۴۶۰	۱۰/۹
	خرید دین	۲	۱	۰	۰	-۱۰۰/۰
	مشارکت	۲	۰	۰	۰	-۱۰۰/۰
	مراجعه	۱۳۰	۷۸,۴۸۳	۲۱۴	۱۲۹,۳۸۲	۶۴/۹
	قرض الحسنه	۱	۱	۳	۵۰۱	-
	گواهی اعتبار مولد	۲۲	۱۷۷	۱۸	۱۴۱	-۲۰/۴
	منفعت	۱۵	۲,۳۰۵	۶	۱۳۹	-۹۴/۰
	قابل معامله	۶۳	۳,۵۹۱	۸۰	۷,۳۴۰	۱۰۴/۴
	صندوق در صندوق (فرصندوق)	۱	۲	۱	۲	-۱۴/۰
صندوق سرمایه‌گذاری	جسورانه	۱۵	۱	۱۴	۱	-۴۲/۶
	املاک و مستغلات	۱	۵	۳	۱۹	۲۳۸/۹
	بخشی	-	-	۹	۵۵	-
	خصوصی	۴	۵	۶	۸	۶۷/۹
اوراق گواهی تسهیلات مسکن	۴۹	۵۴	۳۹	۷۶	۳۹/۷	
مجموع	۳۸۸	۱۰۱,۵۹۴	۴۷۵	۱۶۳,۵۹۵	۶۱/۰	

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۴۰۲

جمعاً ۱۶ نماد در بازار فرابورس ایران عرضه اولیه شده‌اند. مجموع تأمین مالی شرکت‌ها در سال ۱۴۰۲ از طریق بورس و فرابورس ایران، با ۲۷/۴ درصد افزایش نسبت به سال ۱۴۰۱ به ۶,۶۲۷/۸ هزار میلیارد ریال رسیده است. تأمین مالی شرکت‌ها از طریق بانک‌ها در سال ۱۴۰۲ با ۱۲۲/۰، ۴۶ هزار میلیارد ریال، حدود ۷ برابر تأمین مالی شرکت‌ها از طریق بورس و فرابورس در این سال است. جدول ۳۳ جزئیات روش‌های تأمین مالی از طریق فرابورس را در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

در سال ۱۴۰۲ بالغ بر ۳,۷۵۸/۶ هزار میلیارد ریال تأمین مالی از طریق فرابورس ایران صورت گرفته که ۵۲/۰ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۱ بوده است. از این مقدار ۶۵/۰ درصد شامل پذیره‌نویسی (شامل اوراق مرابحه عام دولت) و ۱۹/۵ درصد مربوط به اسناد خزانه اسلامی بوده است. در این سال شرکت‌های حاضر در فرابورس حدود ۴۸۱/۷ هزار میلیارد ریال - بدون محاسبه تجدید ارزیابی‌ها - افزایش سرمایه داده‌اند و نزدیک به ۹۹/۵ هزار میلیارد ریال نیز عرضه اولیه سهام شرکت‌های تازه وارد به فرابورس صورت گرفته است. لازم به ذکر است که در سال ۱۴۰۲

جدول ۳۳. روش‌های تأمین مالی از طریق فرابورس (هزار میلیارد ریال)

درصد تغییر ۱۴۰۲ به ۱۴۰۱	۱۴۰۱		۱۴۰۲	
	سهم از کل (درصد)	ارزش	سهم از کل (درصد)	ارزش
۵۲/۰	۱۰۰/۰	۲,۴۷۲/۴	۱۰۰/۰	۳,۷۵۸/۶
۱۲۹/۴	۱/۸	۴۳/۴	۲/۶	۹۹/۵
۵۷/۸	۱۸/۸	۴۶۵/۵	۱۹/۵	۷۳۴/۵
۵۳/۱	۶۴/۵	۱,۵۹۵/۹	۶۵/۰	۲,۴۴۲/۸
۳۱/۰	۱۴/۹	۳۶۷/۷	۱۲/۸	۴۸۱/۷

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۴۰۲

۹. محیط کسب و کار

منظور از محیط کسب و کار مجموعه عوامل تأثیرگذار بر عملکرد یک بنگاه است که در کنترل مدیران آن نیست. به طور کلی این عوامل به دو گروه درونی و بیرونی تقسیم بندی می شوند. از جمله عوامل درونی می توان به منابع و کارکنان و از جمله عوامل بیرونی می توان به مشتریان و بازارها اشاره کرد. بهبود فضای کسب و کار لازمه حضور مؤثر و موفق بخش خصوصی در اقتصاد است. دولت به عنوان شکل دهنده نهادها و قواعد مؤثر بر عملکرد بنگاهها تأثیر قابل توجهی در مساعد یا نامساعد کردن محیط کسب و کار دارد. دولت می تواند از طریق کاهش مداخلات غیرضروری در امور بنگاهها، به رسمیت شناختن آزادیها و حقوق مالکیت صاحبان کسب و کار و همچنین اجتناب از توزیع رانت به طرق مختلف بین فعالان اقتصادی، اعتماد سرمایه گذاران و کارآفرینان را جذب کرده و زمینه دستیابی به رشد اقتصادی را فراهم کند. چندین مؤسسه معتبر بین المللی به صورت سالانه محیط کسب و کار را در کشورهای مختلف بررسی می کنند و نتایج را در قالب چند شاخص گزارش می کنند. در نظر گرفتن مجموع این شاخصها تصویر جامعی از محیط کسب و کار در کشور و الزامات و اولویتهای بهبود آن در آینده به دست می دهد.

اولیه آن در جمع کشورهای مورد بررسی نخواهد بود و قرار است از سال ۲۰۲۶ به بعد به جمع کشورهای مورد ارزیابی اضافه شود.

همچنین انتشار گزارش معتبر مجمع جهانی اقتصاد از شاخص رقابت پذیری جهانی که به رتبه بندی کشورها در چهار مؤلفه کلی عوامل مربوط به توانمندسازی محیط، سرمایه انسانی، بازار و عوامل مربوط به پویایی و نوآوری فضای کسب و کار می پرداخت، از سال ۲۰۲۰ به این سو متوقف شده است.

یکی از شاخصهای مهم در این زمینه شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی بود که از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۲۰ در قالب گزارشهای سالانه به ارزیابی محیط کسب و کار از منظر ده شاخص اصلی می پرداخت. متأسفانه به دلیل افزایش پاره‌ای از تخلفات در زمینه دستکاری داده‌های برخی از کشورها از جمله داده‌های مربوط به عربستان سعودی در گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۰، انتشار گزارش از این سال به بعد متوقف شد و قرار است از سپتامبر سال ۲۰۲۴ گزارش جدیدی با عنوان Business Ready جایگزین آن شود. این گزارش نیز به ارزیابی محیط کسب و کار بر اساس ده شاخص می پردازد که در سه فاز تهیه خواهد شد. البته ایران در فازهای

۹-۱. بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر آزادی اقتصادی و فساد

۶/۵۹ از ۱۰۰ (رتبه ۷۹) و بدترین آن مربوط به آزادی تجارت بین المللی (امتیاز ۲/۳۹ از ۱۰۰ و رتبه ۱۶۵ بوده که هر دو نسبت به سال ۲۰۲۰ در وضعیت نامطلوب تری قرار گرفته اند. در مؤلفه اندازه دولت، زیرشاخص سرمایه گذاری دولتی امتیاز ۹/۳۷ و زیرشاخص یارانهها و پرداختهای انتقالی امتیاز ۷/۹۹ را کسب کرده اند که نسبت به سال ۲۰۲۰ تغییری نکرده اند. در مقابل امتیاز زیرشاخص مصرف دولتی در سال ۲۰۲۱ معادل ۴/۴۷ و زیرشاخص تملک داراییهای دولتی معادل ۴/۱۴ ارزیابی شده که کمتر از ارقام مربوط به سال ۲۰۲۰ است. باید توجه داشت که هر چه زیرشاخصهای مربوط به اندازه دولت کوچکتر باشند، امتیاز این مؤلفه بالاتر ارزیابی خواهد شد. در مؤلفه تجارت بین المللی امتیاز زیرشاخص نرخ ارز بازار غیررسمی صفر، امتیاز زیرشاخص کنترل تحرک سرمایه و افراد ۰/۶۸، امتیاز زیرشاخص موانع تجاری نظارتی ۳/۵۲ و امتیاز زیرشاخص تعرفه های تجاری ۵/۳۷ محاسبه شده است. در مؤلفه

چند مؤسسه بین المللی به صورت سالانه به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورها می پردازند که مؤسسه فریزر با معرفی شاخصی در نشریه آزادی اقتصادی جهان^۱ و مؤسسه هریتج با ارایه شاخصی به نام شاخص آزادی اقتصادی^۲ از مهمترین آنها به شمار می روند. ارزیابی مؤسسه فریزر از درجه آزادی اقتصادی کشورها بر اساس پنج مؤلفه اندازه دولت، سیستم های قانونی و حقوق مالکیت، ثبات پولی، آزادی تجارت بین المللی و نظارت (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب و کار) صورت می گیرد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۲۳ منتشر شده، حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۵ کشور جهان در سال ۲۰۲۱ است که در آن ایران با کسب رتبه ۱۶۰ و امتیاز کلی ۴/۵۳، نسبت به سال قبل از آن یک پله تنزل داشته است. به ترتیب کشورهای یمن، سودان، سوریه، زیمبابوه و ونزوئلا، وضعیتی بدتر از ایران داشته اند. بهترین رتبه ایران در بین این پنج مؤلفه مربوط به اندازه دولت (امتیاز

1. Economic Freedom of the World (EFW)

2. Index of Economics Freedom (IEF)

درجه آزادی اقتصادی بالا نسبت به گزارش قبلی این مؤسسه تقریباً به نصف کاهش یافته است.

شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج بر حسب ۱۲ مؤلفه حقوق مالکیت، اثربخشی قضاوت در دادگاه، یکپارچگی دولت، فشار مالیاتی، هزینه کرد دولت، سلامت بودجه‌ای، آزادی کسب و کار، آزادی نیروی کار، آزادی سیاست‌گذاری پولی، آزادی تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی مورد محاسبه قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش این مؤسسه در سال ۲۰۲۴، جایگاه ایران در بین ۱۷۶ کشور مورد مطالعه تغییر نکرده و همچنان در رتبه ۱۶۹ قرار دارد. تنها کشورهای اریتره، برونئی، زیمبابوه، سودان، ونزوئلا، کوبا و کره شمالی وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. البته کشورهای عراق، افغانستان، لیبی، لیختن‌اشتاین، سومالی، سوریه، یمن و اوکراین در این رتبه‌بندی مورد ارزیابی قرار نگرفته‌اند. ایران در بین ۱۴ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نیز رتبه آخر را کسب کرده است. وضعیت ایران در مؤلفه‌های مربوط به اندازه دولت (هزینه‌کرد دولت، فشار مالیاتی و سلامت بودجه‌ای) نسبت به سال قبل بهبود یافته است. بر اساس این گزارش، بدترین امتیاز ایران در بین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و یکپارچگی دولت و در مقابل بهترین امتیاز مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به هزینه‌کرد دولت، فشار مالیاتی و سلامت بودجه‌ای بوده است. جدول ۳۴ وضعیت ایران را در این شاخص نشان می‌دهد

جدول ۳۴. وضعیت ایران در شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج (امتیاز از ۱۰۰)

مؤلفه	امتیاز ۲۰۲۴	امتیاز ۲۰۲۳	امتیاز ۲۰۲۲	امتیاز ۲۰۲۱
هزینه‌کرد دولت	۹۵/۳	۹۴/۸	۹۲/۵	۹۰/۱
فشار مالیاتی	۸۱/۱	۸۱/۱	۸۰/۸	۸۰/۸
سلامت بودجه‌ای	۶۲/۵	۵۸/۸	۵۴/۷	۸۲/۸
آزادی نیروی کار	۴۸/۸	۵۰/۷	۴۹/۴	۵۰/۱
اثربخشی قضایی	۱۸/۸	۲۶/۳	۲۹/۴	۲۸/۳
آزادی کسب و کار	۳۷/۹	۳۸/۹	۳۸/۹	۵۷/۱
آزادی تجارت	۵۵/۸	۵۵/۸	۵۹/۲	۵۴/۲
یکپارچگی دولت	۱۷/۱	۱۹/۶	۱۹/۸	۳۱/۸
حقوق مالکیت	۲۳/۸	۲۵/۰	۲۶/۶	۳۳/۵
آزادی پولی	۳۸/۲	۴۰/۶	۴۲/۳	۴۲/۱
آزادی سرمایه‌گذاری	۵	۵	۵	۵
آزادی مالی	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

مأخذ: مؤسسه هریتج، شاخص آزادی اقتصادی، سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۴

ثبات پولی امتیاز ایران ۵/۹ رقم خورده که از امتیاز سال قبل از آن کمتر است. در این مؤلفه، زیرشاخص آزادی تملک حساب بانکی ارزی امتیاز کامل ۱۰ را کسب کرده، زیرشاخص رشد پول امتیاز ۸/۶ را گرفته، امتیاز زیرشاخص انحراف معیار تورم ۳/۶۹ بوده و امتیاز زیرشاخص تورم ۱/۳۲ محاسبه شده است. در مؤلفه سیستم قانونی و حقوق مالکیت، امتیاز ایران ۳/۲۶ ارزیابی شده است. در این زمینه، زیرشاخص حقوق مالکیت کمترین امتیاز (۲/۱۱) و زیرشاخص محدودیت‌های نظارتی در فروش اموال غیرمنقول بیشترین امتیاز (۸/۱۷) را کسب کرده است. در مؤلفه نظارت امتیاز ایران ۴/۴۹ ارزیابی شده است. امتیاز زیرشاخص نظارت بر بازار اعتبار ۶/۴۱، امتیاز زیرشاخص نظارت بر بازار کسب و کار ۲/۸۶، امتیاز زیرشاخص نظارت بر بازار کار ۴/۷ و امتیاز زیرشاخص آزادی رقابت ۴/۶۱ بوده است.

گزارش مؤسسه هریتج درباره وضعیت آزادی اقتصادی ۱۷۶ کشور جهان نشان می‌دهد که امتیاز شاخص آزادی اقتصادی جهان از ۵۹/۳ در سال ۲۰۲۳ به ۵۸/۶ در سال ۲۰۲۴ تنزل یافته تا کمترین مقدار آن از سال ۲۰۰۱ به این سو رقم بخورد. این گزارش بدتر شدن وضعیت کلی آزادی اقتصادی در جهان را ناشی از اثرات باقی‌مانده از سیاست‌های نادرست دوران همه‌گیری کرونا، جنگ روسیه و اوکراین و نهایتاً ناآرامی‌های به وجود آمده در منطقه خاورمیانه می‌داند. برخلاف گزارش قبل، تنها چهار کشور امتیاز ۸۰ و بالاتر را کسب کرده‌اند که نشان می‌دهد تعداد کشورهای با

سال ۲۰۲۴ /۰۴ واحد نسبت به سال ۲۰۲۲ کاهش یافته و جایگاه منطقه‌ای ایران با یک پله صعود در رتبه ۱۳ در میان ۱۵ کشور قرار گرفته است. از سوی دیگر، در زمینه شاخص ادراک فساد^۳ که از سوی مؤسسه شفافیت بین‌الملل^۴ منتشر می‌شود، ایران در سال ۲۰۲۳ با یک واحد کاهش امتیاز نسبت به سال قبل از آن، تنزل رتبه دو پله‌ای را تجربه کرده و در جایگاه ۱۴۹ در میان ۱۸۰ کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

همچنین در رابطه با حقوق مالکیت و ادراک فساد که در میزان درجه آزادی فعالیت‌های اقتصادی مؤثرند، آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۱ که توسط اتحادیه حقوق مالکیت^۲ منتشر می‌شود و مربوط به سال ۲۰۲۳ است، نشان می‌دهد که ایران در بین ۱۲۵ کشور مورد بررسی در جایگاه ۱۱۳ جهانی قرار گرفته، حال آن که در سال ۲۰۲۲ در بین ۱۲۹ کشور دارای همین جایگاه بود. امتیاز ایران در این

1. International Property Right Index

2. Property Right Alliance

3. Corruption Perception Index

4. Transparency International

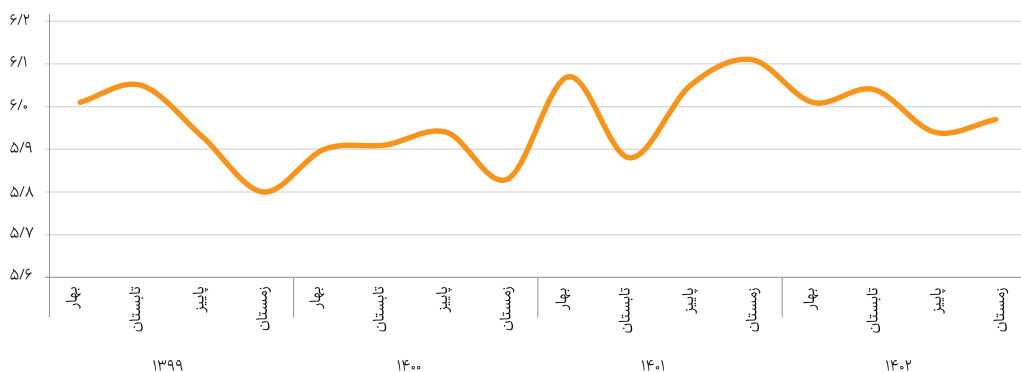
۲-۹. نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

بر اساس نتایج این گزارش، شاخص ملی محیط کسب و کار در زمستان ۱۴۰۲ به عدد ۶/۰۴ رسیده است که در مقایسه با شاخص ۶/۱۱ واحدی در زمستان سال ۱۴۰۱، از بهتر شدن نسبی محیط کسب و کار در مقایسه با فصل پایانی سال ۱۴۰۱ حکایت دارد، اگرچه نسبت به شاخص ۵/۹۸ واحدی در پاییز ۱۴۰۲، اندکی وضعیت بدتر شده است. لازم به ذکر است که این شاخص عددی بین ۰ و ۱۰ است که عدد ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد. در زمستان ۱۴۰۲، فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در این پایش، سه مؤلفه غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات، دشواری تأمین مالی از بانک‌ها و نهایتاً بی‌ثباتی سیاست‌ها و قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی را - همچون سال‌های گذشته - نامساعدترین و سه مؤلفه محدودیت دسترسی به آب، نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارایه خدمات و محصول و محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...) را همچون چند فصل گذشته، مساعدترین مؤلفه‌های محیط کسب و کار معرفی کرده‌اند. نمودار ۱۳ روند شاخص کل محیط کسب و کار را به صورت فصلی از بهار ۱۳۹۹ تا زمستان ۱۴۰۲ نشان می‌دهد.

به موجب قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب سال ۱۳۹۰، اتاق‌های بازرگانی کشور موظف‌اند به منظور اطلاع سیاست‌گذاران از وضعیت محیط کسب و کار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب و کار در ایران را تدوین کرده و به طور سالانه و فصلی و حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی اعلام کنند. در ابتدا مرکز پژوهش‌های مجلس مسئولیت انتشار این گزارش‌ها را بر عهده داشت، اما در سال ۱۳۹۴، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران با همکاری اتاق‌های تعاون و اصناف در قالب یک طرح پژوهشی اقدام به شناسایی و معرفی شاخص‌های ملی پایش محیط کسب و کار کرد و از سال ۱۳۹۵ به این سو تهیه گزارش در مرکز پژوهش‌های مجلس متوقف شد.

در گزارش مربوط به زمستان ۱۴۰۲، داده‌های پیمایشی از ۲ هزار و ۶۵۸ فعال اقتصادی زیرمجموعه سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف و با استفاده از روش تکمیل پرسشنامه الکترونیکی و همچنین آمارگیری تلفنی با کمک رایانه جمع‌آوری شده و داده‌های آماری نیز از منابع آماری رسمی کشور تهیه و مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

نمودار ۱۳. روند شاخص کل محیط کسب و کار*

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار، شماره‌های مختلف * کاهش شاخص نشان‌دهنده بهبود وضعیت محیط کسب و کار است.

پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات بوده است. مساعدترین وضعیت در دو بخش کشاورزی و صنعت مربوط به مؤلفه نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارائه خدمات و محصول بوده و صرفاً در بخش خدمات است که مؤلفه محدودیت دسترسی به آب بهترین وضعیت را دارد. جدول ۳۵ شاخص محیط کسب و کار را به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی در گزارش مذکور که بر اساس اعداد زمستان ۱۴۰۲ از بیشترین به کمترین مرتب شده‌اند، نشان می‌دهد.

در زمستان ۱۴۰۲، از نظر فعالان اقتصادی کشور وضعیت محیط کسب و کار در بخش خدمات نامناسب‌ترین بوده و پس از آن به ترتیب بخش‌های کشاورزی و صنعت قرار دارند. البته اختلاف شاخص بین این بخش‌ها بسیار اندک است. همچنین عدد شاخص برای بخش صنعت و خدمات در زمستان ۱۴۰۲ نسبت به زمستان ۱۴۰۱ نشان از بهبود نسبی دارد، اما برای بخش کشاورزی تغییری در عدد شاخص مشاهده نمی‌شود. همچنین در هر سه بخش، نامساعدترین مؤلفه غیرقابل

جدول ۳۵. شاخص محیط کسب و کار به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف در سال ۱۴۰۲

مؤلفه‌های پیمایشی محیط کسب و کار	زمستان	پاییز	تابستان	بهار
غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات	۸/۲۳	۷/۹۸	۸/۲۶	۸/۳۹
دشواری تأمین مالی از بانک‌ها	۷/۸۴	۷/۵۵	۷/۷۰	۷/۵۹
بی‌ثباتی سیاست‌ها، قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر کسب و کار	۷/۲۶	۷/۲۲	۷/۴۱	۷/۴۹
رویه‌های ناعادلانه ممیزی و دریافت مالیات	۶/۸۲	۶/۷۳	۶/۸۶	۶/۷۸
دخالت‌های غیرمنطقی نهادهای حاکمیتی در تعیین قیمت‌ها در بازار	۶/۶۰	۶/۵۳	۶/۶۹	۶/۷۳
وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت به یک یا تعدادی از رقبای در بازار	۶/۵۶	۶/۳۹	۶/۳۴	۶/۴۴
تولید و عرضه نسبتاً آزاد کالاهای غیراستاندارد و تقلبی در بازار	۶/۵۰	۶/۴۰	۶/۴۶	۶/۴۵
فساد و سوء استفاده افراد از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی	۶/۴۸	۶/۴۹	۶/۶۱	۶/۵۰
موانع در فرآیندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب و کار در دستگاه‌های اجرایی	۶/۳۷	۶/۴۶	۶/۶۷	۶/۵۴
ضعف دادگاه‌ها در رسیدگی به شکایات و پیگرد مؤثر متجاوزان به حقوق دیگران	۶/۳۷	۶/۱۴	۶/۲۳	۶/۴۵
وجود رقابت غیرمنصفانه شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا شبه‌دولتی در بازار	۶/۳۴	۶/۱۷	۶/۲۶	۶/۳۱
فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی	۶/۳۱	۶/۱۲	۶/۰۷	۶/۰۶
برداشت‌های سلیقه‌ای از قوانین و مقررات توسط مأموران محیط زیست، شهرداری، گمرک، بهداشت و ...	۶/۱۶	۶/۲۱	۶/۳۹	۶/۲۶
رویه‌های سختگیرانه اداره‌های کار و بیمه تأمین اجتماعی برای مدیریت نیروی انسانی	۶/۱۵	۶/۲۵	۶/۲۶	۶/۳۳
کارگریزی عمومی و ضعف فرهنگ کار در جامعه	۶/۰۶	۶/۱۳	۶/۱۷	۶/۰۹
عرضه کالاهای و محصولات قاچاق در بازار ایران	۶/۰۴	۶/۱۴	۵/۹۹	۶/۱۶
کمبود نیروی کار ماهر	۵/۹۴	۵/۹۶	۵/۸۹	۵/۷۶
کمبود فناوری‌های نوین و تجهیزات مورد نیاز	۵/۸۳	۵/۸۸	۵/۸۶	۵/۶۲
ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل (جاده‌ای، ریلی، هوایی، دریایی و بندری)	۵/۶۷	۵/۷۱	۵/۵۹	۵/۵۹
کمبود تقاضا در بازار	۵/۴۷	۵/۴۷	۵/۴۸	۵/۴۲
فقدان ارتباط مناسب میان عوامل تأمین مواد اولیه، تولید و عرضه یک محصول در بازار	۵/۳۹	۵/۴۳	۵/۵۸	۵/۷۲
بی‌تعهدی طرف‌های قرارداد و معامله به اجرای تعهدات و وعده‌هایشان	۵/۳۵	۵/۴۰	۵/۵۶	۵/۶۰
ضعف نظام توزیع و مشکل در رساندن محصول به بازار	۵/۳۲	۵/۲۸	۵/۲۰	۵/۴۶
محدودیت‌های دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت	۵/۲۸	۵/۱۴	۵/۴۰	۵/۲۷
تمایل عمومی به خرید کالاهای خارجی و بی‌رغبتی به خرید محصولات ایرانی	۵/۲۳	۵/۱۱	۵/۰۱	۵/۱۶
محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...)	۴/۱۱	۴/۲۷	۴/۷۹	۴/۳۶
نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارائه خدمات و محصول	۳/۹۱	۴/۲۹	۴/۱۱	۴/۲۱
محدودیت دسترسی به آب	۳/۷۹	۳/۸۹	۴/۱۸	۳/۸۹

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار

اندازه بنگاه، بنگاه‌هایی که کمتر از ۵ نفر کارکن دارند نامساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار و بنگاه‌هایی که بین ۵۰ تا ۱۰۰ نفر کارکن دارند مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار را داشته‌اند، اگرچه اختلاف عدد شاخص بین این دو گروه تنها ۰/۱۸ واحد بوده و قابل چشم‌پوشی است. از نظر سابقه فعالیت بنگاه، در بنگاه‌هایی که فعالیت اقتصادی آنها بین ۶ تا ۱۰ سال است، نامساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار اعلام شده و بنگاه‌های اقتصادی با سابقه فعالیت کمتر از ۲ سال، مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار را گزارش کرده‌اند، اگرچه در این زمینه هم اختلاف بسیار ناچیز بوده و معنادار نیست. بنگاه‌های اقتصادی مشارکت‌کننده در این طرح به طور متوسط با ۴۲/۱ درصد از ظرفیت اسمی خود فعالیت داشته‌اند که نسبت به زمستان ۱۴۰۱، کاهش ۲/۱ واحد درصدی را نشان می‌دهد.

ارزیابی زمستان ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که استان‌های کردستان، فارس و خراسان رضوی به ترتیب دارای نامساعدترین و استان‌های مرکزی، قم و خوزستان به ترتیب دارای مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار بوده‌اند. اختلاف عدد شاخص وضعیت محیط کسب‌وکار در بهترین و بدترین استان معادل ۰/۸۴ واحد است. همچنین در بین رشته فعالیت‌های اقتصادی، رشته فعالیت‌های «حمل و نقل و انبارداری»، «خدمات مربوط به تأمین جا و غذا» و «اطلاعات و ارتباطات» به ترتیب دارای بدترین وضعیت محیط کسب‌وکار و «هنر، تفریح و سرگرمی»، «مالی و بیمه» و «املاک و مستغلات» به ترتیب دارای بهترین وضعیت محیط کسب‌وکار در مقایسه با سایر رشته فعالیت‌های اقتصادی در کشور بوده‌اند. در این زمینه اختلاف عدد شاخص وضعیت محیط کسب‌وکار در بهترین و بدترین رشته فعالیت معادل ۰/۷۵ واحد است. از نظر

۱۰. نکات کلیدی

- ۱۴۰۲ شاهد نوسان کمتری نسبت به سال قبل از آن بود.
- نرخ رشد سالانه نقدینگی که در پایان سال ۱۴۰۰ به ۳۹٪ درصد رسیده بود، طی یک روند کاهشی در پایان سال ۱۴۰۱ به ۳۱٪ درصد و در پایان سال ۱۴۰۲ به ۲۴٪ درصد رسید. نرخ رشد پایه پولی نیز در پایان سال ۱۴۰۲ به ۲۷٪ درصد رسید که در مقایسه با نرخ رشد سالانه ۴۲٪ درصدی در پایان سال ۱۴۰۱، کاهش قابل توجهی را نشان می‌دهد. به موازات کاهش نرخ رشد کل‌های پولی، نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده از اوایل سال ۱۴۰۲ روند متفاوتی نسبت به سال پیش از آن طی کرد تا با سیری نزولی به ۴۰٪ درصد در انتهای این سال برسد.
- ارزش کل بازار برای بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در پایان سال ۱۴۰۲ نسبت به انتهای سال ۱۴۰۱، به ترتیب ۵٪ درصد و ۸٪ درصد افزایش یافت که بسیار کمتر از نرخ تورم تجربه‌شده در این سال بود. بازار سرمایه در این سال تنها ۱۲٪ درصد از تأمین مالی کل اقتصاد سهم داشت.

- برای چهارمین سال متوالی، در سال ۱۴۰۲ نیز رشد مثبت اقتصادی بالای ۴ درصد تجربه شد، اگرچه این رشد تا حد زیادی مرهون بخش نفت بود. تولید نفت در پایان این سال به سطح قابل توجه ۳/۲ میلیون بشکه در روز افزایش یافت.
- با وجود افزایش تولید و صادرات نفت، کسری بودجه دولت (واگذاری دارایی‌های مالی) در سال ۱۴۰۲ معادل ۶۶٪ درصد بیشتر از رقم برآوردشده در قانون بودجه رقم خورد.
- برخلاف افزایش میزان صادرات نفت، مازاد حساب جاری در سال ۱۴۰۲ کاهش یافت و به موازات کسری خالص حساب سرمایه در تراز پرداخت‌های خارجی کشور افزایش ۵۴٪ درصدی را تجربه کرد.
- پس از یک روند افزایشی از اوایلین روز معاملاتی سال ۱۴۰۲، در اواخر فصل بهار قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد به حدود ۴۷ هزار ریال کاهش یافت و تا پایان پاییز ۱۴۰۲ با دامنه کمی در نوسان بود. بازار ارز در زمستان سال ۱۴۰۲ با شوک افزایشی قیمت مواجه شد، اگرچه به طور کلی در طول سال

منابع

- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار؛ اوپک، گزارش‌های ماهانه؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۲؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های هفتگی حراج اوراق بدهی دولت؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های تحولات بازار مسکن شهر تهران؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص بهای مصرف‌کننده؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی؛
- سازمان امور مالیاتی کشور؛
- سازمان برنامه و بودجه کشور؛ لوایح و قوانین بودجه سالانه.
- سازمان بورس و اوراق بهادار، گزارش‌های آماری وضعیت بازار سرمایه؛
- سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری؛
- شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش‌های تفصیلی ماهانه بازار؛
- صندوق توسعه ملی، گزارش عملکرد سالانه؛
- فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش‌های آماری سالانه؛
- گمرک ایران، آمارهای مقدماتی تجارت خارجی ایران؛
- مرکز آمار ایران؛ شاخص قیمت مصرف‌کننده؛
- مرکز آمار ایران؛ نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۴۰۲؛
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ گزارش‌های تحلیلی بودجه؛
- مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت؛ ویژه نامه ۱۴۰۲؛
- مؤسسه فریزر؛
- مؤسسه هریچ؛ گزارش‌های شاخص آزادی اقتصادی.

ساختمان ادارات مرکزی بانک خاورمیانه

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، نبش خیابان پنجم

تلفن: ۴۲۱۷ ۸۰۰۰ فکس: ۹۱۲۱ ۲۳۸۳

کدپستی: ۱۵۱۳۶۴۵۷۱۷ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۴۴۵

www.middleeastbank.ir info@middleeastbank.ir